

**HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCANIN
KİMYA SƏNAYESİ**

FİKRƏT SADIQOV

HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCANIN
KİMYA
SƏNAYESİ

ГЕЙДАР АЛИЕВ
И ХИМИЧЕСКАЯ
ПРОМЫШЛЕННОСТЬ
АЗЕРБАЙДЖАНА

Kitab Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin respublikanın kimya sənayesinin inkişafı tarixindəki roluna həsr olunmuşdur. Sənayenin bu sahəsinin asas inkişaf mərhələləri geniş və dərin təhlil olunmuş, konkret tarixi və elmi materiallar əsasında respublikanın, Sumqayıt şəhərinin kimya kompleksinin yenidən qurulmasında, Sovet (1960-1980-ci illər) və postsovets dövründə neft-kimya sənayesinin formallaşmasında Heydər Əliyevin xidmətləri və qiyaməlli tövsiyələri işqənləndirilmişdir.

Kitab geniş oxucu kütləsi, neft emalı və kimya sənayesi işçiləri, elm və texnika tarixi mütəxəssisləri üçün nəzardə tutulmuşdur.

Книга посвящена роли Президента Азербайджана Гейдара Алиева в истории химической промышленности республики. Проанализированы основные этапы развития этой отрасли и на конкретных исторических и научных материалах отражен его вклад в формирование нефтепереработки и нефтехимии республики в советское (1960-1980-гг.) и постсоветское время, в модернизацию химического комплекса города Сумгайыта.

Работа предназначена для широкого круга читателей, работников химической индустрии, специалистов по истории науки и техники.

Sumqayıtda iri kimya kompleksi yaradarken, biz bunu Azərbaycanda kimya sənayesinin inkişafı üçün etibarlı. Şübhəsiz, o zaman aparılmış işlər yüksək qiymətlərə layiqdir.

Heydər Əliyev

Создавая крупный химический комплекс в Сумгаите, мы сделали это для развития химической отрасли промышленности в Азербайджане. Несомненно, проведенные тогда работы заслуживают высокой оценки.

Гейдар Алиев

© "AZƏRBAYCAN" nəşriyyatı, 200

ÖN SÖZ

Teşkil edilən kitab mühüm bir tarihi mövzuya həsr olunmuşdur. Bu kitabda Fikret Sadıqov Azərbaycan xalqının görkəmli lideri, dünya şöhrəti siyasiçi Heydər Əliyevin kimya kompleksinin - Azərbaycan sənayesinin bu aparcı sahəsinin inkişafında oynadığı böyük rolu işləşindərməq kimi çox möhüm və aktual məsələni qarşıına meqəd qoymuşdur. Məlumdur ki, bu çoxşorlu və çoxstrukturlu sahə özündə onlara müəssisələrin birləşdirir, yüzlərlə texnoloji prosesin inkişafını, son nəticə olaraq isə en geniş assortimentin mehsulların - yanacaq, sərtkə yağlarından tətum mineralları, plastik kütü və məişəti kimyasi məallənləndək müxtəlli mehsulların istehsalını temin edir.

Heydər Əliyevin kimya sənayesinin inkişafındakı rolunu müəllili tarixi-elmi mövqədən təlli edərək, onun bugünkü mərhələdə kimya sənayesinin yenidən qurulmasına dəyərli məsləhət və göstərişləri bir müttəxəssis və sənaye rəhbəri kimi peşəkarmasına qiyamətləndirir və Azərbaycan kimya sənayesinin perspektivlərini proqnozlaşdırır. F.M.Sadıqov materialı izah və şərh edərək peşəsinə vurğun bir insan kimi heç de həmliklə bitərəf qalmır. Başqa cür sadəcə, mümkin deyil: bəzi hadisələrin şəhəndə peşə mərağı əsən gelse de, soyuqqanlı analitik kimigərənər, məsələni sebr və ardıcılıqla izleyir, digər hallarda isə hadisələrin bilavasitə və fəali iştirakçısına çevirir. Bu, sözsüz ki, müəllili-

ПРЕДИСЛОВИЕ

Tруд Фикрета Садыхова посвящен сложной, исторически важной теме. Автор изнялся за освещение весьма интересного и актуального вопроса - роли лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева в развитии химической промышленности, его влияния на процессы этой ведущей отрасли индустрии Азербайджана. Известно, что эта многопрофильная и многоструктурная отрасль включает в себя десятки крупных предприятий, обеспечивает развитие сотен различных технологических процессов, и результатом которых наложен выпуск продукции самого широкого ассортимента - от топлив и смазочных масел до минеральных удобрений, пластмасс и товаров бытовой химии.

Анализируя с историко-научных позиций роль Гейдара Алиева в развитии химической промышленности, автор компетентно, профессионально оценивает его вклад в модернизацию химической промышленности на нынешнем этапе и прогнозирует перспективы ее развития. Излагая материал, Ф.М.Садыхов как и некий уличенный человек не всегда остается беспристрастным. Иногда и не может быть: в одних случаях он сторонний, хотя и заинтересованный, наблюдатель, в других - активный участник событий. Безусловно, это повлияло на творческий метод автора и структуру книги. Думается, что именно

fin yaradıcılıq metoduna, kitabın quruluşuna təsiriz olmamışdır. Məhz "sübyektivlik", problemlər bilarakdan hədiz maraq göstərmiş kitabın müsbət məziyyətlərindən bindir.

Respublikanın kimya sanayesinin problem və xüsusiyyətlərinin darından bilən müəllif "Böyük kimya"nın inkişafında dövlətimizi rəhbər-n Heydər Əliyevin xidmətlərini oxucuya inançlı şəkildə təqdim edir. Kitabda göstərilən faktlar Heydər Əliyevin uzaqgörənliliyi, unikal təşkilatçı bacarığını bir dənə parlaq surətdə səbut edir. Onun kimya sanayesinin inkişafına ciddi diqqət yetirməsi, məhz kimyanın inkişafı nəticəsində mümkün olmuş sanaye və elmi-texniki inqilabın əsaslarını. İqtisadiyyatın, elmin, sosial məsələnin ela bir sahəsi yoxdur ki, orada kimya məhsullarından istifadə olunmasın. Kimya məhsullarından gara əlvan metallurgiyada, energetika, elektronika, kosmos, aviasiya, inşaat, kənd təsərrüfatı, toxuculuq sanayesi və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələndə geniş istifadə olunur.

Ölkə kimya sanayesindən daha sürətli və yüksək inkişafını vacib sayan ölkə rəhbəri Heydər Əliyev deməsdir "Sumqayıtda kimya kompleksi yaradarkən, biz bunu Azərbaycanda kimya sanayesinin inkişafı üçün etdi". Şübhəsiz, o zaman aparılmış işlər yüksək qiymətə layıqdir. Sanaye obyektlərinin və on sanaye potensialının yaradılması Azərbaycan Respublikasının tarixdə alamatdır hadisidir.

Bu gün yenidən keçmiş qaydırıkan, man qəyyiyətə deyə bilərem ki, Sumqayıtda edilmiş hər şey Azərbaycan xalqının nüfusun yüksəlməsinə, bizim müştəqil respublikamızın iqtisadi potensialının yaradılmasına yönəldilmişdir."

Heydər Əliyevin "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadır"ı sözüñ onun respublikanın geleceki inkişaf üçün fikir və layihələrinin genişliyindən, əhatəliliyindən söz açır. 70-80-ci illərdə respublikamızın rəhbərlik edərək, o, kimya sanayesinin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Məhz Heydər

"субъективность", намеренно заостренная занятересованность стала одним из достоинств книги.

Автор, отлично знающий химическую отрасль республики, убедителен в показе заслуг руководителя государства Гейдара Алиева в развитии "Большой химии". Изложенные в книге факты являются еще одним ярким подтверждением прозорливости, великого организаторского таланта Гейдара Алиева. Его внимание к развитию химической промышленности продиктована индустриальной и научно-технической революцией, которая произошла в основном благодаря развитию химии. Нет ни одной области экономики, науки, социальной сферы, где бы не использовалась химическая продукция. Ее широко применяют в цветной и черной металлургии, в строительстве, сельском хозяйстве, текстильной промышленности и других отраслях народного хозяйства.

Əliyevin seydləri nəticəsində yaradılmış iki kimya müəssisələri tekke Azerbaycan işləşdiyatinin deyil, bütövüldə Zaqafqaziyinin inkişafında həlliçidə rol oynamasıdır. Heydər Əliyevin uzaqgörənliliyi ve müdürüklüyü ondadır ki, o, lazım olan strateji qərarları vaxtında qəbul edir və onları en qısa müddədə hayata keçirir.

Ölkə rəhbərinin bilavasitə təşəbbüsü ilə respublikamızda geniş istehsal olunan bezi kimyevi məhsullarının əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Məlumudur ki, respublikamız su hövzələrində su xlor vasitəsilə təmirənlər, neft sanayesində və istilik-elektrik stansiyalarında isə sodium qəlavisindən istifadə edilir. Son illərdək yuyucu vasitələrin istehsalında isən xammal kimti sulfanoldan istifadə olunurdu. Respublikanın müəssisələrində istehsal olunan bu məhsullar Azərbaycanın əntiyəclarını təmin etməkə yanaşı, müxtəlif xarici ölkələrə ixrac edilir.

Yeni müəssisələrin yaradılması ilə yanaşı, keçən əsrin 70-80-ci illərində Heydər Əliyev

В одном из своих выступлений Гейдар Алиев подчеркивал: "Создавая крупный химический комплекс в Сумгайите, мы сделали это для развития химической отрасли промышленности в Азербайджане. Несомненно, проведенные тогда работы заслуживают высокой оценки. Создание промышленных объектов и крупного промышленного потенциала является знаменательным событием в истории Азербайджанской Республики. Сегодня, иными обращаясь к прошлому, я с уверенностью могу сказать, что все, что сделано в Сумгайите, направлено на повышение благосостояния Азербайджанского народа и создание экономического потенциала нашей независимой республики".

Слова Гейдара Алиева о том, что "Государство с сильной экономикой способно решать многие проблемы", говорят о широте, масштабности его проектов развития республики. Будучи руководителем нашей республики, он придавал развитие

taraflarından mövcud müassiselerin rekonstruksiyası üzre büyük işler hayata geçirildi ve bunun nticisinde yalnız sulfanol kompleksinin ılık gücü 150 min tona ve naftum qaləvisinin xırıxn diafragma usulu ile istehsal artırılmışla 200 min tona çatdırıldı.

Sintetik kauçuk zavodunun da inşaf zırvası 1969-82-ci illara təsadüf edir. Həmin illarda müasidəsi respublikamızın iqtişadı güclünən arxasında çox böyük əhəmiyyəti olan bir səra yenisi sonayə qəbul olundular. Gecə 15 tonluq onlu kauçuk sekinin iş-

1981-ci ilde Sumqayıtda EP-300 qurğusunun tərtibatına başlanıldı. Bu gün bu qurğu tərəfən zənginləşdirən, təsərrüfatlı, rəsədləndirilmiş, kimya kompleksinin inşası davam etməklə, əsaslı işləmələrə başlanılmışdır.

şas xammal tədarükçüsü rələnənən üçün
vəzifəsi ilə Sovet hökumətinin başı rəhbərləri bu
qurğunun Azərbaycanda inşa edilməsinə
məddi yardım maneçilik tərəfdarı, Yalnız Heyr-
Olyevin rəhbər oğluyya və inadlı təkidi
əlaqəsindən "Sintezgum" İstehsalat Birliyi
səzindən qurğunun inşasına razılıq səhəd edilir.
O dövrə Heydər Olyev bu istehsalat
kompleksinin əhamiyətini və perspektiviliyini
hamidən düzgün qeymləndirdi. Məhz EP-
20 qurğusunun sayəsində müəssisə hal-ha-

zıda dünya bazarında telebati yüksek olan keyfiyyetli polietilen istehsal edir.

1969-82-ci illerde Sumqayıt "Uzvi sintez" zavodunda 17 yeni istehsal obyekti istismara verildi. Mehənət həmin yeni müasir istehsalatlar sayesində müəssisə o dövrlərde həqiqətən böyük yüksəsləşlərə nail olmuşdu.

Sumqayıt yuyucu vasitələr zavodunda da baş vermiş ehəmiyyəti dayışıklıklar meñzərləri təşəbbüs və tövsiyələr ilə bağlı idi. Əger 1971-ci ilde burada istehsal gücü 30 min ton olan yuyucu vasitələr hazırlıyalı bir istehsalat müəssisəsinə var idise, 1978-ci ilde ikinci obyekt istismara verildikdə, istehsal müəssisəsinin gücü ilde 120 min tona çatdı.

80-ci illerde Sumqayıt superfosfat zavodunda Zaqaqlıçayda ilk dəfə olaraq dənəver fosfor gübərləri istehsal eden, yüksək mehsuldarlıqlı müasir texnoloji avadanlıq işə salındı.

Heyder Əliyevin şəxsi təşəbbüsü nəticəsində Bakı Şin və Bakı kimya-əczaçılıq zavodlarında 1969-82-ci illərdə yeni texnoloxilər işlənilər, köhnə iştəhsəl mühəssisələri rekonstruksiya olundu, nticədə buraxılan məhsulların mədjanın keçiyən xeyli yüksəldi. Bu mühəssisələrə iştəhsəl olunan məhsullar hem respublikanın təlobatını ödəyir, hem də onların xaricə ixracı xeyli galır olurdu.

1971-ci ilde Bakı Şin zavodunda yük ve yüngül minik məşinləri, kənd təsərrüfatı məşinləri və motosikletlər üçün ən istehsalçı xətti işə salındı. Müəssisənin modernləşdirilməsi respublikanın iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərdi.

Ağır mühâribenin sona, 1946-ci ilde libbi preparatlar istehsalı müəssisəsi kimi işe düşen Bakı kimya-aczəqiliq zavodu 1972-ci ildən daha da genişlənməyə başlandı, məhsulun həcmi və nomenklaturasi artdı. 1975-ci ildə müəsəsinin istehsal gücü 19 dəfə

В 1981 г. были начаты работы по строительству установки ЭП-300. Сегодня эта установка в структуре Этиленопропиленового завода играет роль основного сырьевого поставщика для развития химического комплекса республики. В свое время советское правительство прецентровало строительство ЭП-300 в Азербайджане, и лишь благодаря настойчивости Гейдара Алиева было достигнуто согласие на сооружение в производственном комплексе «Синтезакчуй». В тот период Гейдар Алиев лучше всех понимал важность и перспективность этого начинания. Благодаря установке ЭП-300 в настоящем времени предприятие производит полизиэтилен, пользующийся повышенным спросом на мировом рынке.

С 1969 по 1982 гг. на Сумгайитском заводе "Органический синтез" было сдано в эксплуатацию свыше 10 новых производственных объектов. Эти годы по праву считаются с подлинным расцветом промышленности.

Разительные перемены произошли и на Сумгайитском заводе по производству молочных средств. Еще до 1971 г. здесь работало лишь одно предприятие с производительностью 30 тыс. тонн молочных средств, то в 1978 г., после запуска в эксплуатацию второго объекта, мощность предприятия достигла 120 тыс. тонн в год.

Сумгайитский суперфосфатный завод был единственным в Закавказье предприятием по производству фосфорных удобрений.

Бакинский шинный завод и Бакинский химико-фармацевтический завод традиционно занимали важное место в химической отрасли. В 1969-1982 гг., по личной инициативе Генерала Алиева из этих предприятий были созданы новые токсикологические линии, реконструированы старые.

gelsəldi. Qeyd etmək lazımdır ki, o dövrə Əlşəz və Orta Asiyandır da daxil olduğu re-pemtə bu cur in zavod yox. Sevinçdiridi əldidir ki, müəssasa əvvəllər olduğu kimi, bu gün fə-dən eyni müraciət libbi preparat istehsal edir onları respublikanın müxtəlif sahiyyə-larının çətdərinə və xarici ölkələrə ixrac edir.

Respublikada faaliyyət göstəren yed is-
təmləti zavodları da unikal müəssisələrdən-

Büyük, ilk baxışda 8 milyon ehalisi olan
Çin'in yedi yıldır zavodunun olmasına etkili
Bolguk, şahının yoda ililik ehtiyaç
için 8 tondur. Lakin Heyder Olyip Yal-
ıra faktörü nüzerde almındır. O bilindi ki, yod
saatlarında dunyadan bütün oklelerinde
ÇOK büyük ehtiyaç vardır, keyiflilikte yod
saatlarında etan müassiselerin sayı ise kılafet
burasıdır.

Oneyd olmak lazımdır ki, Neftçala Yod-brom заводу Avropada analogi profili заводlar arasında en böyük müessiselerden biri sayıları ve yüksek keyfiyyetli mehsul bulunmaktadır.

Kimya senayesinin geniş ve hər tərəfi
həkisəfinə xüsusi diqqət və qayğı göstəren
Heydar Əliyevin rəhbərliyi ilə kimya müəssisə-

производства, благодаря чему резко улучшилось количество и качество выпускаемых продуктов. Производимые на этих предприятиях продукты покрывали потребности республики и приносили немалую прибыль от их реализации за рубежом.

В 1971 г. была налажена поточная линия по выпуску шин для грузовых и легковых автомобилей, сельскохозяйственных машин и мотоциклов. Модернизация предприятия оказалась положительное влияние на экономику республики.

То же самое можно сказать и о химико-фармацевтическом заводе. Начав в 1946 г. функционировать как завод по производству медицинских препаратов, с 1972 г. он стал расширяться, возросли объем и номенклатура продукции. В 1975 г. производительность предприятия увеличилась в 10 раз. Следует отметить, что в то время в регионе, включающем Кавказ и Среднюю Азию, не было подобного крупного завода. Отрадно, что как и прежде, завод и сегодня производит свыше 65 различных медицинских препаратов, поставляет их в республиканские учреждения, а также экспортит в другие страны.

Уникальными являются функционирующие в республике заводы по производству хода.

Казалось бы, для страны с 8-миллионным населением нет необходимости в двух ядовитых заводах, если учесть, что ежегодная потребность в нем составляет 7-8 тонн. Однако Гейдар Алиев выставил не только этот фактор, но и то, что Яод - привычная отрасль: во всех странах мира потребность в нем высока, в предприятий, производящих Яод, крайне ограниченное число. Важен и вопрос качества продукции.

Отметим, что Нефчалинский Яодобромный завод считается одним из крупнейших в Европе среди предприятий ана-

seleri Bakı ve Sumqayıtla yanaşı, respublikamızın diğer rayonlarında da titikil istifadə veriliirdi. Bəle ki, 1972-ci ilde istismar vərlimiş Salyan Plastik kömək emalı zavodunda ilde 12-13 min ton polületten örtük, 5 min tona yaxın polületten boru istehsal etmek mümkündü. SSRİ-de ilk dəfə orta təzyiqli polületten boruların hazırlanma texnologiyası mənəz bəzəvədə heyata keçirilmişdi. Müəssisənin məhsulü kənd ləsərəfətindən məhsuldarlığın xeyli artırılmasına imkan yaratdı. Zavodun iş düşməsi eyni zamanda əhalinin məqsədi ilə problemini de müəyyən oeder həlli etdi.

Bir neçe kelme de Mingeçevirde yaradılmış kimi kompleks müessisələri haqqında. Şuşa illər zavodu, Texnikli rezin momullatları zavodu ve Azerelektroizolt zavodu bütün SSRİ üçün əhəmiyyət kəsb edən müessisələr idi. 1971-ci ilde istismar verilmiş Texnikli rezin momullatları zavodu yüksək tempdə inkişaf etmiş və ilk istismar ilları arzində onun məhsusları istehsalı texminen 5 dəfə artmışdı. Zavod SSRİ-deki bu yönlündə 58 zavod ar-

логичного профиля и производит продукцию высокого качества.

Благодаря стратегии Генриха Аникина, химическое предприятие строилось, развивалось не только в Баку и Сумгайите, но и в других районах республики. Так, после сдачи в эксплуатацию в 1972 г. в Сабунчинском заводе по переработке пластика, появилась возможность ежегодно производить 12-13 тыс. тонн полистироловой пленки, около 5 тыс. тонн полипропиленовых труб. Впервые в СССР технология изготавления труб из полипропиленового давления была освоена именно на этом заводе. Продукция завода незаменима значительно увеличить продуктивность сельского хозяйства. И что не менее важно, пуск завода заметно облегчил решение проблемы занятости населения района.

Хотелось бы отметить роль предприятия химического комплекса, созданного в Мингормиро. Завод стеклопаковки, завод разнонитрохимических изделий и завод "Ассинктроизолит" - это предприятия, имеющие

ündü məhsul istehsalına görə 5-ci yere çıxmışdır. Onun məhsullarına xarici ölkələrdə de tətbiq var idi.

Vaxtilə Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış istətsələ basasıında bu gün böyük məssisələr Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətini, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyini, Bakı xususiləşdirilmiş avtomobil zavodunu, ölkənin və MDB dövlətlərinin digər təşkilat və müəssisələrinini məhsulları ilə fəthiz edir.

Demək olar ki, kimya kompleksi müessisələri bu gün ikinci yüksələş dövrünü yaşıyır.

Sonda qeyd etmək istəyirək ki, F.M.Sadiqovun bu kitabı orijinal asırır, edəbiyyatda onun analogu yoxdur. Müəllif real faktlara əsaslanaraq peşəkar təhlilla, populyar formada Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin respublikamızın kimya sənayesinin inkişafindakı böyük xidmətlərini və rələni göstərir.

Şəhərin mövzunun aktuallığı kimya sənayesinin yaranma və inkişaf tarixini daha derindən dərk etmək zərurətinə asaslanır, respublika idarətinin müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafindakı rələni geniş oxuci kütləsinə, ictimaiyyətə oxunacağı bir şəkildə çatdırır.

Toğrul ŞAHATAHTINSKİ,
kimya elmləri doktoru,
professor,
Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyasının akademiki

важное народнохозяйственное значение для всего СССР. Сданный в эксплуатацию в 1971 г. завод резинотехнических изделий развиивался быстрыми темпами и в течение первых лет эксплуатации объем его продукции возрос приблизительно в 5 раз. В целом этот завод в бывшем СССР по объему производства занимал пятое место среди 58 заводов подобного профиля. Его продукция пользовалась спросом и в зарубежных странах.

Благодаря созданной в свое время Гейдаром Алиевым производственной базе, сегодня изделиями этого предприятия снабжаются Государственная Нефтяная Компания Азербайджана, Министерство сельского хозяйства, Бакинский специализированный автомобильный завод и другие организации и предприятия республики, а также государства СНГ. Можно сказать, что предприятия химического комплекса сегодня переживают второй подъем.

В заключение хочу отметить, что книга Ф.М.Садыхова является оригинальной работой и не имеет аналогов в литературе подобного рода. Основываясь на компетентных и профессиональных анализах реальных фактов, автор в популярной форме показывает роль Президента Азербайджана Гейдара Алиева в развитии химической промышленности республики. Актуальность избранной темы обусловлена необходимостью более углубленного осмысления истории становления и развития химической промышленности, роли лидера республики в развитии экономики независимого Азербайджана.

Тогрул ШАХАТАХТИНСКИЙ,
Академик Национальной
Академии Наук Азербайджана,
доктор химических наук,
профессор

Iqtisadiyyati güclü olan dövlət her şeye qadıdır.

Heydar Əliyev

Государство с сильной экономикой способно решать многие проблемы.

Гейдар Алиев

MÜƏLLİFDƏN

Hörmətli oxucu! Belə bir kitab yazmaq ideyası məndoxdan var idi. 40 ilən çok kimya sahəsi işlədiyim üçün bu sahənin müxtəlli problemlərinə, kimyanın bizim həyatımıza təsirinin miqyaslarına və imkanlarına yaxından bələdəm.

Man istehsal proseslərinin dinamikilərini gündəlik işlərlə müətəffizkar münasibəldən heç vaxt ayrılmamış. Uzun müddət mane elə gaib ki, rəhbər işçi har hansı bir sahənin təkmiləşdirilməsi aparılanın meydana çıxan müraciət məsələləri onları yalnız zamanın sinğından çıxmış könə metod və standartlarla yanışına əsasında hall edə bilər. İstehsalatın sinqlardan çıxmış dayışmaz qanunları və vərdişləri kimi ığımızın özeyinə çəvirlmiş, bu enəne son zamanlar at qala har gün müsəlşülgü, xoşagalmış hadisələr və kifayət qədər yeni çətinliklərə səbəb olurdular. Hələ gənclik illərindən tələyimi başlıdadım kimya sahəsinə sədaqət, onu qurub-yaratmış adamlara, iş yoldaşarına, yüzlərə fedakar mütəxəssislərə basıldıyım rəğbat könə seçimini yenisi ilə deyişmək haqqında düşünməye belə imkan verirdim. Son illerde isə kimya müəssisələrinin inkişaf tempini keşkin şəkildə ləğindən destruktiv proseslərə qarşılaşmalı oldum. Məhz bu sebəbdən xeyli təhlillər aparıb respublikamızın kimya sahəsinən deyərlərinə son dövrlərin natiqələrinə əsasında yenidən nəzər salmağı oldum.

İdeyə creationi этой книги возникла у меня давно. В химической отрасли я работаю несколько десятков лет, близко знаком с различными производственными проблемами, масштабами влияния ее на нашу жизнь.

Я никогда не отделял динамику производственных процессов от повседневной рутинной работы. Долгое время мне казалось, что на основе старых, проверенных временем методов и стандартных подходов руководитель может решать сложные задачи, возникающие в ходе модернизации отрасли. Моя наивность входила в противоречие с практикой и собственным, к слову сказать, немалым опытом, и почти каждый день приносила разочарования, неприятности и массу новых проблем. Преданность же избранной отрасли, симпатия к ее создателям, коллегам и специалистам не позволили изменить моему выбору. В последние годы я столкнулся с конструктивными процессами, резко снишившими темпы развития химических предприятий. Это заставило произвести переоценку ценностей и объективно проанализировать состояние этой отрасли по данным последних десятилетий. Такое осмысление приходит к человеку с годами, и я вольно или невольно обратился к старому как мир вопросу: влияние личности на ход развития истории. Эта дилемма - личность и общество имеет множество толко-

ОТ АВТОРА

Har hansı bir sahənin veziyetini, onun faydalılığını yenidən qiymətləndirmek və bunu ötən dövrün göstəriciləri əsasında tezədən obyektiv təhlükə etmək əsasında derkətme insana adəten uzun illərdən sonra müyəssər olur və ona istər-istəməcə döyər qədər qidalı olun bir məsələ - "səxsiyyətin tarixi inkişafın gedidiñə təsir" suali üzərində daha etraflı və derindən düşünülməlidir. Bu dixotomiyanın - "səxsiyyət ve cəmiyyət" suallının çıxışları izahı mövcuddur. Cəmiyyətin rəyi mütereddid olub gah səxsiyyət tərəfə, gah da cəmiyyət tərəfə meylib. Yaşamış dövrlər və hadisələr, görkəmli adamlarla, rəhbər işçilərə ünsiyyət məni inandırıb ki, hərtərəlli inkişaf etmiş, yüksək biliyyə, eruditliyaya malik səxsiyyət yalnız siyasi və sosial deyil, həm də müyəssər bir ixtisasla bağlı məsələlərin həllinə ehemmiyyətli təsir göstərə bilər.

Deyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi, meyarların tətqiq edilməsi zəruri illər uzunu əzəz xırıf və mənzərə onda, hələ dünənəcən evezədilmiş sayılan çoxlu insanlar arasından o şəxsləri seçməli olursan ki, onlar və-

vanı, mətnin общественного мнения склоняется то в сторону личности, то в сторону общества. Переходные события, контакты с крупными руководителями убедили меня в том, что исклю- чительная и гармоничная личность может существенно влиять на решение не только политичес-ких и социальных, но и профес-сиональных вопросов.

С годами появляется необхо-димость переоценки ценностей, реvision критериев, и тогда из большого числа людей, которых еще вчера казались незамени-мыми, приходится выделять тех, кто реально может влиять на си-туацию. И приходится согла-ситься с мудростью мысли известного азербайджанского поэта Мирзы Шафи Ва-зеха:

"От сотворены так уж повелось:
в стихах и в жизни -
все дороги врьз
Кто в вышину, кто в глубину стремится.
Но большинство идет куда-то вкось."

В контексте этого замечательного четы-верстия и долги годы внимательно стараясь вникнуть в поведенческие по-ступки, психологические установки и нрав-ственные императивы "исключительных людей". Селекционируя в памяти знакомства, контакты, встречи, поездки, я старался выбрать из множества лиц самое за-поминающееся, самое замечательное. Затронутая тема труда для раскрытия. Если начинаешь концентрировать многое вокруг исключительного человека, стараясь познать обычные и нестандартные ситуации, контексты диалогов, ролики, мотивы поступков, то это приобретает даю-ко не бытовой, обыденный характер. На-

ziyyeti nezareta almayı bacarır ve ona real
teşir gösterir. Maşhur Azərbaycan şairi
Mirzə Şəfi Vəzəhin müdürü ilə razılışma-
lı olursa ki, doğrudan da, "yaranışdan bəle-
dir; həyatda da, poeziyada da yollar haçla-
nır. Kimi zirvaya, kimi dərinliyinə can atır.
Amma aşkarıval van keçib, harasa oedir".

Uzun illerdeki, man "müslesme adamların" aksılaçı imperatiflarına, ferdî psikoloji mahiyetlerine ve davranışın terzlerine dikkatle ve gözle rübabının kontekstinde yanışırım. Yadداşımındaki tanışılıqları, olağanları, seferleri, görüşleri serf-nazar ederek, man şexsler coxiugunda en yaddaşalan, en önemli olanıların seçmeye çalışırmam.

Toxunul münvazı açmaq o qeder de asan deyil. Öğər coxluğu müstesna insan atrafında cəmlərdəngi bayışırınsa, adı və qeyri-standart vəziyyətləri, dialogların, replikaların konteksti, hərakətlərin motivini dərk etməye çalışırsan, onda çox şəyler misəj saviyyəsindən, adlıq saviyyəsindən uzaq bir xarakter alır. Mənim lükrimcə, "müstesna", "dahi şəxsiyyət" in fealiyyəti adı qiyamtdırindən şəkalsalan könümü li dəri edilmiş, təhlili galmır. Liderin hayatı həmişə yaradıcılaşdırma, itibahla sövgə edan impulslarının dərk etdirilməzliyi asendəndir.

мой взгляд, деятельность "исключительной", "выдающейся личности" не поддается анализу, познанию с помощью привычной шкалы оценок. Жизнь лидера всегда лежит в сфере непознаваемых импульсов к творчеству, работе, реформированию.

Естественно, что, характеризуя деятельность гения и таланта, необходимо исходить не только из объема совершенного ими, но и из качества, новизны и значимости проделанного для общества.

В XIX веке и в начале XX столетия чаще всего выделялись такие свойства феноменальной личности, как уникальность, разносторонность, стремление выйти за пределы существующих норм и традиций. В наше время чаще выделяют такие качества, как неоднородность, оригинальность мышления, предвидение, неутомимость в поисках оптимального решения той или иной задачи, энергичность, трудолюбие, настойчивость в достижении успеха. И все же можно дать точную и исчерпывающую оценку этому феномену, пунктуализировать его характеристики, поскольку различаются целями и интересами, структурой личности, индивидуальными особенностями. Каждый человек неповторим, выдающийся - тем более, в нем необычность, своеобразие достигают высшего уровня. Бессспорно лишь одно: исключительным качеством исключительной личности, лидера является органический синтез логики и мышления. Именно этими качествами обладает Гейдар Алиев, с имени которого связана история Азербайджана второй половины XX и начала XXI века.

Огромен его вклад во все сферы материальной и духовной жизни народа, нео-

Tebliğidir ki, dahanının ve istedadının fealiyyetini seçiyelendirirken, onların etdiklerinin yalnız hecminden deyil, hem de camiyyet için edilenlerin ahamiyetinden, yeniliyinden ve keyfiyyetinden çıkış etmek yacibdir.

XIX esrda ve XX yüzülliyin başlangıcında hər seydan evvel universalılıq, hərtarafılılıq, mövcud qayda, norma ve onenalarəndən kənara çıxmaga canatma fenomen şəxsiyyətikeyfiyyətləri kimi qəbul edildi. Bizim dövrümüzde dəha cox qeyri-standardlı, təfəkkür orijinallığı, öncəgörme vergisi, bu və ya digər məsələnin optimal həllinin axtarışlarından yorulmamış, qətiyyət, eməkseverlik, uğur qazanmağıda inadkarlı kimi keyfiyyətlərəsas sayılır. Lakin fenomen şəxslərin xarakterlərini, onların həyallarının mözgini daşıq və tam ifade etmək, onların səciyyəsinin band-bandlı göstərmək çatdırır, cünki onlar məsədləri və məraqları, şəxsiyyət strukturunu və fərdi keyfiyyətləri ilə bir-birindən fərqləndirir.

Hər bir insan tekrarolumzmadır, görkəmli insanların tekrarolumzlığı isə tamamıla açıq-əksardır, onlarda tekrarolumzlıq, özünəməxsusluq an yüksək saviyəyə çatır. Birçə bu mübahisəsizdir: müstəsna şaxşılıyət, liderin ferqlicində keyfiyyəti məntiqə təfəkkürün üzvi sıntezidir. Heydər Əliyev məhz bu keyfiyyətlərə sahibdir. Azərbaycan tarixinin önemli bir dövrü - XX əsrin ikinci yarısı ve XXI yüzilliyin başlanğıcı onun adı ilə bağlıdır.

Xalqın bütün maddi ve manevi hayat sfəralarına onun getirdiyi zenginliklər ölçüyə galmazdır, sənayenin, o cümlədən yuzlərə adda nəhəng həcmde mahşıl buraxılışını təmin edən kimya sənayesinin - xalq təsarrüflinin çox güclü bir sahəsinin inkişafında rölu nəhayətsiz dərcədə böyükdür. Azərbaycanda kimya sənayesinin müxtəlli inkişaf mərhələlərinən cənə möhüm hökumət qərarları qəbul edilmişdir, onların hamisi Heydər Əliyev kimİ idarə terəfindən müəyyənlenmişdir.

циация рельеф в развитии индустрий, в том числе химической промышленности - мощной отрасли народного хозяйства, обеспечивающей выпуск огромного объема продукции сотен наименований. На различных этапах развития химической промышленности принимались важнейшие правительственные решения, которые формулировались Гейдаром Алиевым, и ни одно из них не было случаенным. Во всех его идеях и проектах была ясная поглядь, афины были пронизаны оригинальной технической мыслью. В любом прорабатываемом вопросе - будь то строительство промышленного объекта, пуск завода, установка импортного дорогостоящего оборудования или финансовое обеспечение промышленности - проявлялись глубокий и продуманный подход. Эрудиция, опыт, поразительная интуиция позволяли ему раньше других предугадывать необходимость строительства того или иного промышленного объекта. У многих вызывало удивление, его отношение к истории вопроса, самого генезиса процесса, объемное видение проблемы становившегося главным компонентом творческого подхода к разработке стратегии развития нашей промышленности. Годы подтверждают правильность предпринятых шагов, направленных на достижение прогресса в этой сложной отрасли. Хочу отметить, что все проблемы оперативные решались на местах, без оглядки на бывший "асомгугди" центр. Интеллектуальный потенциал распуплики в те годы, как и сейчас, был мощным: это прекрасные инженеры и специалисты, экономисты и рабочий персонал. Никто не находился в стороне от решения насущных проблем, и каждый увлеченно, профессионально занимался своим делом.

необыкновенно развито чувство истории—

M. J. A. Azarbarzin
K. A. Aghazadeh

mış ve heç bir təsadüfi olmamışdır. Onun bütün ideya və layihelerində aydın bir məntiq olmuş, onların həmisi orijinal texniki məzmun daşımışdır. Mütəxərək edilən hazırlanın hər bir məsələ - iştirənəyə obyektlərin tikintisi olsun, iştirənəyə işə salınması, yaxud çox olymetri xarici avadanlığın quraşdırılması, yaxud da sənayenin maliyyə teminatı - fərqi yoxdur, həmçinin dərinləndirilmiş yanşma nümunəsi göstərilmişdir. Erudit, iqtisadçı, fəvqaladə intuisiya ona bu və ya digər sənayə obyekti tikilməsinin vaciblığını hamidən qabaq duymaq imkanı vermişdir. Onun məsələnin tarixinə, prosesin genezisinin özünə münasibəti çıxanın daim həyətənləndirmiş, probleme əhatəli baxışı bizim sənayenin inkişaf strategiyasının hazırlanmasına yaradıcı münasibət en esas meyari olmuşdur. İller bu mürekkeb sənayə sahəsində yüksək tərəqqiya istiqamətləndirilmiş addımlar atıldıqını təsdiqlidir. Oeyd etmək lazımdır ki, biz bütün problemləri operativliklə, "her şeя qadır" keçmiş mərkəzə o qədər de məhəl qoymadan yerindəcə həll edirdik. Respublikanın istedadlı mühəndislərdən və mütəxəssislərdən, iqtisadçılarından və fəhle kadrlardan ibarət intellektual potensialı o illərdə, in-di olduğu kimi, çox güclü idi. Və heç kim mövcud problemlərin həllindən kenarda qalmadı; və her kas öz işinin öhdəsindən bacarıqla və peşəkarcasına galmayı bacarırdı.

Bu danılmaz bir heqiqətdir ki, xalqımızın görkəmli oğlu Heydar Əliyevdə tarixi reallığı və iqtisadi möqsədyönlülüyü duymaq hissi qeyri-adı derecədə yüksəkdir. Biz onun optimallığı ilə seçilmiş dəyərli tövsiyələrinin sənayenin möxtəlli sahələrinin inkişafına müsbət təsirinin defələrlə şahidi olmuşuz. Onun qətiyyətli neft strateyiyası Bakı neftinin milli müstəqillik şəralarında Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafında xüsusi üstünlük qazanmasını mümkün etmişdir.

ской реальности и экономической целесообразности. Мы не раз были свидетелями триумфа предложенных им оптимальных рекомендаций, их позитивного влияния на развитие различных отраслей индустрии. Глубокое знание и нефтяной стратегии позволило в условиях национального суверенитета сделать бакинскую нефть приоритетным направлением в становлении и развитии Азербайджана. Первым его шагом к достижению экономической и политической самостоятельности явилось заключение "Конракта века".

История свидетельствует, что бакинская нефть всегда была катализатором развития экономики Азербайджана и всегда оказывала огромное влияние на формирование общественно-политической атмосферы в стране. Поэтому нефтяные контракты, заключенные благодаря инициативе и настойчивости Гейдара Алиева, стали главным условием социально-экономического развития народного хозяйства республики в период перехода на реальность рыночных отношений.

Сейчас, когда впервые за последние два века Азербайджан может самостоятельно распоряжаться своим богатством, перед страной стоит исключительно важная задача - использовать природные ресурсы, промышленный потенциал, высококвалифицированные кадры на благо народа, превратить их в основное средство строительства нового, свободного Азербайджана.

Сделать это было необходимо и для адекватного осмыслиения значения химической промышленности для судьб Азербайджана, его народа. Химия стала эпицентром экономического бума, передним

1993-cü ildən sonra iqtisadi və siyasi müstaqilliyə nail olmaq üçün Heydər Əliyevin ilk addımı "Əsrin müqaviləsi" adlıdan böyük Neft kontraktının bağlanması olmuşdur.

Tarix təsdiqləyir ki, Bakı nefti hemiça Azərbaycanın iqtisadi inkişafının katalizatoru olmuş, ölkədəki icmaliyi-siyyasi atmosferin formalaşmasına daim təsi göstərmədir. Buna görə de Heydər Əliyevin təsəbbüsü və təklidi sayesində bağlanmış neft müqavilələri respublika xalq təsərrüfatının bazar münasibətlərinə keçmiş dövründə sosial-iqtisadi inkişaf stimuluna, hərəkətverici qüvvəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan son iki asrda ilk dəfə öz təbii və mili sərvətlərinə sahib olub, onları barədə istədiyi kimi şərəncam verdiyi həzirki dövrdə olıke qarşısında müstəsna dərəcədə mönibür vəzifə - təbii ehtiyatları, sənaye və yüksək ixtisaslı kadrlar potensialını xalqın nüfusu naməne istifadə etmək, onları yeri, azad Azərbaycanın yüksəlişi üçün əsas vasitələrə çevirmək vəzifəsi durur.

Xalqımızın, bütövlükde Azərbaycanın tələyi üçün kimya sənayesinin əhəmiyyətini adekvat şəkildə dərk etmək üçün da bunu etmək vəcibdir. Kimya iqtisadi canlanmanın episentri, elmi-texniki kadrlar formalasdırılması, yüksək ixtisaslı mütəxəssis-kimyaçılar yetişdirilməsi üzrə görülen işlərin qabaqcıl bir sahəsidir. Şəxsiyyətin rolunu təsdiq etmək, konkret məsallarla respublika rəhbərinin on mühüm iqtisadi sahələrinə birlin - kimyanın yüksələşini temin edən fenomenal keyfiyyətlərini göstərmək kimya sənayesinde baş vermiş proseslərin tarixi təhlili və retrospektiv göstərilməsi üçün deyil, həm de gələcək üçün vacibdir.

Bütün bu söylədiyiklərə mani söyül etdi ki, Heydər Əliyevin tərcüməyi-hallının Azərbaycan kimya sənayesinin təşəkkülü və inkişafı tarixi ilə bilavasitə bağlı olan bir dövrünə müəräciət edim.

Bəhs edəcəyim məvzu Azərbaycan kimya sənayesinin hələ inkişaf etmiş tarixi və elmi ədəbiyyatda öz əksini lazımcıca təpməmiş son dövrünə əsas inkişaf aspektlərini aşkar etməye kömək göstərecekdir.

AZƏRBAYCANDA KIMYA KOMPLEKSİNİN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI

Azerbaycanın kimya sanayesi mü-rakkeb ve uzun bir tərəqqi yolu keçmişdir. Kimya sanayesinin yaranması şəksiz olaraq neft emalı sanayesinin inkişafı ilə bağlıdır.

XIX əsrin sonlarında Bakı zavodlarında, o dövrün miqyasına görə, iri kükürd tərgüsü və kaustik soda istehsalı mövcud idi. Buntardan yanacaq və sūrtük yağılarının temizlənməsinde istifadə olunurdu. İstehsalın həcmi yerli telebatı ödəməkə yanaşı, onu Azerbaycandan kənara göndərməyə də imkan verirdi. Nobel qardaşlarının Şibayev, Tağıyev və digər neft sahibkarlarının kükürd tərgüsü və soda istehsal edən zavodları dünyada məh-hur idi, bu müəssisələrdən on mütəxəssis teknika və texnologiyalar tətbiq edildi. Artıq 1905-ci ilde bu zavodlarda mütləq kontakt üsulu tətbiq edildi ki, bu da kükürd tərgusunun keyfiyyətinin və istehsalının artırılmasına güclü təkan verdi.

1916-ci ilde Bakı zavodlarında 1,5 milyon pud kükürd tərgüsü istehsal olunurdu. Bunun 5-fazlı neft emalı sanayesinin ehliyyacını ödəmeye sərf olundur.

Kükürd tərgusu istehsalı ilə yanaşı, Azərbaycanda digər kimya müəssisələri - xüsusilə səda zavodları inkişaf edirdi ki, burada susuzlaşdırılmış səda və natrium qəlevisi-

СТАНОВЛЕНИЕ И ФОРМИРОВАНИЕ ХИМИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА АЗЕРБАЙДЖАНА

Xимический промышленность Азербайджана прошло сложный и долгий период развития. Но без спорных остается исторический факт - скромным образом она была обязана бакинской нефтеперерабатывающей индустрии.

К концу XIX века на бакинских заводах сформировались крупные по тому времени производства серной кислоты и каустической соды, необходимые для очистки топлива и смазочных масел. Объемы их производства не только удовлетворяли местные потребности, но и позволяли вывозить продукцию за пределы Азербайджана. Сернокислотные и содовые заводы "Товарищество Бр. Нобель", нефтепромышленников Шибаева, Тагиева и других получили всемирную известность, на них применялись самые современные техника и технологии. Уже в 1905-1908 гг. на этих заводах был внедрен прогрессивный контактный метод, который для монтийской печи увеличению выработки серной кислоты, улучшению ее качества.

К 1916 году производство серной кислоты на бакинских заводах составило 1,5 млн. пудов в пересчете на монтийский, из которых почти 58% шло на удовлетворение нужд нефтепереработки.

Istehsal olunurdu. Bu sahnenin de inkişafının esasında Bakıdakı neff emalı müəssiseleri durdu.

Artık XIX. esrin ortalarında Bakı soda заводları istehsal gücü ve fəhlələrin sayına görə Rusiyada en iyi müəssisələrdən idi. Zavodlarda soda istehsalında Solve üsulu ilə en müstəqili texnologiya tətbiq olunurdu.

Bu zavodların ıllık istehsal gücü susuzlaşdırılmış soda üzre 500 mln puda, kaustik soda üzre ise 200 mln puda catırıldı.

XIX. ösrin evvollerinde Bakının kükürd turşusu ve kaustik soda zavodlarında hem de azot ve klorid turşuları, kend tesarrülatı için lazımlı olan demir ve mıs kuporosu, sabunbılırmış ve toxuluğu fabrikleri için sabun surucuları istehsal olundurdu.

Bu dövrde Bakırda xam neltden benzol ve toluol istehsalı eden pirogen zavodları tıkmaya başladılar. 1917-18 ilde Nobel qardaşlarının büyük pirogen zavodu işe düdüd. Onun istehsalı gücü 60 min pud benzola, 30 min pud toluol borabor idı. Toluolun esas istehlakçıları İstəsüz barın hazırlayan herbi zavodları idi. Aromatik karbohidrojen istehsalı odon Bakı pirogen zavodları ölkemizde neltkinin sonyasının temelinini oluşturdu.

Azərbaycanda kimya sənayesinin yaranmasında Rusiya Texniki Cəmiyyətinin Bakı şöbəsinin "Nobel qardaşları və C." Mırzəyev qardaşları, H. Tağıyev və s. neft sahibkarları Bakı zavodları nəzdindəki kimya laboratoriyalarında çalışın alım və mütəxəssislerin böyük rolu olmuşdur.

Bu laboratuvarlarda çalışan kimyaçı mütoxossislerin bir çoxu Avropanın nüfuzlu təhsil ocaqlarında yüksək ixtisasla yiyelenmişdir. Onların arasında X.S.Melik-Ağamirov, O.I.Eminov, A.S.Mahmudbeyov, A.K.Əfəndiyev və başaları yardı.

1914-cü ilde Bakıda buruq lay sularını tədqiq eden xüsusi kimyəvi laboratoriya yaradıldı. Məqsəd lay sularından herbi dövrə

Наряду с сернокислотным производством в Азбайджане развивались и другие химические предприятия, особенно интенсивно содовые заводы, произведшие аллюминированную и каустическую ткань же основой их развития являлись стеклоперерабатывающие предприятия города Баку.

Уже к концу XIX века бакинские содовые заводы по объему продукции и по численности работников стали самыми крупными в России. На этих предприятиях была внедрена новейшая технология производства соды методом Сольве. Общая годовая производительность этих заводов доходила до 500 тыс. пудов кальцинированной соды и почти до 200 тыс. пудов каустической.

В начале XIX века на бакинских серно-кислотных и содовых заводах производили также соляную и взятую кислоты для афинажных целей, железный и медный курорс, необходимые в сельском хозяйстве, мыльный суррогат, идущий на мыловаренные и тоxикальные фабрики.

В этот период в баку стали строить пирамидальные заводы по производству эфирного масла из нефтяного сырья. В 1917 году был сдан в эксплуатацию крупный пирогенный завод фирмы «Товарищество Бр. Нобель» производительностью 60 тонн пудов бензолов и 30 тыс. пудов толуола. Основными потребителями толуола были военные заводы, изготавливавшие взрывчатый порох. Бакинские пирогенные заводы, производившие ароматические кетоны, заложили основу будущей нефтхимической промышленности Азербайджана.

Огромную роль в становлении химической промышленности Азербайджана сыграли ученые и специалисты химической лаборатории Бакинского отделения Рус-

od İstensel etmek idi. Tedqiqatların neticinde Bakıda, Böyük Şor gölünün yaxınılığında Rusiyada ilk yod zavodu tıktıldı. Müessise şeril sahibkər R.M.Rüstəmovə məxsus idi. Akının lay sularının buxarlaşdırılmasına, sonraları ise Küçük turşusu və xlorlu damırlo emalına esaslanan texnologiyaların öz mürükkebliyi hem de məhsulun baha başa gelmesi bu üsəsindən rentabellii işləne mane olurdu. Undan başqa alınan yodun keyfiyyəti de ishləkçilərin telefonlu ödəmirdi.

Oeyed etmek lazımdır ki, Bakanın allm ve Ütexessisleri bu istiqametde işleri davam edirdiler. 20-ci ilerde bu teşdiqatçı Döviz İstiblî Kimya İnstilütünün alimleri ile birge anıldı. Böyük Şor gölünde tecrübe zavodunda yod istehsalı teşkil olunmuştu, adırbent evezine nişastañdan istilade edildi. Nişastañ vaxida tecrübe yod stansiyası da salınıcıldı. Burada Bakı mülexkesislerinin tokifli ekstragament kimli ağ neftinden istilade olundu.

Bu tədqiqatların neticesində artıq 30-cu ilin evvəllerində buruq sularından yod və məm istehsal edən zavodların inşası mümkün oldu.

1931-ci ilde Nellçala yod-brom zavodu işeindi. Zavodda xammal kimi Xilli yatağının suyu sularından istifade olunurdu. 1930-35-ci illerde yaradılmış Suraxanı və Ramana şəhərlərinə də daxil olduğu Bakı yod zavodu xammal kimi Ağbezən yataqlarının layarından istifade edirdi. Xilli yatağının busuları yod ve bromun çoxluğuna görə (40 mg/l yod, 270 mg/q. l. brom) lay nellər salırı (20 mg/l yod, 120 mg/q. l. brom) üstün. Bu zavodlarda nişasta və aq nellər vasitəyod, tribromfenol şəklində işe bromardı.

akın bu üsüller qüsürü olduğundan aliyod ve brom çox da keyfiyyetli olmurdı. İlkde daha teknil üsüllere keçildi: yodu sündürden istifade etmekle adsorbsiya üsüsü

ого технического общества, а также ла-
браторий Бакинских заводов фирм "Бр.
Боль и С". Братство Мирзоевых и Г.З.Таш-
ев, а также других нефтепромышленни-
ков. Многие из работников здесь специа-
листов-химиков получили образование в
иностранских университетах. Среди них было неко-
торое количество дагестанцев - Х.С.Мелик-Агамиров,
А.Эминов, А.С.Махмудбеков, А.К.Эфен-
диев и другие.

В 1914 году в Баку была организована официальная химическая лаборатория по следованию буровых пластовых вод с целью изыскания йодид для нужд военного периода. На основании исследований этой лаборатории в Баку около озера Бакеево был построен первый в России завод изысканию йодид, принадлежавший местному промышленнику Р.М.Рустамову. Тако же технология, основанная на упарке буровых вод с последующей обработкой

сарной кислотой и хлорным железом, но сложной и неэкономичной, а полу-
мный йод не отвечал требованиям по-
биголовой. Там же монтируя Бакинские учи-
ли и спонсируя продолжили работу в
том направлении. В 20-х годах эти работы
проводились совместно с учеными Го-
сударственного института прикладной хи-
(ГИПХ). На заводе Бекк-Шор было о-
бразовано производство йода на опытном
западе, где и качество гидрообенца примени-
ли крахмал. Опытное производство было со-
здано опытная лаборатория станции, на ко-
торой по предложению Бакинских специали-
стов в качестве эстрогена применялся ка-
рикс. Эти исследования назывались уже и
западом по производству йода и бро-
зину буровых почв.

1931 году был введен в эксплуатацию Красногорский йодо-бромный завод, сдача в эксплуатацию которого состоялась 6

Хыллынского месторождения Бакинский йодный завод, включавший в себя Сурханский и Рамининский цеха, вошедшие в эксплуатацию в 1930–1935 годах, в качестве сырья использовали пластовые воды нефтяных месторождений Абшерона. Буровые воды Хыллынского источника отличались более высоким содержанием йода и брома (соответственно 40 мг/л и 270 мг/л), чем пластовые нефтяные воды (20мг/л йода и 120мг/л брома). Йод на этих заводах извлекали крахмальным и карбонатным методами, а бром – в виде трибромфенола.

Однако эти методы имели существенные недостатки, поэтому получаемый йод и бром не отличались высоким качеством. Вскоре методы добычи были заменены более совершенными: йод извлекался адсорбционным методом с использованием угля, а бром – методом воздушной десорбции с последующим улавливанием с помощью железных стружек.

Переработка дешевого сырья, каковыми являлись буровые воды, а тем более фактически сбросовые воды нефтяных месторождений, с целью получения таких ценных химических продуктов, как йод и бром, позволяли СССР обходиться без импорта этих продуктов. Опыт бакинских заводов помог также организовать производство

ile, bromu buxarlandırıraq damır yongalarıyla tutulma vasıtası ile alımağa başladılar.

Buruq suları, үстülik neft yataqlarının tülantı neft sularından yod ve brom kimi qızımetli kimyävi mahsul alınması ucuz başa geldiyindən, SSRİ-ye onları daha xaricdən, ham de baya qıymata alınamaga imkan yaradırdı. Bakı zavodlarının tecrübesinden istifade edilerek Nebit-Dağda (Türkmenistan) da yod-brum zavodu tikildi.

1940-1950-ci illerde teknologiyanın tek-milleşdirilmesi, istehsalatda rentabelliyyin və xammal bazasının artırılması üçün çox işlər görülmüşdü. Xaricden gətirilən azətlənilən reagentlərin yerisi ilə avaz etmekdə nəzərdə tutulurdu. 1950-ci illərin sonlarında yod istehsalı ilde 120 tona, brom istehsalı 70 tona çatmışdı.

II Dönya müharibəsi dövründə Azerbaycanda xörək duzunun elektrolizi ilə kaustik soda və xlor istehsalının təşkilinə bağlandı. XIX əsrin axıllarında olduğu kimi, buna əsas verən yəni de neft emalı senayesinin natrium qalevisine böyük tələbatlı və respublikada üzvi-xlor senayesinin yaradılması üçün zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının mövcuduluğu idi.

Kompleks 1945-ci ilde istislama verildi. İstehsal prosesində yerli xammaldan - Böyük Şor gölünün duzundan istifadə olundu. Sonrakı isə Baskunchak (Qazaxistancı) yataqlarının duzundan istifadə edildi. Natrium qalevisi diafragma elektroliz üsulu ilə xörək duzundan alınır.

Teknoloji avadanlığı daha müasir və istehsal gücü çox olan yenisi ilə evezələmək natrium qalevisi istehsalının artırılmasına nail olundu. Diafragma üsulu ilə natrium qalevisi istehsalı 10 il müddətində 1,7 dəfə artırdı.

Cive katodlu elektroliz vannalarının istismara veniməsili xlor və natrium qalevisi mahsulunun hem keyfiyyətini, hem de istehsal hacmini yükseltmək mümkün oldu. Bələ-

yəda və bromda in Nebit-Däge (Türkmenistan) iz burovых вод местных месторождений.

В 40-50-х годах много было сделано для совершенствования технологии и повышения рентабельности производства, расширения сырьевой базы, предполагалась замена привозных реагентов местными, менее дефицитными. Производство йода в конце 50-х годов составляло свыше 120 тонн, брома - 70 тонн в год.

В период второй мировой войны в Азербайджане приступили к организации производства каустической соды и хлора. Основанием для этого послужили, как и в конце XIX в., большая потребность в каустической соде нефтеперерабатывающей промышленности и наличие богатых углеводородных ресурсов для развития хлорорганических производств.

Комплекс был сдан в эксплуатацию в 1945 году. При пуске было использовано местное сырье - соль из озера Бенк-Шор, в дальнейшем он базировался на поваренной соли Баскунчакского месторождения. Каустическую соду получали методом диафрагменного электролиза поваренной соли.

Наращивание объемов производства каустической соды диафрагменным способом достигалось благодаря замене мало мощного оборудования более современным и производительным. Выработка каустической соды этим методом за 10 лет возросла в 1,7 раза.

Мощности производства хлора и каустика наращивались за счет ввода в эксплуатацию электролизных ванн с ртутными катодами, что позволяло получать продукцию более высокого качества. Это производство было сдано на Сумгайытском хлорном заводе в 1958 году. Спустя некоторое время была проведена его реконструк-

bir istehsal müessisəsi 1958-ci ilde Sumqayıt "Kimyaşenayə" zavodunda işlənmişdi. Bir müddətdən sonra müessisə yenidən quruldu, nəticədə kaustik soda istehsalı deyək olar ki, 4 dəfə artırdı.

Bu zavoda, eyni zamanda, digər istehsal xəlləri qurulub istifadəre verildi. Bələ ki, 1947-ci ilde deppressor istehsal olunan qırğı işlə salındı. Depressor sürkü yağlarının donma dorcasının azaldılması, aşağı salınması üçün töbəq edildi. Bu, o zamanlar rəsədlini noftordan alınan sürkü yağlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynadı.

1951-ci ilde heksaxloran istehsalı istismara verildi. Həmin dövrdə ölkənin kond tezərləfatında bu zəhərli kimyəvi maddəyə böyük ehtiyac vardı. Heksaxloran istehsalı iki istiqamətdə inkişaf etdirilirdi: bir tərəfdən

produkciya, və resultatda neft produksiyasında kausticheskaya soda uvelichivaniye pentsi v 4 raz.

Одновременно на этом заводе были построены и введены в действие другие производственные линии. Так, в 1947 году была сдана в эксплуатацию установка по производству депрессора АзНИИ, который применялся для снижения температуры застывания смазочных масел. Это имело важное значение для улучшения качества бакинских масел из добывающих и, во время парафинистых нефти.

В 1951 году было введено в эксплуатацию производство гексахлорана - высокоеэффективного для того времени адсорбента, в котором сельское хозяйство страны испытывала острую потребность. Производство гексахлорана развивалось на двух направлениях: с одной стороны это номенклатура наращивалась производительность основного оборудования - хлораторов, с другой - неуклонно повышалась качество продукта за счет увеличения содержания и нем активной части. В 1952 году с модернизацией оборудования удалось повысить производительность в 2 раза и увеличить активную часть на 25-30%.

Развитие этого завода наглядно демонстрирует расширение ассортимента продукции: если в 1945 г. выпускалось всего одно наименование, то в 1950 г. - уже 5, а в 1960 г. этот показатель достиг 12 наименований. Продукция предприятия потреблялась не только в Азербайджане и в других республиках СССР, но и экспортировалась во многие зарубежные страны.

В 1950 году в Сумгайыте было начато строительство завода для производства синтетического этилена спирта и синтетического каучука. Уже в августе 1952 г. впервые в СССР на Сумгайытском заводе

əsas texnologii avadanlıqları - xloratların istehsal gücü artırılır, digər tərəfdən məhsulun tərkibində faal hissənin cəxaldırılması həsabına keyfiyyəti yüksəldir. Mənz buna görə, avadanlıqların təzələməsi ilə 1952-ci ilədə məhsuldarlığı 2 dəfə, faal başlanğıçı isə 25-30 faiz yüksəltmək mümkündür.

Bu zavodun inkişafı məhsul çeşidinin genişlənməsinə əyani nümayiş etdirilir. Əgər 1945-ci ilde yalnız bir adda məhsul buraxılırdı, 1950-ci ilde 5, 1960-ci ilde 13 adda məhsul istehsal edildi. Zavodun məhsulü Azərbaycan və SSRİ-nin digər respublikaları ilə yanaşı, bir çox xarici ölkələrə de göndərildi.

1950-ci ilde Sumqayıt sintetik etil spirli və sintetik kauçuk istehsal eden zavodun inşası başlandı. Artıq 1952-ci ilde SSRİ-də ilk dəfə olaraq Sumqayıt SK zavodunda Bakı Neft-Qaz zavodundan pirozil qazlan esasında etilenin sulfat turgusu ilə hidratlaşması əsasılı ilə sintetik etil spirti alındı. Diqqətəlayiqdən ki, bu əsulü Azərbaycanın alım və müətəxəssisliyi galəcək Rəsədxâqa EA-nın akademiki olacaq tanınmış kimyaçı alım M.A.Daliniñ rəhbərliyi ilə işləyib hazırlanırdı.

Bu əsulü ilk dəfə Bakıda "Qara şəhər" rayonunda 1930-cu illərdə salınmış AzSK (Azərbaycan sintetik kauçuk) zavodundan sinadın keçirilmişdi. Sonrakı bu müəssisəsədə stirol - sintetik kauçuk monomeri almaq üçün etil benzolun sintezi həyata keçirildi. Beləliklə, qeyri-yeyinti xammalı əsasında sintetik kauçukun sanaye əsulü ilə istehsalının teməli qoyuldu.

Zavodun ilk növbəsinin işa salınması ilə yanğı, ikinci növbəsi da tikildi. Artıq 1957-ci ilde monomerlərin - spiridon alınan stirol və butadienin istehsalına başlandı. Bu, SSRİ-də neftdən alınmış ilk kauçuk idi. 1955-1957-ci illərdə elm və layihə təşkilatları kollektivlərinin six əməkdaşlığı neticəsində istehsalı dayandırmadan etilen və etil spirli

CK был получен синтетический этиловый спирт методом сернокислотной гидратации этилена на базе пиролизных газов бакинского завода "Нефтегаз". Примечательно, что этот метод был разработан азербайджанскими учеными и специалистами под руководством будущего академика республики М.А.Далина.

Этот способ был вначале испытан в Баку в районе "Черного города" на опытном заводе "АЗСК" (Азербайджанский синтетический каучук), построенным еще в 30-е годы. В дальнейшем здесь было осуществлен синтез этилбензола, из которого стали получать стирол - сомономер синтетического каучука. Так было положено начало промышленного производства синтетического каучука на нефтехимическом сырье.

Одновременно с освоением первой очеди завода строился и вторая очередь. Уже в 1957 году было запущено в эксплуатацию производство мономеров - стирола и бутадиена из спирта, а затем - и бутадиен-стирольного каучука. Это был первый советский каучук, полученный из нефтино-го сырья. В 1955-1957 годах в тесном сотрудничестве с коллективами научных и проектных организаций была проведена без остановок производство реконструкция установок по получению этилена и этилового спирта, в результате были значительно перекрыты проектные мощности.

На этом же заводе впервые в СССР был получен дивинил для производства дивинил-стирольного каучука. Суть нового метода заключалась в катализитическом дегидрировании бутана в бутилен (процесс был разработан учеными Института нефтехимических процессов им. Ю.Г.Мамедалиева Академии наук Азербайджана и проектного института "Гипроазнефть") с последующим дегидрированием бутилена в дивинил.

istehsalı edən avadanlıqları yenileşdirmək, layihə gündündən də artıq möhsul istehsalı mümkünlük oldu.

Elo bu zavodda SSRİ-də ilk dəfə olaraq divinil-stirol kauçuk almaq üçün divinil istehsal edildi. Bu əsulun əsasında butanın katalitik yolu hidrogenlisztsigdiriləməsi neticəsində butilen əvərilmesi (proses Y.H.Memmedoliyev adına AMEA-nın Nef-Kimya Prosesleri Elmi-Tədqiqat və "Olaproazneft" Layihə institutlarının eməkdaşları tərəfindən işlənmişdir), növbəti mərhələdə isə butilinen hidrogenlisztsigdiriləməsi yolu ilə divinil əvərilməsi dayanırdı.

1957-ci ilin sonunda kauçuk qrupunun bütün kompleksi - stirol və divinil sexler, divinil mis-ammiq üsulu ilə ayrılmış sexi, kauçukun polimerizasiyası və ayrılmış (çixarılmış) sexler işləməye başlandı. Sovet kimya elm və sanayesi tarixində bu elmi inqilabi əvərilişinə qeyd olunmuşdur: "İlk sintetik kauçuk sonaya əsulü ilə Azərbaycanda, Sumqayıt SK zavodunda 1957-ci il sentyabrın 25-də istehsal olunmuşdur." Sumqayıt SK zavodunda sintetik kauçukun istehsalı gelecekdə şin və rezin-tekniki memurlarının istehsal müəssisələrinin yaradılmasına tökan verdi. Respublikada Qaradədə duda zavodunun fealiyyəti texniki proseslərin iqtişası baxımdan sorğulər və elverişli olmasına təmin edirdi (məlumudur ki, duda rezin-tekniki memurların və şinin ikinci tərkib hissəsinin təsəkküfi edir).

1957-ci ilde Bakı Şin zavodunun tikintisine başlandı. Onun ilk növbəsi 1959-cu ilde işə salındı. Keçmiş SSRİ-də ilk dəfə olaraq zavod işə düşməsi istehsalda əsas olun sexler - hazırlıq, kalandır, yüğmə, vulkanizasiya, avtokamera sexlerinin işləməsi ilə eyni vaxtla düşüd. 1961-ci ilin sonlarında köməkçi sexler və xidmət büroları da yaradıldı.

Artıq iş salındırıv və texnologiyanın menimsəniləyi ilə illerdən burada yux və minik avtomobiləri üçün yüz minlərlə şin istehsal edildi. Lakin avvalər texnologiyanın qeyri-

Koncu 1957 года начата работать весь комплекс каучуковой группы - цех получения стирола и дивинила, цех выделения дивинила модно-аммиачным способом, цех полимеризации и выделения каучука. В истории советской химической науки и промышленности этот революционный переворот обозначен следующим образом: "первый синтетический каучук промышленного производства был выпущен в Азербайджане на Сумгайытском заводе 25 сентября 1957 года".

Производство синтетического каучука на Сумгайытском заводе СК в дальнейшем стимулировало создание предприятий по выпуску шин (покрышек) и резинотехнических изделий. Экономичность технологического процесса обеспечивалась тем, что в республике действовал Карадагский сажевый завод, продукция которого - газовая сажа - являлась итогом составляющей резинотехнических изделий и шин.

Строительство Бакинского шинного завода началось в 1957 году, первая очередь была пущена в ноябре 1959 года. Впервые в бывшем СССР пуск завода состоял с работой всех цехов основных производств: подготовительного, каландрового, сбрасчного, вулканизационного, автокамерного. В конце 1961 года были введены и вспомогательные цеха и службы.

Уже в первые годы пуски и освоения технологии здесь производили сотни тысяч шин для грузовых и легковых автомобилей. Правда, на первых порах качество этих шин из-за несовершенства технологии и определенных объективных причин не всегда отвечало современным требованиям.

Следует отметить, что производство резинотехнических изделий в нефтедобывающей промышленности осуществлялось в

mükemmeliyi üzerinden ve müyyen obyektif sabıtbölden şinlerin keyfiyyeti hemişa müsir teleblere cavab vermirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Bakıda neftçixarmanın senayesində rezin-texniki momulatlar istehsalı şəhərin emalxanalarında müharibəden avvelik illərdə dərhal həyata keçirildi. 1945-ci ilde Balaxanıda bələ emalxanaların əsasında rezin-texniki momulatlar zavodu yaradıldı. 1950-ci illərin əvvəllərində zavodda ilk rekonstruksiya işləri aparıldı, hazırlanıq və vulkanizasiya sektorları tikildi, rezinin tozlaşdırılması işləsi həyata keçirildi. Bu, zavoda yalnız neftçixarmanın senayesi üçün deyil, həm də neqliyyat vasitələri üçün da momulatlar istehsal etməyə imkan yaratdı.

Sov.IKP Merkezi Komitesinin 1958-ci il may plenumunun qərarları SSRİ-də, eləcə də Azərbaycanda kimya sonayesinin inkişafına xüsusi təkan verdi. Plenuma SSRİ-də kimya sonayesini vəziyyəti ve inkişafı məsələlərin qoyulmuşdu.

Artıq plenumdan bir ay sonra - 1958-ci ilin iyulunda Sumqayıtda ilk neft-kimya kombinatının yaradılması işlərinə başlanıldı. Layihənin işlənib-hazırlanmasında İttifaqın aparıcı institutları ilə yanğış, respublikanın da tənmiş kimyaçı, alım ve mütəxəssisləri fəal iştirak edirdi. Yeni kimya kombinatında xammal kimi Bakı neft-qaz emalı müəssisələrinin benzin və karbohidrogen fraksiyaları tətbiq edilmişdi.

Belilikle, demek olar ki, Azerbaycanda kimya sanayesi osasen 1950-ci illerin axırında yetirilə biləti etibatlılarından istifadə meqsədilə respublika, eləcə də SSRİ-də kimya kompleksinin kimya məhsullarına tələbatını ödəmək meqsədilə yaranmışdır.

Respublikada kimya sanayesinin qatı ve sürətli inkişafı 60-cı illerde taşəkkül tapdı və Sumqayıt Azərbaycan kimya sanayesinin mərkəzi sahəri oldu.

Баку и в девяностые годы в шиномонтажной мастерской. В 1945 году на базе этой мастерской в Балаканах (пригород Баку) был организован завод резино-технических изделий. В начало 50-х годов были проведены первые реконструкции, построены подготовительный и вулканизационный цеха, внедрен прогрессивный метод литья резины под давлением. Это позволило заводу выпускать изделия не только для нефтедобывающей промышленности, но и для транспортных средств.

Толчком к дальнейшему развитию химической промышленности в СССР, в том числе в Азербайджане, послужили решения майского Пленума ЦК КПСС (1958 г.), рассмотревшего вопросы состояния и развития химической промышленности СССР.

Уже через месяц после пленума - в июле 1958 года начинаются работы по созданию в Сумгайыте крупного нефтехимического комбината. В разработке проекта наряду с ведущими институтами Союза активное участие принимали научные и специальные институты республики. В качестве сырья для нового химкомбината должны были применяться бензиновые и углеводородные фракции бакинских нефтегазоперерабатывающих предприятий.

Таким образом, можно констатировать, что химическая промышленность Азербайджана была в основном сформирована к концу 50-х годов с целью использования местных природных ресурсов и удовлетворения потребностей в химической продукции как республики, так и промышленного комплекса СССР в целом.

Окончательно химический комплекс в республике сформировался в 60-е годы и главным городом азербайджанской промышленной химии стал Сумгайыт.

AZƏRBAYCANIN
KİMYA SƏNAYESİ
XX ƏSRİN
60-ci İLLƏRINDƏ

ХИМИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В 60-Х ГОДАХ XX ВЕКА

Sov.İKP-nin may (1958) plenumu dan sonraki dövr intensiv olaraq yeni kimya müessiselerinin yaradılması ile səcivələnir. Məhz həmin illərdə V.I.Leninin möşhur "Komünizm düsturu"na N.S.Xrusçov bər söz - "östəgəl kimyalaşdırma" olaraq etmildi.

1958-ci ilde Sumqayıtda sulfat turşusu ve superfosfat gübərləri istehsal edən böyük biyavodun inşasına başlanıldı. Zavod respublikanın kimya ve neft-kimya mühəssislerini, işçilər və bəndəlliyyətçiləri üçün 1962-ci ilin aprelində istismar verildi. İlk deşiflərə əsasən, 1962-ci ilin aprelində SSRİ-de sulfat turşusun sabobalarında Türkük kolçadənnin yandırılmasının əlinde tətbiq olunan şəxsi qazlı mədəniyyətin xəmdə iğlənmiş qazların istisni ilətildiyi iddia edilmişdir. İstisni ilətildiyi qazın qazan sexi və qazların elektrofiltririldiğinde onların emisyonunun azalması nəzərdə tutulmuşdur. Bu isə elektrikli sətyardınlardan effektiv istifadə ilə yanaşı, istehsalçıların serməllorılığı artırır.

Belo ki, ogor 1 t. sulfat turşusu için avrullor 1,2 t. kükürd kölcədəni serf olunurdu, 1965-ci ilde bir sırə texnoloji proseslər 400 milyondırıldıkdən sonra onun serfi 0,9 ton oldu.

1964-cü ilde zavodda akkumulyator turşusu vo SSRİ-də ilk dəfə sulfonol istehsalı üçün 100% kükürd anhidridi istehsal olunmağa

Период, последовавший после майского Пленума ЦК КПСС (1958 г.), характеризован интенсивным строительством новых химических производств. Всего импоню в то годы к известной фразе В.И.Ленина о том, что «точко коммунизма», Н.С.Хрущев добавил еще одно слово: «праз химмагнан».

В 1958 г. в Сумгайите начались строительство мацонного завода по производству сорной кислоты и суперфосфатных удобрений. Завод должен был обеспечивать сорной кислотой химическую и нефтехимическую промышленность республики и производство производивших этиловый и изопропиловый спирты. Цех сорной кислоты был введен в эксплуатацию в апреле 1962 г. Впервые в СССР сорная кислота была получена обжигом сорного конгидрата в печи с "кипящим слоем". Новая схема включала в себя также котлы-утилизаторы тепла отходящих газов, их очистку и электрофильтры, что позволило уменьшить расход ресурсов и повысить экономичность производства. Так, если расход сорного конгидрата на 1 т сорной кислоты раньше составлял примерно 1,2 т, то в 1965 году после усовершенствования ряда технологических узлов он снизился до 0,9 т.

baglandı. 1963-cü ilin sentyabrında adı superfosfat sexi, sonraki ilde ise danover superfosfat sexi isə salındı.

Superfosfat istehsalı apallı (Kolla yanmadanın gottenilir) və Sumqayıt SK zavodunun istifadə edilən sulfat turşusu əsasında həyata keçirildi. Bunun nöticəsində müssisənin və muvafiq institutlının mütəxəssisləri mosraf xicmət xəzili azalmağıñ müvafiq olmuyduqlar. əgər 1963-cü ilde 1 t gübəyre 0,6 ton apaltı sərf olunurdu, 1966-ci ilde bu rəqəm 0,52 tonə endirilmişdi. Sulfat turşusu isə uyğun olaraq 380 kq/t-dən 350 kq/t-a düşməşdi.

Həmin illerde Sumqayıt superfosfat zavodu SSRİ-nin canub kənd təsərrüflü regionali üçün on böyük superfosfat gübəsi tədarükçüsüne çevrildi.

Onu da qeyd etmek lazımdır ki, SSRİ-də ilk dəfə Azərbaycanda Zeylik alunit yataqları aşasında sulfat turşusunun istehsalı təqib olunmuşdu.

Turşu aluminium istehsalı üçün gil torpaqın alınması prosesində eləvə malzum kimi ayrıldı. Gil torpaq və kükürd janidinin alınması üçün alunit yandırılması və bərpası usulunu Ümumiyyətliq Aluminomaqamı İnstitutu, "Qiproazneft" və Neft-Kimya-

B 1964-cü ilin yanğındaначали выпускать акумуляторную кислоту и впервые в ССР 100%-ный сернистый ангидрид для производства сульфоната. В сентябре 1963 г. был пущен цех простого суперфосфата; и в следующем году - цех гранулированного суперфосфата.

Производство суперфосфата было основано на использовании апатита (дистанцируясь с Колымского полупространства) и отработанной серной кислоты с Сумгайитского завода СК. За счет этого специалисты завода и профильных институтов добились значительного снижения показателей расхода: если в 1963 г. на 1 т удобренияшло 0,6 т апатита, то уже в 1966 - 0,52 т. Расход серной кислоты при этом снижался с 380 кг/т в 1963 г. до 350 кг/т в 1966 г. В те годы Сумгайитский суперфосфатный завод стал одним из крупнейших поставщиков суперфосфатных удобрений для южных сельскохозяйственных регионов ССР.

Нельзя не отметить, что в Азербайджане, опять-таки впервые в ССР, было организовано производство серной кислоты на основе местных алюнитов месторождения Заглин. Выработка кислоты явилась побочным процессом получения глиноэзма для производства алюминия. Процесс обжига и постпостепенного алюнита, при котором получали глиноэзм и сернистый ангидрид, был разработан учеными и специалистами Всесоюзного алюминоглиноевого института, Института нефтехимических процессов и "Гипровенефти".

Первый очередь глиноэзменного завода в Гяндже была пущена в 1966 г. Получаемый сернистый газ содержал большие количества органических примесей, что отрицательно сказывалось на качестве серной кислоты. В дальнейшем с пуском второго цикла завода процесс был значи-

тельно усовершенствован и качество серной кислоты стало соответствовать современным требованиям. С пуском этого производства Азербайджан становится одним из крупных производителей серной кислоты в ССР.

Важным событием в развитии азербайджанской химической отрасли в 60-х годах явилось производство сульфоната на Сумгайитском хлорном заводе в сентябре 1963 г.

Как известно, сульфонат - синтетическое поверхностно-активное вещество, получаемое из легких парафинов и бензола, и этот период стал широко применяться для изготовления синтетических моющих средств и стиральных порошков.

Вначале использовалось сырье, привозимое из Грозного, затем стали вовлекать керосиновую фракцию Бакинской высокопарафинистой нефти, добываемой на острове Печеничан. Заводские специалисты совместно с учеными отраслевых и академических институтов постоянно совершенствовали технологию производства и в 1966 г. добились получения сульфоната, содержащего 75-80% активного вещества в порошкообразном виде, что было удобно для транспортировки потребителям - заводам, специализирующимся на производстве моющих средств.

В 1969 г. были проведены реконструкция завода, что позволило увеличить мощности производства сульфоната почти в два раза.

В 1964 г. вошла в строй еще одна опытно-промышленная установка по производству натриевой соли карбоксиметилцеллюлозы - одного из компонентов моющих средств.

Следует отметить, что союзные ведомства - Минхимпром и Миннефтхимпром - нередко и необоснованно превращали химический комплекс Сумгайыта в опытный

ya kompleksini tacrubə-sınaq poligonuna çəvirir, prosesləri aprobasiya edildikdən, yüksək səmərə iddə edildikdən sonra həmin əsas istehsal sahələrinə digər regionlarda tibk istifadəye verilirdil. Belə bir vəziyyət regionda olan kimya sənayesi müəssisələrində iqtisadi səmərəlliyin aşağı düşməsinə sebəb olurdu.

60-ci illerde Sumqayıt SK zavodu inkişaf etdi. Həmin dövrdə umumittifaq Elmi-Tədqiqat Olefinlər İnstitutunun eməkdaşları ilə birlikdə sintetik etil spiritin istehsalı texnologiyası təkmilləşdirildi. 1965-ci iddə istehsal tam layihə gecmə çatdırıldı. 1966-ci iddə sanaye məqyasında izopropil spiri qırğusu işə salındı. Bu iş isə Umumittifaq Elmi-Tədqiqat Olefinlər İnstitutunda işlənin hazırlanmışlığı və propilenin 70 faizli sulfat turşusunu işlə qarşılıqlı təsirin və hidrolizinə əsaslanırdı.

Qurğuda istehsal prosesi uğurla menimsəndi. Naticode, alımlıq yüksək keyfiyyətli izopropil spiri sonərən bir çox sahələrdə həllədilər, ekstragent, kimyevi maddələrlə sintezi üçün xammal kimi geniş tətbiq sahəsi tapdı.

Etil və izopropil spiri istehsalının inkişaf üçün neft emalının destruktiv prosesləri natiqasında yaranan və tərkibində etilen və propilen olan karbonidrogen qazının zengin elhətiyətlər və supersoft istehsalında alınan sulfat turşusunun mövcuduluğu alverişli zəmin yaratdı.

Etilbenzolun, müvafiq olaraq stirolun da istehsalı iddə ilə artırdı. Stirol, melum olduğunu kimi, etilbenzolu hidrogensizləşdirəndə almındı. Bu texnologiya respublikı alımların nəm elmi tədqiqatları assasında işlənin hazırlanmışlığı 1963-cü iddə etilbenzolu hidrogensizləşdirilməsi üçün üçüncü şəbəkənin işə salınması və stirolun eləvə rektifikasiyası üçün qırğının quraşdırılması və əsulun uğuria tətbiq olunmasının enəmyiliyi dərəcəde kömək etdi. Naticode qatılığı 99,4 faizə qədərimmiş stirol istehsalı 1,6 dəfə artırdı.

polyagon, a после апробации процесса внедрили его в других регионах. Это обстоятельство замедляло развитие научно-технического прогресса на предприятиях химической промышленности.

В 60-е годы продолжалось развитие Сумгайитского завода СК. Совместно с сотрудниками Всесоюзного научно-исследовательского института по получению и переработке олефинов (ВНИИОлефин) была усовершенствована технология производства синтетического этилового спирта. К 1965 г. была полностью освоена проектная мощность производства, а в 1966 г. была пущена промышленная установка по получению изопропилового спирта. Этот процесс также был разработан во ВНИИОлефине и основан на взаимодействии пропилена с 70%-ной серной кислотой и последующим гидролизе.

На установке были успешно освоены новые аппараты. В частности, впервые апробирован аппарат закрытого типа с нагревательными элементами для регенерации отработанной серной кислоты. Получаемый в результате изопропиловый спирт был отмечен высоким качеством, нашел широкое применение во многих отраслях промышленности в качестве растворителя, экстрагента, сырья для синтеза химических веществ.

Предпосылками для развития производства этилового и изопропилового спиртов являлись богатые ресурсы углеводородных газов, получаемых в результате деструктивных процессов нефтепереработки, содержащих этилен и пропилен, а также значительное количество серной кислоты, получаемой с суперфосфатного производства.

Из года в год росла выплата этилбензола и соответственно стирола, получаемого, как известно, методом дегидрирования

spirtində divinil istehsal edən qurğular da süreçlər tekmilləşdirildi. Naticode texniki məhsulun tərkibində divinilin miqdar 93,5 faizindən 95,6 faizə çatdırıldı, spirtində divinilin çıxarışı 40 faizə qalxdı. Təbii ki, dənən çox diqqət zavodun əsas məhsuluna - sintetik kauçuk istehsalına verildi. 1963-cü ilde müəssisə büütünlükə yüksək oləstikliyi ilə fərdiləşdirilmiş ümumi toyınatlı SKS-30 ARM-15 markalı kauçuk istehsalına keçdi. Bu cərəyan kauçuk istehsalı memələtlərin hazırlanması üçün xüsusi vacibdir, çünki bu zaman rulonların dolanması və termoplastikləşdirilməsi omolyuyallarına çox zəhmət lü-

zəlmərdir. SKS-30 ARKM-5 kauçuk külli-si dağılmaya davamı olduğundan, ondan hazırlanmış şirələr digər kauçuk növlərindən istehsal edilmiş şirələndən 10-15 faiz çox yol gedir.

1966-cı ilin avqustundakı kauçuk istehsalında kanfil-əmulsifikasiya sistemi tətbiq edildi. Bu polimerleşme prosesini stabillaşdırıldı, polimerleşme sexinin istehsal gücünü və kauçuk hasilatını artırıldı. Kauçuk şirələrinin göngüləndirilməsi və intensifikasiyası nticodesində divinil-stirol kauçukun həcmi istehsalın

niyi etibabəzənə. Esta texnologiyə bəzən razılaşdırılmışdır. Natiqode texniki məhsulun tərkibində divinilin miqdar 93,5 faizindən 95,6 faizə çatdırıldı, spirtində divinilin çıxarışı 40 faizə qalxdı. Təbii ki, dənən çox diqqət zavodun əsas məhsuluna - sintetik kauçuk istehsalına verildi. 1963-cü ilde müəssisə büütünlükə yüksək oləstikliyi ilə fərdiləşdirilmiş ümumi toyınatlı SKS-30 ARM-15 markalı kauçuk istehsalına keçdi. Bu cərəyan kauçuk istehsalı memələtlərin hazırlanması üçün xüsusi vacibdir, çünki bu zaman rulonların dolanması və termoplastikləşdirilməsi omolyuyallarına çox zəhmət lü-

İntensifikasiyasi və usovərenşenistionasi underdraylaşdırıcı şirələrə qədər inşanınlı divinilin istehsalı. Və rezulatitə k 1966-1

istismara venildiyi 1958-ci ilde müqayisədə 3-dəfə artıraq 75 min tona çatdı.

1960-ci illerde Azərbaycan kimya sənayesi inkişafında Sumqayıt kimya kombinatının inşası xüsusi rol oynadı. İstehsal seviyəsinin yüksəşinə 1960-ci ilde bağlandı və mərhələ ilə işləndi. Əvvələc 1963-cü idə qazayıcı qırğı, 1964-cü idə benzinin katalitik reforminqi qurğusu, 1967-ci idə ise propilenin qatlaşdırılması qırğısu işe dördü. 1968-1969-cu illerde işə salınmış ikinci grup istehsal müəssisələrinin kimya kombinatının əsas istehsal sahəsi - ilk EP-60 kompleksi de daxil idi. Kompleksə Baki neft emalı müəssisələrinin getirilən benzin frakisiyalarını pirolyiz eden qırğı, piroqazdan etilen və propileni ayıran qırğı, propen-butan frakisiyasından propan, butan, izobutana və propilen istehsal eden qurğular daxil idi. Kompleksin istehsal gücü az idi. İdə 60 min ton etilen istehsalı edirdi.

İz etilenənən getdiyi etilenin frakisiyaları pirolyiz eden qırğı, etilen və propileni ayıran qırğı, propen-butan frakisiyasından propan, butan, izobutana və propilen istehsal eden qurğular daxil idi. Kompleksin istehsal gücü az idi. İdə 60 min ton etilen istehsalı edirdi.

nov i termoplastifikasi. Kauchuk-massa SCK-30 APKM-15 obладает наилучшими противозносными свойствами, что увеличивает пробег шин на 10-15% по сравнению с шинами из других каучуков.

В августе 1966 г. в производстве каучука была внедрена система кантифольной эмульсии, что стабилизировало процесс полимеризации и увеличило производительность цехов полимеризации и выделения каучука. В результате расширения и интенсификации каучуковых цехов годовая выработка дивинил-стирольных каучуков увеличилась к 1966 г. по сравнению с 1958г. (год пуска в эксплуатацию) более чем в 3 раза и составила 75 тыс. тонн.

В 60-е годы главным в развитии химической отрасли Азербайджана стало строительство Сумгайытского химического комбината. Возведение производственных цехов было начато в 1960 г., пускались в строй они поэтапно. Вначале, в 1963 г. были пущены газораспределительная установка, в 1964 г. - установка по катализитическому реформингу бензинов, в 1967 г. - установка по концентрации пропилена. Во вторую группу производств, пущенных в 1968-1969 гг., вошло и головное производство химкомбината - первый комплекс ЭП-60. Он включал в себя установки пиролиза бензиновой фракции, доставляемой с бакинских нефтеперегонных заводов, разделения пирогаза с получением этилена и пропилена, выделения из пропанбутановой фракции пропана, бутана, изобутана и пропилена. Производительность его была небольшой - 60 тыс. тонн этилена в год.

Из этилена предполагалось получить полистилен, этиленгликоль, а из пропилена - полипропилен, окись пропилена. Часть этилена и пропилена планировалась направить на получение этилового и изопропилового спиртов, так как они были на-

Etibindən polietilen, etilençikol, propilen işe polipropilen, propilen oksidi istehsalına nəzərdə tutuldu. Alınan etilen Bakı "Nell-qaz" zavodundan alınan qaz məhsullarından da tozlu olduğu üçün etil ve izopropil spirtilərin istehsalı planlaşdırıldı. 1969-cu idə yüksək təzyiqli ilk polietilen müəssisəsi işe dördü. Texnoloji xətt İngiltərədən gotirilmiş avadanlıq kompleksindən ibarət olaraq quradırılmışdı. Polietilenin buraxılışı, eləcə də epoksid qatranının istehsalı ilə Azərbaycan kimya sənayesinin inkişafında yəni məmələ başlandı - polimer məhsullarının istehsalının başlangıcı.

60-ci illərdə Baki Şin zavodundan inkişaf morialması başlandı. 1961-ci ilin sonunda ilkintinin ikinci növbəsi bütün istehsal gücү işe salındı. 1964-cü idə Zaqafqaziyada yüksək və kənd təsərrüfatı maşınlarının şövlininən əsas temir bazarlarından birinə çevrilmiş şin tomları sekxi de fealiyyətə başladı.

1965-ci idə bu zavodda bütönlükə yeni texniki şərtlər və istismar normalarına uyğun tomañla genit, qəsidi şin istehsalı nizama salındı. Müəssisədə yenilik təkmiləşdirilməsi ilə Baki zavodun SSRİ-də yüksək maşınları şövlininən əsas temir bazarlarından birinə çevrilmiş şin tomları sekxi de fealiyyətə başladı. 1966-cı idə 1960-ci idə istehsal etməye başladı. 1966-cı idə 1960-ci idə istehsal zavodda 3,5 deç çox avtomobil topları istehsal edildi.

Respublikan kimya kompleksində bütönlükə bu dövrdə məhsul buraxılığı keyfi artırdı: kaustik soda istehsalı 2,7, herbisidler - 2,6, sulfat turşusunun istehsalı 4 deñə, ido istehsalı 1,4, brom 2,4, ellı spiriti 1,6, silrol 3,3, kauçuk istehsalı işe 2,9 dəfə çoxaldı.

Bir çox yeni kimya və neft-kimya istehsal sahələri və xəlləri mənimsiməldi, məhsulun keyfiyyəti kifayət qədər yüksəldi. On mühümü o idi ki, XX asrin 60-ci illerinin sonu, 70-ci illerinə evvelində Azərbaycanda bir-biri ilə əlaqadardır neft emalı, neft-kimya və kimya sənayesi müəssisələrinin inşəti sənaye kompleksi formalasdırıldı.

много чище получаемых из газов бакинского завода "Нефтерат". В 1969 г. начался выпуск первого производства новейшего высокого давления. Технологическая линия была смонтирована из компактного оборудования, поставленного из Великобритании. С выпуском полистиена, а также производства спироксидных смол назревался новый этап в развитии химической промышленности Азербайджана - начало выпуска полимерной продукции.

В 60-е годы дальнейшее развитие получила Бакинский химический завод. В конце 1961 г. там были введены производственные мощности второй очереди строительства. В 1964 г. был пущен в эксплуатацию широкомонтажный цех, ставший одной из новодувных и Закавказские ремонтные базы машин для грузовых и сельскохозяйственных машин.

В 1965 г. этот завод, согласно нормам, полностью перешел на выпуск шин широкого ассортимента в соответствии с новыми техническими условиями и гарантийной эксплуатации. После установления на бакинском заводе новых литьевых прессов он стал впервые в СССР производить ободные ленты для грузовых шин. К 1966 г. на заводе было выпущено автопокрышек в 3,5 раза больше, чем в 1960 г.

В целом за этот период химический комплекс республики значительно увеличил выпуск продукции: в 2,7 раза возросло производство каустической соды, в 2,6 раза - гербицидов, в 4 раза - серной кислоты. Выработка юода повысилась в 1,4 раза, брома - в 2,4 раза, этилового спирта - в 1,6 раза, стирола - в 3,3 раза, каучука - в 2,9 раза. Было освоено много новых химических и нефтехимических производств и линий, заметно повысилось качество продукции. И еще один важный аспект - к кон-

Neft emalı zavodları kimya ve neft-kimya müessisalarını karbonhidrojen xammalı ilə təmən edir, avzadında natrium galavisi, sulfat turpusu, aşqarlar və s. məhsullar alır. Kimya sahəsinin müessisaları (xüsusilə Sumqayıtda) öz aralarında verid kompleks yaratdır. Burunlu bələ, sananın özünüm müxtəlli proqfil müessisaların var idi.

Neft-kimya sanesi özündə sintetik spirtler, kaucuklar, etilen, propilen, epoksid qətran və yağlar üçün nüqşalar, rezin-texnik məmələtlər və gın istehsal edən zavodları birləşdirir. Kimya sanesi kaustik soda, sulfat turşusu, sulfitonlu diger xlor-azvı birləşmələr, yod, brom müəssisələrinə birləşdirir.

1966-ci il qədər kimya kompleksinə rəhbərlik Azərbaycan Xalq Tesərrüfatı Şurası tərafından müvafiq funksional şöbələr və sahə idarələri vasitəsilə həyata keçirilirdi.

Sov İKP MK-nın seniyyər plenumu (1965) SSRİ-də sənayenin sahələr üzrə yenidən qurulması həqində qərar qəbul etdi. Bu qərara yerinə yetiriləmisi ilə elaqədar. Ümumiyyətə Nəfəcəxarma və Nəfi-kimya Sənayesi Nazirlikləri, Nərimanlı Kimya Sənayesi və Mineral Gübriləri Nazirliyinin varlığıdır. Azərbaycanın

и началу 70-х годов в Азербайджане сформировался крупнейший промышленный комплекс взаимосвязанных между собой предприятий нефтеперерабатывающей, нефтехимической и химической промышленности.

Нефтеперерабатывающие заводы поставляли химическим и нефтехимическим предприятиям углеводородное сырье, а взамен получали каустическую soda, серную кислоту, присадки и другую продукцию. Единый комплекс состоял между собой предприятия самой химической отрасли, особенно четко это прослеживалось в Сумгайите. При этом сама отрасль имела предприятия весьма разнообразного профиля.

Нефтехимический профиль включает в себя заводы по выпуску синтетических спиртов и каучуков, этилена и полистирина, эпоксидных смол и присадок к маслам, резино-технических изделий и шин.

Химический профиль объединял предприятия по выпуску каустической соды и серной кислоты, сульфонола и других хлорорганических соединений, йода и брома.

До 1986 г. руководство химическим комплексом осуществлялось Азербайджанским Советом народного хозяйства через соответствующие функциональные отделы и отраслевые управления.

Сентябрьский Пленум ЦК КПСС (1965г.) принял решение о перестройке промышленности в стране по отраслевому принципу. Во исполнение этого решения были созданы сокращенные Министерства нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности, Министерство химической промышленности и Министерство минеральных удобрений, в состав которых вошли азербайджанские предприятия нефтехимического и химического профиля.

neft-kimya və kimya temayüllü müəssisələri de bu tərkibə daxil edildi.

Azərbaycanda Neft emalı və Neft-kimya Sənayesi Nazirliyi yaradılsada, onun tərkibinə yalnız neft emalı və duda zavodları daxil oldu.

Bu qarar son nticde kimya sənayesi və onun inkişafını Ümumittiqə maroqularına təbə etdiyindən bəzən Azərbaycanın tələbat və imkanlarından ziddiyyət olurdu.

Tam əsasız olaraq sodium qolevisi, sulfat furgusu, xüsusi superfosfat gübrelərinin istehsal gücü respublikada yüksək tempilərdir, inkişaf etdirilir. Bu müəssisələrinən əsaslılığı nagliyyət xərcləri çoxlu başa gələn getirimi xammalla işleydi. Məsələn, superfosfat zavoduna apatit Kola yornadılarından gətirildi. İstehsal olunan həzir məhsulun 50-85 faizi isə Azərbaycandan konara aparıldı. Xammalı Rusiyadan gətirilin, həzir məhsulü da elə Rusiyaya dağınan bu cür çox sayıda kimya müəssisələrinin məhz Sumqayıtında toplanması sehərin ekologiyasına son derecə mənəvi təsir göstərirdi.

Eyni zamanda, açıq-askar şübhə doğuruñdu ki. Azərbaycanın kimya sənayesinin türümü istehsal hecmində respublika əhəmiyyətinin dəha çox ehtiyacı olduğu xalq tələbatı məallimətinin küsusi çekisi əsaslı olaraq aşağı

Bütün çatışmazlıkların aradan qaldırıb kim-
ya sonayesini yeni inkişaf mərhəlesinə yö-
nəlmək lazımlı idi. Lakin 70-ci illərdək
sort bir şəkilde mərkezələndirilmiş dövlət-
əsərpublikının məraqlarının östünlüyünə nail
olmaq mümkün olmurdı. Həddindən artıq şí-
xirdilimis planlaşdırmanın eəsas sabablarından
on respublika hərberliyində güclü və aydın
məqsədi olan gəxşiyətin olmaması idi. Son-
alar Heydər Əliyev Əsərərə, xalq üçün
aydalı, fəaliyyətlə ilə buzu qatışdıyo, aydın
şəkildə subut etdi.

Несмотря на то, что в Азербайджане было создано Министерство нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности, в это состав вошли только нефтеперерабатывающие и сажевые за-

Это решение в конечном итоге привело к тому, что химическая промышленность и ее развитие были подчинены общесоюзным интересам, передко идущим вразрез с потребностями и возможностями республики.

Так, неоправданно завышенными «такими» разрабатывались и наращивались мощности по производству каустической соды, серной кислоты и особенно суперфосфатных удобрений. Большинство этих производств работало на привозном сырье, при этом транспортные издержки были очень высоки: скажем, влаги доставлялись для суперфосфатного завода с Кольского полуострова. При этом от 50 до 85% готовой продукции вывозился за пределы Азербайджана. Конечно, концентрация большого числа химических производств отрицательно сказывалась на экологии города и окрестей.

В общем объеме производства химической промышленности неоправданно низким оставался удельный вес товаров народного потребления.

HEYDAR ƏLİYEVİN KİMYA SONAYESİNİN YENİDÖN ƏSASLI QURULMASI VƏ İNKİSAFINDA ROLU

Xalımızın görkəmli lideri Heydar Əliyevin respublika rəhbərliyi dövründə Azərbaycanın kimya sonayesinin yenidən qurulması və müasirləndirilməsində əsaslı döñüs mərhəlesinin tətbiqi əhəmiyyətini qıymətləndirmək üçün respublikada 1960-ci illərin sonlarında doğru olan sosial-iqtisadi vəziyyətə qısa nozor utirmak kifayətdir.

1960-1970-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf sürəti Ümumittifaq seviyyəsindən xeyli aşağı idi. Senayede emek məhsuldarlığının inkişaf sürəlli orta hesabla ittifaqdakı 5,05 faizə qəri 3,35 faiz idi.

1970-ci ilde maddi istehsalda çalısan hər nefərin milli geliri Ümumittifaq seviyyəsinin 85 faizini təşkil edirdi. Kimya sevəyində bir sırada əsas məhsulların istehsal həcmi 1965-ci ilde müqayisədə aşağı düşməgdü.

Bəli ki, 1970-ci ilde sulfat turşusunun iş-təhsili monohidratda 4 min ton azalmışdı.

Bütövlükde bu dövrdə yeni istehsal məhsuslarının təklimesini baxmayaraq, kimya sevəyində geridə qalmış texnoloji proseslər, sexler, konveyer xəlləri, mənəvi və liziki baxımdan köhnəlmə avadanlıqlar çoxluq təşkil edirdi. Ona görə bələ müəssisələrə iş-

ЭТАП КОРЕННОЙ РЕКОНСТРУКЦИИ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ЕЕ РАЗВИТИИ

Чтобы оценить историческое значение этапа коренного перелома в реконструкции и модернизации химической промышленности Азербайджана, осуществленного в период руководства республикой Гейдаром Алиевым, необходимо проанализировать ситуацию конца 1960-х годов.

В 1960-1970-е годы темпы роста экономики Азербайджана значительно отставали от среднесоюзного уровня. Так, среднегодовая темпа роста производительности труда в промышленности составила в среднем 3,35% против 5,05% по Союзу.

В 1970 г. национальный доход на одногодий занятого в материальном производстве составлял 85% среднесоюзного уровня. Объем производства ряда важнейших продуктов в химической промышленности по сравнению с 1965 г. снизился. Так, производство серной кислоты в 1970 г. уменьшилось на 4 тыс. т в моногидрате.

В целом химическая отрасль в это время, несмотря на строительство новых производств, характеризовалась преобразованием отсталых технологических процессов, цехов и поточных линий, морально и

tehsil planlarını yerine yetirmek kimyaçlarının ağır ve fedakar emeği bahasına başa gelirdi. Tekniki gerilik sahnenin iqtisadi göstəricilərinə öz mönfi təsirini göstərirdi.

Heydar Oliyev Azərbaycan iqtisadiyyatında kimya kompleksinin mühüm rolunu biliyindən, respublikanın rəhbəri olduğu dövrdə bu sahəyə xüsusi diqqət yetirirdi.

1971-ci iddə Azərbaycan KP-nin XXVIII qurultayında, o, bu sahənin qeyri-qanətli böyük ığının sabeblərinə açıqladı. Azərbaycan KP-nin 1970-ci il dekabr plenarlığında göstərildi ki, kompleksin müəssisələrinde köhnə texnika və texnologiyalardan istifadə edilir, çoxlu xammal və hazır məhsullardan itki müşahidə olunur.

Bundan eləvə respublika üçün senayenin qabaqcıl sahəsinin əsas geriçalma sebeblərinə yeni istənsi obyektlərinin yolverilməz long tikintisi və maniçənəlməsi də aid edildi.

Kımya sonayosununergusunda duran helli vacib masolələri diqqətə araşdırıddan sonra H. Əliyev işlər növbəde sahənin bütün texniki-iqtisadi və sosial-iqtisadi baxımdan yenilikçiliğinə programının yaradılması işini təşkil etdi. Bu iş alımları, mütəxəssislerin, mühəndis və inşaatçılannı, eləcə də sosio-ideologların böyük hərəkəti cəlb etdi.

Takılı olumlu variantları Dövlət Plan Komitəsində, respublikanın Nəfi Kirmə Şəhəri Nazirliyinə, müəssisələrdə, noyahəy, Nazirliyə Kabinetində nezərdən keçirilib ümütləyidirlər və son mərhələdə baxılmaq üçün Mətbəətçi Əliyevə - Azerbaycanın nəft-kimya kompleksinin ösəsi surətdə yeniləyidirlərmiş deyəsinən baş müəllifinə, onun yaradıcılışına verildi.

Respublika rehberi bütün iqtisadi, texniki, ekoloji, sosioloji meseleleri derinden araştırdıdan, her şeyi ətraflı düşünüb, ölçüb-öpiçdikden, həcmə möhtəşəm, əzəməlli, şərqiyan işləri görüb qurtardıdan sonra, SSRİ-nin o zamanki yuxarı təşkilatlarında

физически устаревшим оборудованием. Поэтому выполнение промышленных планов на таких предприятиях было связано с тяжелым и самовнушительным трудом химиков. Техническая отсталость привычно сказалась на экономических показателях отрасли.

Гейдар Алиев, понимая важнейшую роль химического комплекса в экономике Азербайджана, будучи руководителем разработки, уделил этой отрасли особого внимания.

В 1971 г. на XXVIII съезде КП Азербайджана он указал причины низкодолготерпильной работы отрасли. На предприятиях комплекса, как указывалось на Пленуме ЦК КП Азербайджана, состоявшемся в декабре 1970 г., используются отстальные техника и технологии, наблюдаются большие потери сырья и готовых продуктов.

Кроме того, к основным причинам отставания этой важнейшей для республики прогрессивной отрасли индустрии следует отнести и недопустимо медленное строительство и освоение новых мощностей.

Изучив состояние дел и задачи, стоящие перед отраслью, Гейдар Алиев в первую очередь организовал работу по составлению программы модернизации отрасли во всем технико-экономическим и социально-экономическим аспектам. К этой работе был привлечен широкий круг учёных и специалистов, инженеров и строителей, экологов и социологов.

Предложенные варианты рассматривались и обсуждались в Госплане и Миннефтехимпроме, в республиканских министерствах и ведомствах и, наконец, в Совете Министров, а на заключительном этапе передавались для окончательного рассмотрения Гейдару Алиеву - главному генератору идеи коренной реконструкции нефтегазового комплекса Азербайджана.

neltçixarma ve neft-kimya seyyasında osası yenidenqurmanın inkişafı üçün xüsusi hökumət qorxalarının qubul ediləsiminə, ormanın gücü təsiri altında olan sovet toxikatlı bürokratiyasının "istehkamı"nın yarılmasına qotılıyotlu nail oldu.

Respublikamın iqtisadi inkişafında, Heydər Əliyevin 10ogobbüñ ilə Sov.İKP-MK-nin - "Azer. KP MK-nin respublike sonayesinin ayn-ayrı siyahılarda 1976-1980-ci illərdə inkişaf üzrə tokiflərə baxışın noticoları" nə oelsen qəbul etdiyi qərar larixi bir məqam oldu.

Qırarda respublikanın aparıcı sahələrindən olan neft-kimya kompleksinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Azərb. KP MK-nın 1976-ci ilin oktyabrında keçirilmiş plenumu respublika sonayosının əlyazmalarının sahələrinin inkişafı məsələlərinə həsr olunmuşdu. Heydər Əliyev plenumdaçı çıxışında bildirdi ki, Azərbaycan sonayosunda əsas problemlərdən biri nəft emalı, nəft-kimya və kimya sonayosının yenidən qurulmasıdır.

Heydər Əliyev qeyd etdi ki, qarşında qoyulmuş məqsədli çatmaq üçün karbohidrogen ehtiyatlarını sonərəlləş emal etmək, istəsal olunmuş məhsul vadidin enerji sorfini azaltmaq, məhsulün keyfiyyətinin yüksəltilmək, rəsədlikdə tələb olunan məhsulların istehsalını artırmaq, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin ekoloji şəraiti yaxşılaşdırmaq məqsədilə regionda ətraf mühitin şirkətənməsinin maksimuma azaltmaq, yeni yaşayış evləri tikmək, böyük sosial program və s. həyata keçirmək lazımdır.

Ösaslı yenidenşurma hayatı içinde ilk novità
bede zavodlarında müasir teknoloji xellerin sa-
lmaması, ekoloji problemlerin helline, o cü-
lleden hava ve su hizvlerinin sorunmasına
kompleksi yanamagın nezerde tutulurdu. Öğren-
atmosferin temizliği müasir teknolojilerin
tabidi ve işleyen gürültülerin hermetikliğinden

Глубоко продуман и проанализирован все экономические, технические, экономико-социальные вопросы, предложенные типологически по объему и первому приложению работе в высших организациях страны, он добился привлечения специальных правительственно-распорядительных решений по коренной реконструкции нефтеперерабатывающей, нефтехимической и химической промышленности республики. Был сознан приоритет связи мощного усиления советской технократической бюрократии, поддержанной силовыми национальными армиями.

Исторический момент в экономике: ком развитии распутицы начали приватизацию по инициативе Гейдара Алиева постановлением ЦК КПСС "О результатах рассмотрения предложений ЦК КП Азербайджана по развитию отдельных отраслей промышленности распутицы в 1976-1980 годах", где одной из ведущих отраслей - нефтехимической компании распутицы было уделено особое внимание.

Планом ЦК КП Азербайджана, состоявшимся в октябре 1976 г., был поставлен вопрос о развитии отдельных отраслей промышленности республики в 1976-1980 гг. Выступая на плануме, Гайдар Алиев особо отметил, что одной из ключевых приоритетов преобразования индустрии Азербайджана является коренная реконструкция нефтеперерабатывающей, нефтехимической и химической промышленности.

Чтобы добиться поставленной цели, подкорнуя Гейдар Алиев, необходимо эффективно перорганизовать узловодородные ресурсы, снизить расход энергоресурсов на единицу прирабатываемых продуктов, улучшить их качество, обеспечить выпуск товаров для нужд республики, максимально снизить загрязнение окружающей среды в регионе с целью улучшения экологии Баку и Сумгайыта, построить но-

ные жилые дома, возведение крупную социальную программу и т.д.

В проекте коренного реконструкции в первую очередь предусматривалась строительство современных технологических линий на заводах, комплексный подход к решению экологических проблем, в том числе охраны воздушного и подводного бассейна. Если чистота воздушного бассейна зависела от внедрения современных процессов и герметизации действующего оборудования, то для охраны подводного бассейна Каспия предусматривалось строительство целочки сооружений биологической присадки сточных вод нефтегазопереработки.

Наряду с техническим перевооружением отрасли эта программа предусматривала и меры по развитию базы строительной индустрии и республике, расширение и техническое перевооружение СМУ, производство различных строиматериалов.

Впервые в истории промышленности Азербайджана руководитель не только поставил задачу коренного реконструкции нефтехимической отрасли, но и лично осуществлял разработку конкретных мер по ее поэтапной реализации – от технико-экономического обоснования, проектирования, создания материально-технической базы строиматериалов до сооружения и запуска объектов и эксплуатации.

asılı idi. Xazarın su hövzəsinin qorunması isə nett emalı zavodlarının çirkab sularının təmizlənməsi məqsadılıq bioloji təmizləmə qurğularının tikiləsindən asılı idi və bunu zaman özü çox vacib bir təlab kimi qarşıya əvvurdu.

Bu programda saherin tekniki avadanlıklarının tamamıyla yenileştirilmesi ile yanaşı, respublikada tikitin son Hayesbazasının inşası fedbirilen, TQI-nin genişlenmesi ve yeni deo qurulması, müxtəlif tikitin materiallarının istehsalı nozorda tutulurdu.

Azərbaycan sonayesinin tarixində ilk dəfə olaraq ölkə rəhbəri neft-kimya sanayesinin yenidən osası qurulması məsələsini qaldırmaq yaxşı, konkret fəddibirlərin işlənilmə məhlubəti reallaşdırmasını gəxsən özü həyata keçirdi - texniki-igtişadı osaslandırma, təyihaldırma, təkinti sanayesinin maddi-texniki bazasının yaradılması, obyektlərin tikililəşdirilməsinə qədər bütün işlər nəzərdə tutulmuşdur.

Heydar Olyeyevin Sovetler İttifaqında büyük nüfuzlu malik olması, məvqə principiallığı, gündelik nezərat, körəyi, obyektlərin müəyən olunması vaxtında tiblik işləşmərə veriləməsi üçün yüksək masuliyət hissi sayesində net emali və kimya müasisələrinin yenidən qurulmasına həsr olunmuşdur.

1970-1975-ci illerde artı müdüyən iğor gərilmüşdə: nefti takər emal - deparafininqdirilmesi, deasfaltinqdirilmasının üçün güclü qurğular tiblib istifadəye verilmişdi, neft emalının üçün müasir, istensel gücü böyük olan qurğuların inşası başa çatmışdı. Bu böyük müvafiqciliyətlərə əsaslı yenilədirmənin başlanğıçı idi.

Görülen işler kılınyet deyildi, belki ki, 1976-1980-ci illar için nəzərdə tutulmuş 162,3 milyon manat həcmində kapital qoyuluğu nettəmali müəssisələrinin yenidən qurulması programının həlli üçün görülecek işləri təmin etmirdi. Heydər Əliyevin təklifi ilə program

Благодаря его огромному авторитету в стране, принципиальности позиции, по- следнему контролю и помощи, чувству ответственности за ввод объектов в намеченные сроки, модернизации нефтеперерабатывающей, а затем и химической отрасли стала реальностью жизни.

Уже в 1970-1975 годы была проделана определенная работа: построены и введены в строй мощные установки вторичной переработки нефти по дегидроацетилизации и деафальтизации; завершено сооружение современной мощной установки по переработке нефти. Эти крупные достижения являются только началом коренной реконструкции отрасли.

Сделанного было недостаточно, так как предусмотренные на 1976-1980 годы капитальные вложения в размере 162,3 млн. рублей не обеспечивали выполнение программы реконструкции нефтеперерабатывающей промышленности. По предложению В.И.Дауна и В.Д.Алмева, для полного осуществления программы было дополнительно выделено 85 млн. рублей капитальныхложений.

Это позволило осуществить строительство и ввести в эксплуатацию целую сеть объектов - второй мощный комплекс по первичной переработке нефти, а также становки катализитического риформинга по производствам масел, дегазификации, алфафинизации, по получению электродного кокса, а также произвести реконструкцию и расширение действующих производств на Сумгайытском заводе присадок.

В результате осуществления программы оброчной реконструкции бакинские нефтеперерабатывающие заводы по своему техническому оснащению вышли на уровень мировых предприятий такого профиля.

Аналогичная ситуация складывалась при проведении модернизации химической и

İnam hayatı keçirmek için olavo olaraq 85 milyon manat olavo kapital geyoluşu aynıydı. Bu, bir sır obyektlərin istehsal istismara verilmesin imkan yaratdı: noftin ikiñ emalı üçün ikinci güclü kompleks, eleco do yağıların katalitik riforminqi, asfaltlaşdırılmış, parafinlaşdırılmış qurğuları, elektröd koksu alan qurğu ve Sumqayıt Ağşarları zavodunda fo-ryuylıdə olan istehsalın yenidən qurulmasına və oneləşdirilməsinə imkan yaradı.

Ösashi yenidənqurma programının həyata keçirilməsi noticisində Bakı nellər emalı zəvodları texniki təchizatına görə dünyada uyğun profilli mühəndislərinə sərvətəsi mövcud.

Respublikanın kimya ve nefit-kimya müdürlüklerinin yeniden kurulmasına da analogi olarak yararılmıştır. Obyektiv sobobölgörden bu seneyde müössislerinin esas istehsal fonduının 85 faizi əsasən Sumqayıtda formalasılmışdır. Sumqayıt kimya ve nefit-kimya kompleksinin mühərribədən sonrakı dövrü vahid başlılın daşıq nezarda tətülüm perspektivi nəzərə alınmadan salınımış, bu isə onun strukturunu, texniki səviyyəsini və istehsal müössisələrinin fiziq vəziyyətyində, zavod və şəhərdəki tullantıların temizlənməsi və zərarsızlaşdırılması qurğularında, atmosferə zəhəri madde hərəkətlərinə dair, əsaslı mədəniyyət

60-ci illerin sonu, 70-ci illerin avvallarında Sumqayıt sonnaya qovşağı külə miqdarda sahaya tullanılmışın mövcudluğu ilə, bu tullanma və istehsalın olavo məhsullarının zolü ilə, aralıq elementləri - xlor və sulfat turşusunun geniş tələbi ilə xarakterizə olundu. Nəticədə Sumqayıt ölkədə ekoloji bəndan on təhlükeli şəhərlərdən birinə çevrildi.

Ona görə da Heydar Əliyev SSRİ-nin rəmət organlarından tekdilə kimya və neft-kimya strukturlarının təkmləndirilməsini, mənşəyi fiziki baxrından köhnəlmış, aşınmış istehsal müəssisələrinin ləğv edilib ovezində müasir, ixtisaslı, tullantısız texnologiyaya

нефтехимической промышленности до-
бычи нефти и газа в Республике Беларусь, публика, которая и сумеет объективные тра-
ектории сформировавшись в основном в городах
Сумгаитской, сконцентрировавшего около
85% основных производственных фондов
этой отрасли. Формирование Сумгайтского
химического и нефтехимического комплексов
осуществлялось в послевоенный период
без единого генерального плана и чрезвы-
чайно хаотично. В результате возникла
структура, техническим уровнем и физи-
ческим состоянием производств, заводов
и общегородских сооружений по отли-
чие и обезвреживания стоков, выбрасы-
ваемых веществ в атмосферу. Сумгайтский
промышленный узел конца 60-х и начи-
нала 70-х годов характеризуется наличием
значительного количества отходов прием-
ства, низкой долей их переработки, по-
лучения вторичных продуктов, широким применением
хлора и сорной кислоты - промзаготов-
лений, не входящих в готовый продукт.
И как результат - Сумгайт стал одним из
самоизолированного направления в экологических
заниманий, создавая опасность

Позему Гейдар Алиев обстоятельно и настоятельно требовал принятия решительных мер со стороны директивных органов страны по совершенствованию структуры химического и нефтехимического комплекса путем ликвидации морально устаревших и физически изношенных производств, создания новых крупнотоннажных безотходных технологических процессов, осуществления строительства на предприятиях природоохранных объектов.

Так, в 1971 году на XXVIII съезде КП Азербайджана Гейдар Алиев особо отметил, что «химическая отрасль является особенно важной для Республики прогрессивной отраслью индустрии, поэтому о становлении и модернизации химии заслуживает

malik müəssisələrin yaradılmasını, eyni zamanda tibbi mühafizə obyektlərinin tikintisi ni həyata keçirməye imkan verən həlledici qərarların qəbulunu tələb edirdi.

1971-ci ilde Azərbaycan KP-nin XXVIII qurultayında Heydər Əliyev xüsusiyyət qeyd edilmişdi, kimya sahəsi respublika üçün müümən anohimiyatlı olun sananenin progressiv sahədir, yenili kimya müəssisələrinin inşa edilib menimsənilməsində geride qalmış, long sürat yoluylərmiş. Sənət plastik kütü və Mingeçevir rezin-tezkiyi məmələtlər zavodunun tikintisi xeyli uzanır; "Sintezkauçuk", Supersoft, Bakı yed və s. zavodlarda məhsul buraxılıqlılmış təməl xeyli azalmışdır.

1970-1975-ci illər ərzində bu çatışmaqlı-
ların aradın qədirliməsi və məhsul buraxılı-
şının artırılması, o cümləden mineral gübə
və sintetik kauçukun 1,6 dəfə artırılması me-
sələsi qoyulurdu.

Menz 70-ci illerde Sumqayıtda kimya sanayesinin yeniden qurulması, yeni texnoloji istehsal müəssisələrinin yaradılması işləri sürətləndirildi.

Azarb.KP-nin növbəti XXIX qurultayında Heyder Əliyev memməniyyətə qeyd etdi ki, xüsusilə 1970-ci ilde 7,5%-den 1975-ci ilde 8,4%-ə çatan kimya və neft sənayesi irəliyə doğru yeni addim atmışdır.

ва и освоения новых химических производств недопустимо. Сильно затягивалось строительство Сальянского завода пластмассовых и Минчевицкого завода резинотехнических изделий. Резко снизили темпы роста выпуска продукции синтез-каучукового суперфосфатного, Бакинский иодидный и другие заводы...

На 1970-1975 годы ставилась задача устранения этих недостатков и увеличение выпуска продукции, в том числе минеральных удобрений и синтетического каучука в 1,6 раза.

Именно в 70-е годы в Сумгайите активизировались работы по модернизации отрасли, созданию новых технологических производств.

Уже на очередном XXIX съезде КП Азербайджана Гейдар Алиев с удовлетворением отметил, что "новый шаг вперед сделала химическая и нефтехимическая промышленность, удельный вес которой возрос с 7,5% в 1970 году до 8,4% в 1975 году. За это время производство минеральных удобрений, пластических масс и синтетических смол, каучука, сульфонкислоты увеличилось на 90%, серной кислоты в 3 раза, товаров бытовой химии в 2 раза.

Для того чтобы представить масштабы коренной реконструкции и модернизации химической промышленности, проведенной под руководством лидера республики Гейдара Алиева, проследим этапы строительства и ввода объектов по заводам отрасли, начиная с 1970 г.

Так, в объединении "Химпром" (ныне завод ПАВ) с 1970 г. планомерно проводились меры по улучшению технического уровня, обновлению оборудования, внедрению новых технологий. В 1975 г. был сдан в эксплуатацию новый комплекс производства сульфонона, по более совершен-

Bu müddet ərzində mineral gübrələrin, plastik kütlələrin, sintetik qətranın, kauçuk və sultanolun istehsalı 90 faiz, sulfat turşusunun istehsalı həcmi 3, məşəq kimyası mallarının həcmi isə 2 dəfə artmışdır.

Respublikanın lideri Heydər Əliyevin rehberliyi ilə kimya sənayesinin yenidən əsası qurulub müasirşədirilməsi məqyasını təsvür etmək üçün 1970-ci ildən başlayaraq kimya zavodları üzrə obyektlərin tiblib istismara verilməsi mərhələlərini izleyək.

"Kımyasenay" (hazırda "SAM" zavodu) İstehsalat Bölgüsünde 1970-ci ilden başlayarak, planlı suretde toxini saviyonun yüksəldilmesi, avadanlıqların təzələməsi, yeni toxnologiyaların tətbiqi üzrə aradıcı ilə möqsəd yönüntü tədbirləri görürlür. 1975-ci ilde nəft parafinlarından istifadə ilə daha mükəmmal toxnologiya vasitəsilə yeni sulfantlı istehsalat kompleksi istismara verildi.

Cive ve diafragma üsü ile kaustik soda ve xlor istehsalı sexləri asası surətdə yenidən quruldu. Sexin asası avadanlıqları - hömə konstruksiyalı elektroliz vannaları 70 min ton həcmində yüksək keyfiyyəlli xlor istehsal edən yeni konstruksiyalı SDM-150 tipli vannalarla əvvəl olundu.

Nəzərdə tutulmuş programda əsasən 80-ci illarda 100%-li alkilbenzolun (yüksek keyfiyyətli, geniş qammalı yuyucu vasitələrin istehsalında perspektiv əsas kimisi istifadə edilir) istehsal üçün yeni obyektin tikintisini başlanıldı. Qurğunun avadanlığı İtaliyadan alınmışdır.

1971-ci ilde Sintetik kauçuk заводında ılık gücü 15 min ton olan butil-kauçuk istehsal işe salındı ve Sumqayıt заводında SSRİ-de butil-kauçukun xüsusi markalarını istehsal edən yeganə məməsizliyi oldu. Bu növ kauçukun xaricdən alınması dayandırıldı. 1974-cü ilde SKS-30 ARKKM-15 markalı kauçuk bura-xan istehsal şəxsləri aşaslı surətdə yonidən quruldu. Seksorların istehsal gücü ilde 122 min tonu çatdırıldı.

ционной технологии с использованием нефтяных парафинов.

Коренной реконструкции подвергся цех по производству кустарческой соды и хлора путным и диофрагменным методами. Основное оборудование цеха - электротехнические ванны старой конструкции были заменены на панели новой конструкции типа СДМ-150, производящие хлор высокой степени качества в объеме 70 тыс. тонн.

В соответствии с намеченной программой в 80-х годах было начато строительство объекта по выпуску 100%-ного лягушиного бензоля - перспективной основы для производства широкой гаммы высококачественных моющих средств. Оборудование установки было закуплено на импортную Италию.

В 1971 г. на заводе «Симбирский хлопчук» было пущено и эксплуатацию промышленное производство бутылкоукладчиков мощностью 15 тысяч тонн в год, и Симбирский завод стал единственным в Союзе производителем специальных марок бутылкоукладчика, импорт которых был прекращен. В 1974 г. было произведено коренная реконструкция производственных цехов по выпуску «хлопчика» марки СКС-ЗО АРКМ-15 с наращиванием мощности до 122 тысячи тонн в год.

В 1976 г. был пущен цех по получению бутадиена из бутана производительностью 10 тыс. тонн в год.

В 1977 г. была пущена установка по производству современного вида бутадиен-стирольного латекса марки БС-50 производительностью 20 тыс. тонн в год.

В декабре 1980 г. было построено и введено в эксплуатацию производство бутадиен-нитрильных латексов, а через год — производство бутадиен-нитрильных каучуков.

В 1981 г. было начато строительство временного высокопроизводительного комплекса ЭП-300 по выработке этионина

1976-ci ildə butadien istehsal edən, illik gücü 10 min ton olan sex işə düşdü.

1977-ci ildə BS-50 mərkəzi butadien-strol lateksi istehsal edən qurğu işə salındı. Qurğu iddə 20 min ton məhsul istehsal edirdi.

1980-ci ildə butadien-nitri lateksi, bir ilden sonra isə butadien-nitri kauçuk istehsal edən müəssisələrlik ləklilik istismarla vorıldı.

1981-ci ildə müasir, yüksək istehsal gücü olan EP-300 kompleksinin inşasına başlanıldı. Kompleksdə Bakı neft emal zavodlarının karbonhidrogen xammlarından etilen və propilen istehsal olunmalı idi. Yeni müəssisə işə düşmək üçün hərəkətli EP-60 istehsalından çıxarıldı.

"Üzvi sintez" (keçmiş Sumqayıt kimya kombinatı) zavodunda yeni obyektlərin tikintisi dəha foal gedirdi. 1970-ci ilin dekabrında iddə 10 min ton qırışın istehsal edən sexin tikintisi başa çatdı. 1971-ci ildə isə 40 min ton benzol, 33 min ton izobutilen və polizobutilen istehsal edən sex işə salındı. 1973-cü ilin mayınında xlor və diafragma üsulu ilə kauçuk suda səsi məhsul verməyə başlandı. Ele nəmin iddə propilen - qılıq qırğısu iddə 8 min ton), 1974-ci ildə 40 min ton diroxrelən, 1975-ci ildə 12 min ton adı poliefir və onun əsasında poliefir qotran istehsal edən sexlər istifadəyə verildi. 1978-ci ilin yanvarında 100%-B "ahang südű" sexi, 80-ci illərin avvallarında istehsal gücü iddə 45 min ton olan divinil kompleksi istismara verildi. Kompleks "Sintezkaçuk" zavodundan telefonatlı ədməmeklə divinil strol kauçuk istehsalı nozorda tutulurdu. Bu dövrdə fealiyyətində olan sex və istehsal müəssisələrinin istehsal gücündə ve manuslun keyfiyyətin yüksəltilmək məqsədilə onlarda yenidənquruma və müasirləndirmə işləri həyata keçirildi.

1975-ci ildə Sumqayıt superfosfat zavodunda xaricdən gətirilən avadanlıqlarda iddə 450 min ton sulfat turşusu istehsal edən sex istismara düşdü.

propilena iz uglevodordorchno сырья бакинских нефтеперерабатывающих заводов, с пуском которого должен быть выведен устаревший ЭП-60.

Наиболее активно строительство новых объектов велось на заводе "Оргсинтез" (бывший Сумгайытский химкомбинат): в декабре 1970 г. завершено строительство цеха по выпуску глицерина мощностью 10 тыс. тонн в год; в 1971 г. - цеха по выпуску 40 тыс. тонн в год бензола и 33 тыс. тонн изобутилена, на основе которых организовано производство полизобутилена; в мае 1973 г. запущен в работу цех по выпуску хлора и каустической соды дифрагменным методом, и в том же году сдана в эксплуатацию пропилен-гликолевая установка мощностью 8 тыс. тонн в год; в 1974 г. завершено строительство цеха по выпуску дихлорэтана мощностью 40 тыс. тонн в год; в 1975 г. - цеха по производству 12 тыс. тонн в год простого полизифира и на его основе выпуск полизифирных смол; в январе 1978 г. построен и запущен цех по выпуску 100%-ного "известкового молока"; в начале 80-х годов на заводе "Синтезкачук" с целью выпуска дивинил-стирольных каучуков пущен в эксплуатацию комплекс по производству дивинила мощностью 45 тыс. тонн в год. За этот же период была осуществлена реконструкция и модернизация действующих цехов и производств для увеличения мощностей и улучшения качества выпускаемой продукции.

В 1975 г. на Сумгайытском суперфосфатном заводе был сдан в эксплуатацию цех по производству 450 тыс. тонн в год серной кислоты на компактном импортном оборудовании. В 1979 г. завершено строительство нового цеха по производству 67 тыс. тонн в год суперфосфата.

1980-ci ildə kondensorrlı-nin perspektiv telebatını nozoro alaraq, donəvar superfosfatın istehsalını təskil etmək üçün geniş miqyaslı işlər görüldü.

70-ci illerin ovvollerində əhalinin telebatını tam ödəmək üçün respublikada kimya istehsal müəssisələrinin tikintisi yüksələrdi. Bəlli müəssisələrin ilki Sumqayıt yuyucu tozları (həzirdə "Mələğət kimyası") zavodu iddi ki, onun da gücü, məhsul çeşidi daim artırıldı. Əgər 1971-ci ildə müəssisə iddə cəmi 30 min ton məhsul istehsal edirdi, artıq 1978-ci ildə müasir texnologiya əsasında tikilmiş yeniyən sex işə düşməsli zavodun istehsal gücü 60 min tona çatdırıldı, buraxılan məhsulun çeşidi xeyli artı. Yuyucu tozları yanaşma, müxtəlif timzileyiç və yuyucu vasitələr buraxılırdı.

Heydər Əliyev AZ KP-nın XXX qurultayında qeyd etdiyi kimi, 1975-1980-ci illerde kimya və neft-kimya sanayesini sürətli inkişaf yoluna düzüd. Həqiqətən, bu dövrdə sintetik yuyucu vasitələr, superfosfat, divinil, butadien-nitri lateksi kim məhsul buraxan böyük müəssisə və komplekslər işə salındı, poliellən, epoksid və poliefir qotranı və s. istehsal edən müəssisələrdə işə yenidənqurma işləri həyata keçirildi, onların istehsal gücü artırıldı. Bunun nəticəsində kimya və neft-kimya sanayesinde istehsalın ümumi həcmi ix beşilliçə müraciətədə 1,6 dəfə artı.

Sumqayıt şəhərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə də böyük işlər görüldü. "Üzvisintez" İB-də şirkət sularının temizlənməsi kompleksi tikilib istismara verildi. Kompleks bioloji temizləməde də ail idd. SK zavodunda sulfat turşusunun regenerasiyası

В 1980 г. были проведены крупномасштабные работы по организации выпуска группированного суперфосфата в соответствии с потребностями сельского хозяйства.

В начале 70-х годов в республике развернулось строительство химических производств, продукция которых направлялась на удовлетворение потребностей населения. Одним из первенцев таких предприятий был Сумгайытский завод моющих порошков (ныне завод "Бактопром химии"), мощность и ассортимент продукции которого постоянно увеличивались. Если в 1971 г. предприятие производило продукцию всего 30 тыс. тонн в год, то уже в 1978 г. со сдачей в эксплуатацию нового цеха, построенного по современной технологии, производительность завода возросла до 60 тыс. тонн в год, а ассортимент выпускаемой продукции значительно расширился. Кроме стирольных порошков стала выпускаться различные мылошки и чистящие средства.

Как отмечал Гейдар Алиев в своем докладе на XXIII съезде КП Азербайджана, в 1975-1980 годы опережающим темпом получила химическая и нефтехимическая промышленность. Действительно, в этот период вступили в строй крупные мощности по производству синтетических мылошок, суперфосфата, комплексов дивинила, бутадиен-нитрильного патекса, осуществлялись реконструкции и наращены мощности действующего производствия полиэтилена, эпоксидных и полизифирных смол и другие. За счет этого объемы производст-

üzre xarici avadanlıq istismara verildi. Kimya kompleksi müəssisələrində heksaxloran, DOT dustu, xloru alüminium, piroliz, etil spiriti və amin duzu kimi 30-ə qədər ziyanlı istehsal edilən istimətdən cıxardı.

Bütöylükde programın hayatı keçirilmesi zianiqli gazların maddelerin atmosfer burulmasına ve çirkab sularının Xozor dönemi axıdılmasını xoysi dörocede azaltdı.

70-80-ci illerde kimya sanayesinin diğer sektörlerdeki müessiselerinde - Bakır, Mingoçevir ve Salyanda da genel hıcmli işler görüldü.

Bakı Şin zavodunda şinlerin vulkanizasiyası və bərpası üzrə yeni sevərliklidi, iri yük avtomobilərin və kənd təsərrüfatı maşınları üçün şin istehsalı təşkil olundu.

Minguçevirdö Qafqazda on iki Rezin-texniki məmələllər zavodu tikilib başa çaldırıldı. Zavodun tərkibində ilkin rezin qarışığının hazırlanması, nəltçixarma dozqatları üçün

ненных сточных вод в Каспийское море. В 70-80-х годах широкомасштабные работы проводились и на других предприятиях отрасли в городах Сальянъ, Минчинаре, Баку.

На Бахчисарайском шинном заводе построены новые цеха по вулканизации и восстановлению шин, организовано производство шин для большегрузных автомобилей и сельхозмашин.

В Мингячевире был построен и введен в эксплуатацию крупнейший на Кавказе завод резино-технических изделий промышленного назначения. В состав завода входят цеха по подготовке исходных резиновых смесей, изготовлению транспортных лент, клиновидных и плоских приводных ремней для станков-качалок, формовочных изделий (салыников, втулок, манжет для бурового оборудования, авто- и сельскохозяйственных машин) и неформованных изделий (шланги), различных рукавов (высокого и низкого давления, в том числе с ме-

neylemleñtlenler, pazvari ve ýasti ölürcü qayışlar, formalı (qazma avadanlıqları, avtomobil ve kond tosorruları günagın üçün özükler, oymaqalar, kiploduricilər) və qymarlı formalı memulatlar (borular), müxtəlli tutgaclar (yüksek və aqabi foxyzil, o cümlədən qazma və noft məsullarının noqlı üçün metal örtükli borular) istehsal edən sektor daxili iddi. Zavodda istehsal avtomatlaşdırılmasında me xəminlikdən film mövcudluğunda.

Bu, nöhayot otibarlı geniş çeşidde - 100 növə qədər hazır məhsul buraxan ilk istehsal müəssisəsi idi. Bundan başqa, zavod respublikanın müəssisələri torofindən istəniləndən sintetik kaucuk və xudanın istehlakına idi.

Bir ilde sonra bu zavodun torkibinde könenmiş şinlerin regenerasiyası üzre Zaqtalqızıdaya yegane olan müosaîa ikildi. Bu, rozin-lexniki memulat istehsalında bahalı, tobii ve xüsusi sintetik kauçukları mosrolını azaltılmasına imkan verdi.

Mingoçevirdə, eyni zamanda, rezin-tekniki momulatlar istehsalı ilə yanaşı, "Şügə lif" zavodu işə salındı. Müəssisədə şügə lifində sonnayə və ohal üçün parça, həmcinin müxtəlif momulatlar istehsalı edirdi.

Salyan şehrində kənd təsərrüfatı və torpağın məliorasiyası üçün lazımlı olan plastik borusalar zavodu tikildi. Burada ilk növbədə borusaların, ikinci növbədə isə birloğdırıcı hissələrin istehsalı nəzərdə tutulurdu.

1981-ci ildə qabaqcıl texnologiya ilə ion mühəbbəlili qətran osasında yeni Neftçala yod-brom zavodunun təkintisini başlandı. Bu, məhsulun xəciyində gənəgləndirməkə yaradı. Xəzərin yaxınlığında yerləşən Neftçala sonnay rayonunun ekologiyasını xeyli yaxşılaşdırmaq imkanı vardı.

Neft-kimya ve kimya kompleksinde genişleyişli yenidenşurma tödbirlerinin yapılması onun Azerbaycan iqtisadiyyatında aparcı yer tutmasına sarıltı yaradı. 80-ci illerin

танической оплатой для бурения и транспортировки нефтепродуктов). На заводе внедрены системы автоматизации и механизации производства.

Это было первое производство, выпустившее широкий ассортимент конечной продукции около 100 наименований. Кроме того, завод имел в своем парке большинством синтетических каучуков и смол, из которых изготавливались прокладки из изолитов.

Через год на этом заводе было построено единственное в Западной Европе производство по разборке иконических часов, что позволило сократить расход дорогостоящих натуральных и синтетических смазывающих масел, изменив при производстве резиновую технологию смазки.

В городе Сызрань возведутся заводы по выпуску пневмопроводных труб для нужд сельского хозяйства и машиностроения, мельница, первая очередь которой начнёт производство самих труб, а вторая — производство соединительных деталей.

В Миниционир паркете с кинодрама разынко-
точнических изданий погружает в страну эпопеи
«Сказка о золотом», который талии вынуждают
также и различают излишни из сказок, а
также нужды промышленности и науки.

В 1981 г. начались строительство нового Нефтехимического подразделения завода по прогрессивной технологии на основе ионно-обменных смол, что позволило не только расширять ассортимент продукции, но и значительно улучшить экологию Нефтехимического промрайона, расположенного вблизи Каспии.

Приведению крупномасштабных мероприятий по модернизации инфраструктурного и химического комплекса посвящено значительное место в экономике республики.

В начале 80-х годов на этом заводе уже было сконцентрировано почти 20% всего ин

еввилinde kompleksda respublikanın bütün sanaye potensialının 20 faizi cəmlənmişdi, sanayede çalışıların sahəsində biri burada işləyirdi. Respublikanın sanaye istehsalının ümumi həcmində kompleksin xüsusi yüksisi 17 faiz təşkil edirdi. Respublikanın neft-kimya kompleksi özündə geniş çeşidli neft-kimya məhsulları, kauçuk, lateks, pləstik kütü, qatran, xlor-üvü birləşmələr, yuyucu və təmizləyici visitalor, yod, brom istehsal edən 32 müəssisəsinin birləşdirmədi. İstensil olunan ılık məhsulun həcmi demək olar ki, 2 milyard manat dayanında idi, bu, həmin dövrdə 2,8 milyard dollarə bərabər idi.

Lakin 80-ci illərin axırlarında Moskva tərəfindən neft emalı və neft-kimya sanayesinin kapitalı qoyması, demək olar ki, daydandırıldı. SSRİ-nin dağılması, köhnə iqtisadi əlaqələrin qırılması, müstaqilək elan edildiğindən sonra respublikamızın iqtisadi blokadası ölkəmizin neft-kimya və kimya sanayesinin inkişafına mənfi təsir göstərdi, istensil müəssisələrinin bir hissəsi dayandırıldı, digərən isə az məhsuldarlıqla işləyirdi.

Bu günü respublikamızda sanayenin ikinci dırçılığı başlayır. Bu, neft sanayesinə böyük xəndək investisiyaların cəlb edilməsi, "Ösnn müqaviləsi"nin bağlanması, yeni perspektiv yatırımların işlənməsi üçün digər müqavilələrin imzalanması ilə six əlaqadır olub, Azərbaycanın dünyının an böyük neft istehsali regionlarından binneñ əvirir.

Neft çıxarımının artımı ilə, neft emalı və kimya sanayesinin respublikamızın iqtisadiyyatının qaldırılmasında rölu artıraq. Prezident Heydər Əliyevin "Azərbaycan dünyasının ən qəbəlçiləklərindən biri olmalıdır" qərarı uğurla hayata keçəkən Bunu bir data xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə kimya sanayesinin istensil bazasının esası surətdə müasirəfdənilmesi və yeniləşdirilməsi programının rea-

dustriyalı potensiala və rəsədlə işləməsi, istehsalın 20 faizi cəmlənmişdi, sanayede çalışıların sahəsində biri burada işləyirdi. Respublikanın sanaye istehsalının ümumi həcmində kompleksin xüsusi yüksisi 17 faiz təşkil edirdi. Respublikanın neft-kimya kompleksi özündə geniş çeşidli neft-kimya məhsulları, kauçuk, lateks, pləstik kütü, qatran, xlor-üvü birləşmələr, yuyucu və təmizləyici visitalor, yod, brom istehsal edən 32 müəssisəsinin birləşdirmədi. İstensil olunan ılık məhsulun həcmi demək olar ki, 2 milyard manat dayanında idi, bu, həmin dövrdə 2,8 milyard dollarə bərabər idi.

Öднако в конце 80-х годов капитализм возвращения в нефтеперерабатывающую и нефтехимическую промышленность Азербайджана были почти приостановлены. Развал СССР, разрыв старых экономических связей, блокада нашей республики после провозглашения суверенитетаоказали отрицательное влияние на развитие нефтехимической и химической промышленности нашей страны: одни производственные мощности были приостановлены, другие - стали работать с меньшей производительностью.

Сегодня начинается второе возрождение промышленности нашей республики, которое во многом связано с привлечением крупных зарубежных инвестиций в развитие нефтяной отрасли, подписанием "Контракта века" и других последующих контрактов на разработку новых перспективных месторождений, что делает Азербайджан одним из крупнейших нефтедобывающих регионов мира. С ростом добычи нефти повинуется роль нефтеперерабатывающей и химической промышленности в подъеме экономики республики, будет решена поставленная Президентом Гейдаром Алиевым задача - "Азербайджан

llaşdırılması ölkənin kimya kompleksini yeni keşfiyyat pilotosu qaldırdı, suveren respublikanın iqtisadiyyatının maraqlarını nozoro almışla, onun galocuk inkişafının esasını qoyma.

Məhz bu gün keçmiş yolu tutılı edərək görürük ki, bu programma uşşaq olaraq tikişmiş istehsal kompleksləri müştəqil Azərbaycanın kimya sonayesinin iqtisadi inkişafının esası oldu. Yalnız bunu demek kifayətdir ki, etibin və polietilen istehsali üzrə komplekslərin işləşməsi tarixi hadisə idi. O dövür üçün yen və müasir olaraq, etibin və propilen istehsali edən yüksək məhsuldarlıqlı EP-300 kompleksinin inşasına 1981-ci ildə başlanılmışdı. Bir qədər sonra polietilen istehsali üzrə "Polimer-120" kompleksinin inşası qoymuldu ki, onun texnoloji avadanlığı xaricdən - Almaniya və Çexoslovakiyadan alınmışdı.

Bu unikal komplekslər onunla qıyməti və dəha münasibələri id ki, əsas qurğu olan EP-300 üçün xammal respublikanın neft emalı заводlarının karbohidrogen məhsulları idi. Polietilen istehsali respublikada polimer məhsulları - polimer örtüklerin, boru, tara və müxtəlif mösət məallarının istehsalına güclü təkan verdi. Xüsusiətənəməyi id ki, bula profili kiçik müəssisələr respublikanın bir çox rayonlarında yaradıldı.

должен стать одной из передовых стран мира".

При этом надо иметь в виду, что реализации программы коренного модернизации и обновления производственной базы химической промышленности, разработанной и претворенной в жизнь в период руководства Азербайджаном Гейдаром Алиевым, подняла химическую отрасль на качественно новую ступень, занявшая основу ее дальнейшего развития с учетом интересов экономики суверенной республики.

Именно сегодня, анализируя прошлый путь, видишь, что построение в соответствии с этой программой производственные комплексы стали основой экономического развития химической отрасли независимого Азербайджана. Историческим событием явился - ввод в действие комплексов по выпуску этилена и полипропилен. Строительство высокопроизводительного и современного по тому времени комплекса ЭП-300 по производству этилена и пропилена было начато в 1981 г., поскольку позже стало споружение комплексов по производству полипропилена на "Полимер-120", оборудование для которого было поставлено из Германии и Чехословакии.

Уникальность этих комплексов заключалась еще и в том, что сырьем для горячей установки ЭП-300 являлись углеводородное сырье бакинских нефтеперерабатывающих заводов с конечной продукцией производства поликрекинга, давшим молиций толкун расщепению в республике производство по выпуску полиморфных изделий, а именно плёнки, труб, тары, покрытий бытового спроса. И что особенно важно, на большинстве предприятий такого профиля были созданы во многих районах республики.

KİMYA SAHƏLƏRİNİN YENİDƏN ƏSASLI QURULMASININ SOSIAL İSTİQAMƏTLƏRİ

Neft emalı və kimya sonayesinin yenidən əsası qurulması programını qəbul edərək, Heydər Əliyev texniki bazanın inkişafı ilə bərabər kimya sonayesinde çalısan işçilərin omokdə və məişətdə sosial-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasını, ətraf mühitin ekolojiyasının saflaşdırılmasını tələb edirdi.

Ətraf mühitin sağlamlaşdırılması istiqamətində yenidənqurma programında irimiqyaslı tedbirlerin işlənilər hazırlanmasında hökumət tərəfindən terminatın, maliyyələşdirilmənin olması və onların yerinə yetirilməsinə nozərat əsas mərhələ oldu. Yalnız 1970-1985-ci illər ərzində Bakı, Sumqayıt, Mingçevir sahələrinə ərazilərində ekoloziyaya mənfi təsir göstəran, mənəvi baxımdan köhnəlmək, fiziki cəhətdən sağlam zavodlar, istehsal müəssisələri, qurğular istismardan çıxarıldı.

Eyni zamanda istismara verilmiş müasir texnolog komplekslərin tərkibində və yenidən qurulması planlaşdırılmış ümumzavod obyektlərində təbiəti möhafizə üzrə kompleks tedbirlərin heyata keçirilməsi üçün avadanlıklärın, zəhərli tullantıların utilizasiyası və temizlənməsi qoşqajının, qəza zamanı atmosferə və su tularına buraxıla biləcək tullantılara automatiq nozər və xəberdarlıq qurğularının tam hermetizasiyası nezərdə tətülmuşdu.

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ КОРЕННОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ХИМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Принимая программу коренной реконструкции нефтоперерабатывающей и химической промышленности, Гейдар Алиев требовал наряду с развитием химической базы улучшения социально-бытовых условий труда и быта работников отрасли, оздоровления экологического состояния окружающей среды.

Основополагающим этапом указанного курса на оздоровление окружающей среды явилась разработка крупномасштабных мероприятий в программе модернизации отраслей обеспечения, финансировании и контроле со стороны правительства республики за их выполнение. Только за период с 1970 по 1985 гг. из эксплуатации были выведены морально устаревшие и физически изношенные заводы, производства и установки, оказывавшие отрицательное воздействие на экологию района размещения заводов и в целом городов Баку, Сумгайыта и Мингечевира.

Одновременно во вновь вводимые в эксплуатацию современных технологических комплексах и реконструированных общезаводских объектах был предусмотрен ряд природоохранных мероприятий по полной герметизации оборудования, узлов

Əsaslı rekonstruksiya programı üzrə uyğunlaşdırılmışın müümən və geniş miqyaslı təbəti mühafizə tədbirləri içərisində aşağıdakılardan əsas yer tuturdu:

- 1975-ci ilde açıq rəngli neft məhsullarının tankerlərə yüklenməsi və deniz vasitəsilə gətirilən nettin qəbulunun Döbündə terminala keçirilməsi. Bununla Bakı buxtaının çirklenmesinin qarşısı xeyli alındı;

- ilk dəfə EBNZ-də ("Azərnəftyanacaq") sənaye kanalizasiyasından axıdan çirkab sularını böyük edib təmizləyən bioloji təmizləmə qurğuları tikildi. Bu, Xəzər dənizində axıdan çirkab sularının balığa nəzarət normaları tələbində, balıqların heyatına mənfi təsir göstərməyən həddə qədər azaltmaq imkan verdi;

- müəssisələrdə çirkab sularının normativ tələbləri uyğun təmizləməni təmin edən yeni qurğular quraşdırıldı. Belə ki, Sumqayıt müəssisələrində ümumi güclü sutkada 360 min kub metr olan yerli sutamızlayıcı qurğular tikili istismara verildi.

"Üzvissintez" birliyində 1973-cü ilde tikilmiş, sonradan yenileşdirilmiş ümumurayon çirkab sularının bütün sıklı üzrə təmizləyən sutamızlayıcı qurğular tikildi. Onlar sutka erzində sanaye rayonunun bütün kimya zavodlarından 200 min kub metr çirkab suyu qabul edərək təmizləyirdi.

1970-80-ci illerde Sumqayıtin bütün kimya müəssisələri qapalı su dövriyyəsi sikline keçdi. Yalnız "Üzvissintez"da su dövriyyə sisteminin güclü sutkada 700 min kub metrə çatırdı.

Bundan başqa, zavodlar və məhsulların yüklənilib göndərildiyi obyektlər arasında körək kameraları zonalarda genişmiqyaslı nizama salınma işləri aparıldı. Bu, kimyəvi məhsulların torpağa axmasının, Bakı və Sumqayıt atmosferinin çirklenmesinin qarşısını almaq imkan verdi.

Sanayenin bu sahəsində aparılan yenidənqurma işləri istehsal bazasının texniki səviyyəsinə yüksəltmək, müasir kimya məhsulları

utilizasiyasi və очистке вредных выбросов, наложению средств автоматического контроля и предупреждению аварийных выбросов в атмосферу и водоемы.

В числе наиболее крупных природоохранных мероприятий, выполненных на программах коренной реконструкции, были следующие:

- в 1975 году отгрузка светлых нефтепродуктов в танкерах и прием привозной нефти морским путем был переведен на терминал в Дюбенди. Тем самым уменьшено загрязнение Бакинской бухты;

- впервые был построен комплекс биологических очистных сооружений для приема и очистки сточных вод из промышленной канализации НБНЗ (ПО "Азнефтэндаж"), что позволило довести качество сбросовой воды в Каспийское море до требований рыбнадзорных норм;

- на предприятиях отрасли были модернизированы очистные сооружения для промышленных стоков по полной схеме с обеспечением очистки для нормативных требований и использованием в оборотной системе водоснабжения.

Так, на химических предприятиях Сумгайыта были построены и сданы в эксплуатацию локальные водочисточные сооружения общей мощностью свыше 360 тыс. куб. метров в сутки.

В объединении "Orgsintez" в 1973 г. были построены, а затем модернизированы общерайонные водочисточные сооружения по полному циклу очистки сточных вод со всех химических заводов промрайона мощностью почти 200 тыс. куб. метров в сутки.

В 1970-80 гг. все химические предприятия Сумгайыта были переведены на замкнутый водооборотный цикл. Только в "Orgsintez'e" водооборотная система имела мощность 700 тыс. куб. метров в сутки.

новородили артirmaqla yanaşı, Sumqayıt və Bakının ekologiyasını da xeyli yaxşılaşdırmaq imkanı verdi. İlk mərhədə aşağıdakı zərərlilər istehsal qurğuları istismardan çıxıldı:

"Sintezkauçuk" İB-de piroliz, qazayırıcı, etil spiriti, etilbenzol, butilkauçuk.

"Kimyasanayesi" İB-de texniki heksaxloran, DDT dustu, xlorlu aliminium və 2,4 D amin duzu;

"Üzvisintez" İB-de piroliz, qazayırıcı, benzayırıcı və benzol;

1985-ci ilde təbləti mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi nticəsində Xəzər dənizində axıdan çirkab sularının hacmi 1975-ci ilə müqayisədə 70 milyon kub metr, yaxud 56%, atmosfer buraxılan zəherli maddələrin miqdarı isə 23,2 min ton, yaxud 25% azaldı.

Bütövlükde, köhnəlmış istehsal obyektlərinin dayandırılması çirkab sularının miqdardının ilde 46 milyon kub metr, hidrogen xloridin 500 ton, heksaxloranın 200 ton, kükürd anhidridinin 2000 ton, flörun 172 ton, tozları 304 ton azaldılmasına imkan verdi.

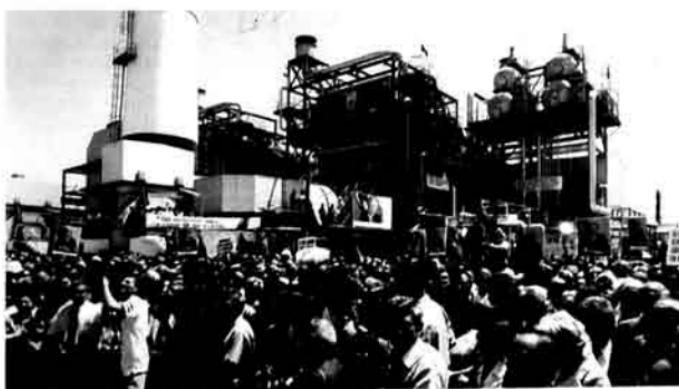
Также были проведены крупномасштабные работы по упорядочению трубопроводной зоны между западами и объектами хранения и отгрузки, что позволило избежать утечек продуктов в почву и загрязнения атмосферы в Баку и Сумгайыте.

Наряду с повышением технического уровня производственной базы, ростом современных видов химической продукции, реализация программы модернизации отрасли позволила значительно улучшить экологию Сумгайыта и Баку. На первом этапе были выведены из эксплуатации следующие вредные производства:

в ПО "Синтезкаучук" - пиroliza, gazon-rayazdaznaya, etilogenovyya sifira; etilbenzol;

в ПО "Химпром" - технического гексахlorana, dusta DDT, chloristogo aluminija v 2,4-D aminnoj soli;

в ПО "Orgsintez" - piroliza i gazon-rayazdaznaya, etilbenzino-rayazdaznaya i benzola.

Eloe da Sovjet Ittifaqı təcrübəsində ilk dəfə olaraq zəvoddıların ətrafında mühalifə zonasının yaradılması mənası qoyuldu. 50-ci illərdə şəhərlərin inkişafı, böyüməsi evveləndən işlənilər hazırlıqları ilə başlanğıcda aparılmışdır. 1950-ci illərdən sonra müəssisələrin Bakı və Sumqayıtın sıx əhali yaşayış hissələrinin ya-xılılıqına qədər gəlir çıxmışdır. Ham de bu zonalardan əhəalinin köçürülməsinə on milyonlarda manat pul xərcənmişdir.

1976-1985-ci illerde kimyaçlı alilerin 500 mln kvadrat metr menzil sahnesi tılkılı iftihadıye verildi. Menzillar kimya sanayesi sahnesinde çalışıtan, qeyri-sanitar zonada evlər səkülənlərin və "gəcəqandı" manzillardan yarananlar arasında bölündü. Bundan başqa xeyli idman-sağlıqlıqBURGULARI, istirahət evlər, sağlamlıq zonaları, pioner düşərgələri, usul bəyancıları tılkılı.

Kimya sanayesi sahəsində çalışan zəhmetkəşlərin artırıcı təminatını yaxşılaşdırmaq məqsədilə bir çox zavodlarda yardımçı təserrütatlar yaradıldı.

Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının mühüm sahələrinin yenidənəsaslı qurulması programında zəhmətkeşlərin emək və möjstətinin yaxşılaşdırılması problemləri mehəz bu cür yanaşma nezardə tutulmuşdu.

Hemin dövrde nef-kimya kompleksi işçiliğinin fedakar emayı tez-tez hükümet tarafından

Кроме того, за счет осуществления в 1985 г. природоохранных мероприятий объем сбрасываемых в Каспийское море загрязненных стоков по сравнению с 1975г. сократился на 70 млн. куб. м. или на 56%, а выбросов вредных веществ в атмосфере - на 23, 2 тыс. тонн или на 25%.

В целом, выводы устаревших мощностей позволили уменьшить количество загрязненных сточных вод на 46 млн. куб. м год, хлористого водорода - на 500 тонн, ексахлоррана - на 200 тонн, сернистого ангидрида - 2000 тонны, фтора - 172 тонны, мыны - на 304 тонны и др.

Также впервые в практике Советского Союза был поставлен вопрос о создании санитарно-защитной зоны вокруг заводов, которые с развитием города и обустроены в 50-е годы без соответствующей разработки генерального плана промрайона оказались вблизи густонаселенной части Баку и Сумгайыта. При этом на переселение жителей из этих зон было затрачено несколько десятков миллионов рублей.

Всего за 1976-1985 гг. в эксплуатацию было введено почти 500 тыс. кв. метров жилой площади, которая была распределена между работниками отрасли и жителями санитарной зоны домов. Кроме того, были построены спортивно-оздоровительные сооружения, дома отдыха, зоны здоровья, пионерские лагеря, детские ясли для семей работников пролетариата.

В тот период самоотверженный труд работников нефтехимического комплекса что-то отмечался промышленными награ-

dan mükafatlandırılmıştı. Bütünlükla, bir neçenin kimyaçı ordeni ve medallarıyla tıltık edildi, onlarla mütexessis "Ömekdar mühendis" ve "Ömekdar somereşdirici" adını aldı.

Bu sahənin bir çox mütəxəssisi xüsusi elmi-techniki nailiyətlərinə görə SSRİ və Azərb. SSR-in Dövlət mükafatlarına layiq görüldü.

Yenidenşuruma programının hayatı keçirmesinin bir istiqametini de qeyd etmək lazımdır. Məlumardır ki, müvəffeqiyət Namə Heydar Əliyev şəxsiyyəti ilə, həm də onun miliyi kadr-ların, mütəxəssislərin, mühəndis və ixtiash-fəhlərin hazırlanması siyaseti ilə sıx bağlıdır.

Heyder Olyevin derin ve uezagqoren kadr siyasetine respublika ali mekteblarinen daxil olmus telebeletin SSRI-nin en yaxsi ali tehniki mifassisalardan tehsilini topkili ile baslayan siyasetinde diqqet yetirmek lazimdir. Bu enane-tacribi bu gün de davam edir. Ve bu gün, Azərbaycan müstəqil dövlət olduğunu sonra məhz bu kadrilar respublikaiqisasiyyatının inkişafında böyük rol oynayirlar.

дами. В целом орденами и медалями были награждены несколько тысяч человек, включая 100 специалистов получивших звания заслуженных инженеров и рационализаторов.

Ряд коллективов предприятий отрасли за особые научно-технические достижения был удостоен Государственных премий СССР и Азербайджанской ССР.

И еще об одном интересном факте.

И еще об одной из самых ярких реалистических программ обновленной отрасли. Как известно, во многом успех ее определился начинательностью самого Гайдара Алияна и его политиков подготовки и воспитания национальных кадров: учебных и специалистических молодежи, рабочих и рабочих. Необходимо обратить внимание на глубоко прозорливую «ходовую» политику, проводимую Гайдаром Алияном, которая начиналась с организаций обучения студентов республики в лучших вузах страны. Эта «практика» продолжалась и в последние времена.

И сегодня, когда Азербайджан стал независимым государством, именно эти кадры играют большую роль в подъеме экономики республики.

AZƏRBAYCAN ALİMLƏRİNİN KİMYƏ SƏNAYESİNİN İNKİŞAFINA TÖHFƏSİ

ВКЛАД АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ УЧЕНЫХ В РАЗВИТИЕ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Azerbaycanda kimya elminin inkişafı həmçə kimya sənayesinin qarşısında duran problemlərin həlli ilə sıx bağlı olmuşdur. 1945-ci ildən sonrakı dövrdə alimlər qarşısında qisə vaxtda müharibənin dağıtdığı xalq təsərrüfatını bərpa etmək, ölkəni lazımlı olan miqdarda keyiflətli kimya məhsulları ilə təchiz etmək məsəfəsi qoyulmuşdu. Bu işe kimya texnologiyası sahəsinin princip etibarilə yeni yanaşma metodunun axşarlarını labüdülməyin diqqət edirdi.

Bu baxımdan görkəmli alim, dünya kimya elminin korifeylarından olan akademik Yusif Məmmədəliyevin Azərbaycanın kimya elminin inkişafında xidmetləri daha böyük və misilsizdir.

Mühərribəden evvelki mürəkkəb və narahat, cəxnaşıqlı 1935-40-cı illerde Y. Məmmədəliyev təbi neft qazından karbon-4 xloridin alınması məqsədilə qazın xlorlaşdırılması probleminin tədqiqinə bağlıdır. 1936-ci ildə o, "Azərbaycanın təbi neft qazları və onların kimyevi emali yolları" monografiyasının çap etdirir. Görkəmli kimyaçı-alım bu əsərində təbi neft qazının emali üzrə dünya təcrübəsindən ümumi nticicələr çıxarmaqla, stasionar katalizatorlarda, gələcəkdə isə ham de katalizatorlarda "qaynayan layında" metanın xlorlaşdırma

Pразвитие химической науки в Азербайджане всегда было тесно связано с решением проблем, стоящих перед химической промышленностью. В послевоенный период перед учеными была поставлена задача и кратчайшее время восстановить разрушенное войной народное хозяйство и обесценить страну нужным количеством химической продукции с улучшенными качественными характеристиками. А все это диктовало необходимость поиска принципиально новых подходов к процессам химической технологии.

Огромен вклад в развитие химической науки выдающегося азербайджанского ученого Юсифа Гейдар оглы Мамедалиева.

В сложной, тревожной предвоенной обстановке Ю. Мамедалиев приступил к исследованию вопроса хлорирования природного нефтяного газа с целью получения четыреххлористого углерода. В 1936 г. он пишет монографию "Естественные газы Азербайджана и пути их химической переработки", в которой обобщает мировой опыт по переработке природного нефтяного газа и разрабатывает технологию хлорирования метана на стационарных ката-

tehnologiyasını işləyib hazırlayır. Alim pentanın, heksanın, butanın, butilen-divinil və digər karbohidrogenların xlorlaşdırılması ilə xlorkarbojenlərin alınması üzrə müüm tədqiqatlar aparır. Onun karbohidrogenlərin bromlaşdırılması üzrə tədqiqatları halogenlaşdırma sahəsinin genişləşməsinə səbəb oludur. Yusif Məmmədəliyev tarafından brom-etilen alınması əsası işlənmiş və yarımsənaye qurğusunda tətbiq mərhələsinədək hazırlanmışdır.

Onun rəhbərliyi ilə toloulun alınması üzrə çox geniş şəkildə müüm tədqiqat işləri aparılırdı. Dövrün keşkin tələbəine uyğun olaraq tolouldan partladıcı məhsullar istehsalında istifadə olunurdu. Həmin illərdə benzolun alkipləşdirme prosesləri intensiv öyrənilməyə başlandı və 1942-ci ildə Azərbaycan alimlərin tarafından toloulun sintezi sənayeye tətbiq olundu. Bu, SSRİ-nin müdafiə sənayesinə çox böyük töhfə idi. Yusif Məmmədəliyev əməkdaşları ilə birlikdə apardığı tədqiqatlar nticasində qısa müddət arzında fenol və asetonun sintezi üçün çox vacib xammal olan ilk məhsulun - kumulon (izopropil benzolun) sənaye miqyasında istehsalı təşkil olundu.

Bu prosesin əhəmiyyəti haqqında kimya eliminin konfeysiyerləri N.D.Zelinski və A.A.Balandin yazıldır: "Müəlliflər ilk dəfə olaraq en

effektli aviasiya yaracagının - güclendirilmiş rejimde işleyen mühəmmekler üçün xüsusi şəhəriyə olan alkilbenzol katalitik sintezini işleyib böyük senaye miyasiyanda tətbiq etmişdir. Müəlliflərin əsəsi ham ideyaca, ham da əsas göstərcilərinə görə dünyaya nellikimya senayesində yeniliklər və sovet elmi-texniki tələfəkünün böyük naiyyəti kimi baxılı biler."

Yaz Məmədəliyevin əsas tədqiqatları neft-kimya və katalitik üzvi kimya sahəsinə aiddir. Onun əlikin tədqiqatları isə təbii və senaye neft qazlarının dövrənilmesi və emalına həsr olunmuşdu. Neft-kimya sahəsinin yeni sahələnnin inkişafında bu tədqiqatların böyük nəzəri və tacərubi əhəmiyyəti var idi.

Oeyd etmək lazımdır ki, akademik Y.Məmədəliyevin monografiyalarındakı fikir və ideyaların sonraları, məhz 50-60-cı illerde kimya, üzvi kimya ve neft-kimya sintezi arasında körpü saldı, möhkəm bir əlaqə yaradı. Onun alkilsaldırma, dealkilsaldırma, halogenlaşdırma, hidrogensizləşdirme və s. sahəsində işləri yeni maraqlı və vacib tədqiqatlar guclu tekan verdi. Bu və bezi digər tədqiqatlarla artıq Azərbaycanda neft-kimya sahəsinin inkişaf üçün möhkəm elmi-texniki teməl qoyıldı.

Kimya texnologiyasının inkişafında akademik Murtuza Nəğıyevin da böyük rol olsudur. O, reaktivləşdiricinin mökməliyi ilə kimyevi proseslərin intensifikasiyasının nəzəri əsaslarını yaratmışdır. Belə ki, termiki kreaktingin kombinasiya edilmiş sxemini tədqiq edərək, o, ilk dəfə kimya texnologiyası kompleksin riyazi modelini yaratmışdır. Bu tədqiqatların əsasında kimya texnologiyasında berqar olan enənəvi anlayışları inkar edən məddədalar, təzisler işlənilib hazırlanmışdır.

Onun kimyevi reaksiyaların gedisi haqqında nəzəriyyəsinin xüsusiyyəti termodinamika və kinetik məndüdyyəti reaksiyalarla kifayət derinliki çevrilmələrə aid idi.

lizatora, a v dálnejšem i v "kiliyashem slov" katalizatora. Vażneje rabiły były povedenye im po polucheniyu kloruglerodov kloriruvaniem pentana, geksana, butana, butylene, divinila i drugih uglevodorodov. Oblast' galoidirovaniia byla rasprisena ego rabiłami po bromirovaniyu uglevodorodov. Im byl razrabotan i podgotoven k vnedreniu na polupromyslennoj ustanovke metod polucheniya bromistogo etilena.

Pođego rukovodstvom byli razvernutы исключительно важные исследования по получению нефтяного толуола для взрывчатых продуктов. Началось интенсивное изучение процессов алкилирования бензола, и в 1942 г. азербайджанским ученым в промышленности был внедрен процесс синтеза толуола, что явилось большим вкладом в оборонную промышленность. Результаты исследований, проведенных Ю.Г.Мамедалиевым совместно со своими сотрудниками, позволили за короткий срок осуществить получение в промышленном масштабе кумола, важнейшего исходного продукта для синтеза фенола и акетона.

О значении этого процесса корифеи химии Н.Д. Зелинский и А.А.Баландин писали: "Авторы впервые разработали и внедрили в крупном промышленном масштабе катализитический синтез алкилбензола, являющегося наиболее эффективным авиационным топливом, особенно при форсированном режиме двигателя. Метод авторов как по идее, так и по основным показателям является новшеством в мировой нефтехимической промышленности и может быть рассмотрен как крупное достижение советской научно-технической мысли".

Основные работы Ю.Г.Мамедалиева относятся к нефтехимии и катализитической

Sikl ərzində konversiya dorinliyinin aşaფ düşməsinə baxmayaraq, resirkulyasiya eyni hecmli reaktorda toxumna müddəlini azaldıb, reaksiya sürətləndirmək, məhsuldarlıq artırmağa imkan verildi. M.Nağıyevin neftkimiyanın diger prinsipi ondan ibarət idi ki, məqsədli məhsulun maksimum istehsalı üçün resirkulyasiya reaktorunu gircəcində reaksiya komponentlərinin nisbəti stekiometrik deyil, kinetik tətbiyin qatılıq göstəricilərinə müvafiq şəkilde bərabər olmalı idi. Bu xəmmal komponentləri doymuş stekiometrik nisbətde resirküləmə köməkli ilə alınır. Nəzən şərtlər zəminindən onun tərafından katalizator seçilməsindən yəni yanaşma əsası inkişaf etdirilmişdir. Bu əsüldə katalizator seçimində xəmmalın maksimal konversiyasının ləmininq deyil, reaksiyada heçqı surətə nail olmaq üstünlük verilirdi.

органической химии. Ранние же его исследования были посвящены изучению и разработке естественных и промышленных нефтяных газов. Эти работы имели огромное теоретическое и практическое значение в деле развития новых отраслей нефтехимической промышленности.

Важно отметить, что мысли и идеи Ю.Г.Мамедалиева, изложенные в его монографиях, опубликованных, а именно, в 50-60-х годах прошлого века плюс наука мосты между химией, органической химией и нефтехимическим синтезом. Его работы в области алкилирования и десульфуризации, галоидирования, дегидратации и других процессов дали мощный импульс новым интересам и важным исследованиям. Этими и некоторыми другими работами уже заложившаяся прочный фундамент для развития нефтехимической промышленности Азербайджана.

Огромный вклад в развитие химической технологии внес академик Муртуза Нагиев, заполнившая теоретические основы интенсификации химического процесса с помощью рециркуляции. Так, при исследовании комбинированной скомпактированного крекинга им впервые была дана математическая модель химико-технологического комплекса. На базе этих исследований были разработаны положения, которые опровергли устоявшимися традиционные представления в химической технологии.

Особенность его теории о протекании химических реакций, имеющих термодинамические и кинетические ограничения – это работа с малыми глубинами превращения. Несмотря на понижение глубины конверсии за цикл, рециркуляция позволяет поднять производительность реактора в том же объеме путем увеличения скорости реакции при меньшем времени кон-

M.Nağıyev tarafından işlenmiş resirkulyasiya proseslerinin tədqiqinin nəzəri principlərinin təhlili göstərir ki, bu tədqiqatlar kimya texnologiyasının yenidən qurulmasına istiqamətlənmış və kimya sənayesində texniki tərəqqinin sürətlenmesində esas elementlərdən biri olmuşdur.

Azərbaycan alimlarının neft-kimya sənayəsində aserlərin dünəy miqyasında meşhurdur. Belə ki, akademik Vahab Əliyev tərəfindən müxtəlit növü neft xammalının, o cümlədən neft-kimya sənayesi üçün geniş çalarlı xammal və termostabil yanacaqlar almaq üçün aşağı molekullu karbohidrojenin və ağır neft fraksiyalarının pirolizi üzrə geniş tədqiqatlar aparıldı.

Eyni zamanda çoxtonnajlı kimya istehsal müəssisələrinin böyük hecmində karbohidrojen qazları ilə temin etmək imkanı yaradı. Neft-kimya sənayesinin xammal bazasını artırmaq

takta. Dругой принцип теории М.Ф.Нагиева состоял в том, что для получения максимального выхода цепевого продукта, соотношения между реагирующими компонентами на входе в рециркуляционный реактор должны быть не стехиометрическими, а равными соответствием показателям концентрации в уравнении кинетики. Это достигается с помощью рециклия при неизменных стехиометрических соотношениях компонентов сырья. На основе теоретических предпосылок им разработан новый подход к выбору катализатора, заключающийся не в обеспечении максимальной конверсии сырья, а в достижении наибольшего значения в истинной скорости реакции. В сочетании с кинетическими и термодинамическими условиями эти принципы позволили выявить дополнительные резервы реакционных аппаратов и процессов, добиваясь с помощью рециркуляции повышения оптимальных, с точки зрения принятых взаимодействий, условий химического процесса.

Анализ теоретических принципов, разработанных М.Ф.Нагиевым в результате исследования рециркуляционных процессов, приводит к выводу, что их использование было направлено на перестройку химической технологии и являлось одним из важных элементов в общем ускорении технического прогресса химической промышленности.

Труды многих учёных-нефтехимиков Азербайджана получили известность во всем мире. Так, под руководством академика В.С.Алиева большим фронтом осуществлялись исследования по пиролизу различных видов нефтяного сырья, включая низкомолекулярные углеводороды и тяжелые нефтяные фракции, с целью получения широкой гаммы сыры для нефтехимической промышленности и более термостабильных топлив.

для катализитik kreking prosesleri üzrə fəal tədqiqatlar aparılırdı.

Alim və mühəndis qrupu (V.Qutirya, R.İsmayılov, V.Əliyev, Ə.Lembərənski və s.) xırda dispersiyalı katalizatorun "qaynayan işyinda" kreking prosesinin yeni modifikasiyasının yaradılmasına üzrənəcə çalışırdı. Laboratoriya şəraitində alımlı nöticələr fasiləsiz işleyen qurğu-modellörün layihəsi hazırlanmışdır. Esas tətbiqdən əvvəl laboratoriya şəraitindən alınmış nöticələrlə təsdiq edilmişdir.

Sonralar texnologuların tədqiqatları Bakı və şəhər əraziləri neftinin ağır distill fraksiyalarının, işlədiyi çatdırıb olervən katalitik krekingin yaradılmasına istiqaməlləndi. Bu tədqiqatların esas məqsədi yanacaq almaq olsa da, inkişaf etmiş olaraq neft-kimya sənayesinin xammal bazasının temin olunması məsəlesi de müümən ehtəmiyyət kəsb edirdi. Ona görə də optimallı texnoloji seçim məsələsi qaz halında olan məhsulunun təsiri və tərkibinin prosesin parametrlərinə təsirinin etrallı dəyərniməsi əsasında həlli edildi.

Azərbaycan alimları tərəfindən işlənilən, hazırlanmış katalitik kreking prosesinin texnologiyası yüksək keyfiyyəlli benzin və neft-kimya sənayesi üçün xammal istehsalı problemlini həlli etməye imkan verən və prosesler SSRİ və xaricdə geniş yayıldı. Yüksek oktanlı benzino yanaqı, katalitik kreking vasitəsi alınan qaz məhsulu da neft-kimya sintezi üçün qiymətli xammal idi.

1970-ci illərin əvvəlində akademik M.I. Rüstəmovun elmi rehberliyi ilə katalitik krekingin yüksəkəntənləri, effiləşdirilmənən benzinin almamasına imkan verən yeni modifikasiyasını işləmək hazırlanırdı.

Bu prosesin esasında hem katalitik kreking, hem də benzinin zənginləşdirmə prosesləri üçün katalizatorun vəhdi regeneratordan daxil olmaqla kreking benzinin zənginləşdirilməsi dayanırdı.

Одновременно появилась возможность обеспечения многооточных химических производств большими количествами углеводородных газов. Для увеличения сырьевой базы нефтехимии активно проводились исследования по разработке процессов каталитического крекинга.

Группа ученых и инженеров (В.С.Гутурия, Р.Г.Исмаилов, В.С.Алиев, А.Д.Лемберянский и др.) занималась созданием новых модификаций процесса крекинга в "кишечном слове" молекулодисперсионного катализатора. Полученные в лабораторных условиях данные были положены в основу проектирования непрерывнодействующих модельных установок, на которых были отработаны отдельные узлы технологической системы промышленных предприятий.

В дальнейшем исследования технологии были направлены на создание экономически выгодного процесса каталитического крекинга тяжелых дистиллятных фракций из бакинских и постбакинских нефтей. Хотя основной целью этих исследований было получение топлива, важное значение имели и вопросы обеспечения развивающейся промышленности нефтехимического синтеза сырьевой базой. Поэтому вопрос выбора оптимального технологического режима решался на основе пилотного изучения зависимости выхода и состава газообразных продуктов реакции от параметров процесса.

Технология процесса каталитического крекинга, разработанная азербайджанскими специалистами, позволила решить проблему производства высококачественного бензина и сырья для нефтехимии и нашла широкое распространение в СССР и за рубежом. Продукция каталитического крекинга помимо высокококтавного бензина явившаяся и газ, представляющий собой ценные сырые для нефтехимического синтеза.

Bu işlerin natalaları yüksək oktan ədədi komponentlər olavaş edilmədən bilavasitə katalitik krekin prosesində etibləşməmiş benzinin alınmasını təmin edən sonnayə katalitik krekin prosesinin asasını təşkil edir.

Professor R. Ş. Quliyevin rəhbərliyi ilə neft karbohidrogenlərinin alkilişməsi, polimerləşməsi və olqomertəsi esasında sintetik yağıların alınması sahəsində uğurlu tədqiqatlar aparılmışdır. O, həmçinin neft komponentlarının qarışdırılması yolu ilə onların esasında yanmış sintetik yağıların alınması imkanları elədilmişdir.

Bir grup azərbaycanlı alim tərəfindən azözlüklü yağların ve yanacaqların karbamidin izopropil spiritində məhlül ilə parafinsizləşdirəcəsi prosesinin işləniş hazırlıqlarının böyük şəhərimdə vərdir. Bu prosesin köməyi ilə, eyni zamanda xalq təsərrüfatının iki problemi - dizel yanacaqları ve azözlüklü yağlar ve hamçin nətt-kimya və mikrobiologiya sünəc üzün xammal problemi həll edilir.

Akademik Ə. M.Quliyevin rehberliyi ile aşqarların sintezi və onların istehsal texnologiyasının işlənilib hazırlanması istiqamətində aparılmış geniş tədqiqatlar da kimya elminə təqdirəlayıq töhfədir. Bu tədqiqatlar ölkədə samarəli yeri aşqarların senaye istehsalının yaradılmasının asanlığını qoymuşdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Aşqarlar Kimyası İnstitutunda Ə.O.M.Quliyev, İ.M.Orucova, K.I.Sadiqov, G.Ə.Zeynalovanın və digər alimlərin rəhbərliyi altında bir sırə aşqarlar, o cümlədən yuyucu-dispergi sulfonat aşqarları sintez edilmiş və senayede tətbiq olunmuşdur.

Sonralar çokfunksiyali polimer aşşarları yaratılmış ve senayede telbî üçün buraxılmış, tərkibində fosfor, kükürd və halogen olaraq aşşarlar müvəffeqiyətli tədqiq və sintez edilmiş, hamçinin tüstüyə qarşı ilk yerli aşşar İsləmib hazırlanmışdır. Kəsici aşşaların soyut emal zamanı yağlanması və soyudul-

В начале 1970-х годов под научным руководством М.И.Рустамова была разработана новая модификация катализитического крекинга, обеспечивающая получение высокотангенного неэтилированного бензина. На основу этого процесса было положено облагораживание бензина катализитического крекинга в реакторе, куда поступает катализатор из единого регенератора как для процессов катализитического крекинга, так и для процесса облагораживания.

Результаты этих работ легли в основу промышленного процесса катализического крекинга, обеспечивающего получение неэтилированного бензина непосредственно в процессе катализического крекинга (без добавки в его состав высококонцентрированных компонентов).

Под руководством профессора Р.Ш.Кулиева выполнены исследования по получению смазочных масел на основе углеводородов нефти (алкилированием, полимеризацией, олигомеризацией), а также показана возможность получения на их основе полусинтетические масла путем смешивания с нефтяными компонентами.

Большое значение имеет процесс депарафинизации маловязких масел и топлив раствором карбамида в изопропиловом спирте, разработанный группой азербайджанских ученых, одновременно решаящий две народнохозяйственные проблемы - получение низкозависимых дизельных топлив и маловязких масел, а также сырья для нефтехимического и микробиологического синтеза.

Под руководством академика А.М.Кули-
ева проводились широкие исследования
по синтезу и разработке технологии при-
садок, которые стали основой для созда-
ния в стране промышленного производст-
ва эффективных отечественных присадок.

ması üçün su ve yağ esasıyla yağlayan
ducu mayeler (ESM) yaratılmıştır.

Nelt-kimyinin inkişafının xüsusi istiqaməti polimer məhsullarının sintezi üçün ilkində kimlə istifadə olunan monomerlərin alınması və tədqiqi təşkil edir. Buraya hər seydon avval sintetik kauçuk və plastmassanın senayesi üçün müümük kimlə xammal olur. Sintetik kauçuk və plastmassaların dehidrogenasiyası asasında alınması tədqiqatları nadirət olmazdır.

Bu istiqamətdə Azərbaycan alimləri müərriqçi texnologiyaların yaradılmasında və işlənilən hazırlanmasında əhəmiyyətli noticələr qazandı, bu sistemlər nöticə etibarilə sənaye tətbiq olunmuş proseslərin osasını təşkil etdi. Akademik V.S. Olyivyan rohbarlığı ilə bir qrup alım və mühəndis divinilin alınmasının yüksək tekniki texnologiyasını işləyib təqdim etmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, hələ 1920-30-cu illerde S.V. Lebedevin rəhbərliyi ilə etiblスピントのdivinilin alınması artıq ola biləbatlı ödəyib bildirildi.

SSR'de divinin alınması üçün mövcud olan sənaye qurğularının texnologii sxemlərinin bir sıra nöqsanları olduğundan, çoxtonnajlı istehsal müəssisələrinin layihelerində əsas kimi götürüle biləndi. Ona görə de Azərbaycan alımları qarşısında evvelcə butandan butlenlərinin, sonra divinin alınması üçün iqtlasıdıcı cəhətdən olverisi üsulların yaradılması problemləri cəvəlmüşdə.

В Институте химии присадок АН Азербайджанской ССР А.М.Кулиевым, И.М.Оруджовой, К.И.Садыховым, Г.А.Зойнабовой и другими учеными были синтезированы и внедрены в промышленность ряд присадок, в том числе моющие-диспергирующие сульфатонатные присадки.

Позднее были созданы и допущены к применению полимерные многофункциональные присадки, синтезирован и исследован ряд фосфор-, серу- и галоидсодержащих присадок, разработана первая отечественная антидымовая присадка. Созданы смазочно-охлаждающие жидкости (СОЖ) на водной и масляной основах, предназначенные для смазки и охлаждения режущих инструментов при холодной обработке металлов.

Особое направление в развитии нефтехимии составили исследования по получению мономеров - исходных веществ для синтеза полимерных материалов. Сюда прежде всего относятся работы по дегидрогенации углеводородов с получением стирола, бутадиена, изопрена - важных исходных продуктов промышленности синтетических каучуков и пластмасс.

Наиболее значительными результатами в этом направлении азербайджанского ученого добылись в разработке прогрессивных технологических систем, составивших впоследствии основу внедрения в промышленность процессов: Группа ученых и инженеров под руководством академика В.С.Алиева разработала технологию высококоэфективного способа получения динила, поскольку существовавший в то время способ его получения из эпилогового спирта, предложенный еще в 1920-30-х гг. С.В.Лебедевым, уже не удовлетворял расущий спрос на динил.

Существовавшие до этого технологические схемы промышленных установок по-

Dövri ve fasılısız tesirli laboratoriya qurğusunda tozvari K-5 katalizatorun qaynayanlığında butan butilinlərin dehidrogenlaşma zamanı reaktorda ve regeneratorda gedən proseslərin asas qanunuşluqları müəyyən edilmişdi. Eyni zamanda tozvari katalizatorların soyuq mödəllərində qaz dinamikası və digər məsələlər öyrənilmişdi. V.S.Öliyevin başbarlığı ilə SSRI-də aparılmış çoxsaylı elmi-sənaye tacirübələrinin əsasında 1960-ci illərin əvvəllərində K-5 katalizatorunun "qaynar layında" n-butaniň butilinlərin dehidrogenleşməsi dair Ruminiyada bir neçə qurğular istismara verilmişdi.

Yaratılmış sistem öz faydalılığına göre xaricdeki Qudri ve Filipin teknoloji sistemlerinden prosesin izotermik şartında yapılması, yüksük məhsuldarlıq, reaktorun regeneratorlu nisbetən sədə quruluşu və digər bezi üstünlükleri ilə fərqləndir. Məlum olmuşdu ki, V.S. Olyivevin təklifi etdiyi teknoloji sistem izotermiñ dehidrogenlaşması üçün de olverişlidir. Prosesə verilmiş S-5 fraksiyasiyından izoamilenlərin ümumi çıxımı kütlölin 36-37 faizini təmkin etmək katalizator ikisi nisboton az olmuşdur.

Olefinlerin dianilerde oksidasyoncu dehidrogenleşme üssü ile çevrilmesi doğrudan yolu keşfetmek manolesi hesab olunmaqla, prosesin daha termodynamik yol ile hayata koçanmasına imkan verirdi. Butilenlerin sanaye katalizatorları K-16 ve KNF üzerinde oksigenin İştirakı ile katalitik dehidrogenleşmesi üssü ile divinin almak için doğrulatışları yapılmıştır. Prosesin oksigenin İştirakı üzerindeki yapılmış olan ayrılan hidrojen oksigenine bireleşdiyi üçün prosesin termodynamik mehdulüğünün aşağı salınmasına neden olmanın dehidrogenleşmesi endotermikreaksiyası üçün verilen istiliyin intensivleşmesine imkan vermekle yanısı, hemçinin katalizator beraa olunur ve aktivləşdirilir.

Bütün bunlar ise ilkin xammalın konversiyasını ehemmiyyetli derecede artırır (optimal

учения дивизии в ССР имели ряд недостатков и поэтому не могли быть положены в основу промышленного проектирования многооточечного производства. Исходя из этого, перед азербайджанскими учеными была поставлена цель - создать экономически приемлемые способы получения сначала бутылочек из бутана, а затем газогенератора. При дегидрировании бутана в "кирпичном слое" пылеэндоцермического катализатора К-5 на лабораторных установках периодического и непрерывного действия были установлены основные закономерности процессов, протекающих в реакторе и регенераторе. В это же время была изучена газодинамика порошковых катализаторов на холодных моделях и другие вопросы.

В начале 1960-х годов в СССР и Румынии под руководством В.С. Алиаша на основании многочисленных научно-промышленных экспериментов было выпущено в эксплуатацию несколько установок по дегидрированию и-бутиана в бутилены и "кипящий слой" катализатора К-5.

Разработанная система выгодно отличалась от зарубежных технологических систем Гудри и Филиппса ведением процесса изотермических условий, высокой производительностью, сравнительно простой инструкцией реактора и регенератора и экологичными для промышленности, предложенная В.С.Алисевым технологическая схема оказалась приемлемой и для дозированного изопентана. Суммарный выход изомилена на пропиленовой фракции C₅ составил 36-37% масс. при сравнительно небольших потерях катализатора.

Качественно новым этапом в исследовании превращения олефинов в дионы оказалась работа по окислительному дегидрированию, что позволило осуществ-

Şaradır bir lay katalizatoru olan reaktorda divinilin çixımı 30-40 saat (teşkil edir) ve prosesin fasılısız aparılmasına imkan yaratır. Divinilin çixımı birləşdirən reaktorda ekzotermik reaksiyanın nəzərə çarçapaq dərəcədə istilik effekti sonraları reaktorlarda dayışıklı aparılması tələbini qarşıya qoydu. Riyazi modelşəmeye asasan reaksiyanın ünsüksiyalı aparıldığında həyata keçirilməsi temperaturu optimallılaşdırır. Bu işi butadienin çekisinin 60% mol artırmasına kömək edir.

Azərbaycanın kimyacı katalitikləri tərefin-dən dehidrogenlaşma proseslərinə nəzər və təbiq aspektlərinə həsr olmuşun genə tədiqatlar aparılmışdır. Hələ 1960-cı ilin sonlarında B. A. Dağəsovun rəhbərliyi ilə dehidrogenlaşma üçün özü alümoxrom katalizatorlar yaradılmışdır. Sonralar həmin katalizatorların təkmilləşdirilməsi davam etdirilmişdir. Dəsyicilərlən təbiətin və aktiv komponentin alümoxrom katalizatorlarına fəsasının öyrənilmisi əsasında və həmçinin onların qələvi oksidasi, nadir metallar və eləcə da nadir-tarixənərək elementlər ilə promotorlaşdırmaq, mülliətlər tərəfindən n-butanın, izo-butanın və izopentanın müvafiq olefinlərinə dehidrogenlaşması üçün yüksək effektlik 6-A-24 katalizatoru işləb həmzafifimiz və təbiq edilmişdir.

R H Rizayev və V S.Hacı-Qasımov tərəfindən h-butaniñ divinile, izopentanın izoprenle birmərhələli oksidlördicili dehidrogenlaşdırılması sahəsinde kompleks tədqiqatlar aparılmışdır. Bununla da katalizatorlar seçilmiş, reaksiyanın kinetikası və məxanizmi öyrənilmiş və həmcinin senayede tətbiq edilmək üçün prosesin texnologii tərtibatı hazırlanmışdır.

Keçen esrimizin 70-ci illerinde karbohidrojenlerin oksidasiyla dehidrobirolfanesi reaksiyonunun öyrənilməsi sahəsində sistemli adıqatlar aparılmışdır. Bu işlərə olan maraq mütəharrık hidrogenə malik coxşayı karbohidrojenləri səmərələ emal etmək imkanı ilə başğadardı. İstiqamətlərinə kattılıqlı

вить этот процесс более выгодным термодинамическим способом. Были проведены работы по получению дивинила катализитическим дегидрированием н-бутиленов в присутствии кислорода на промышленных катализаторах К-16 и КНФ. Ведение процесса в присутствии кислорода позволило за счет связывания отщепляемого водорода снять термодинамические ограничения и интенсифицировать подвод тепла для эндотермической реакции дегидрирования олефина, а также проводить в ходе реакции непрерывную регенерацию и активацию катализатора. Все это привело к значительному увеличению конверсии исходного сырья за проход (выход дивинилов в оптимальных условиях для однослоистого реактора составляет 30–36% масс.) и создало возможность для непрерывного ведения процесса. Значительный тепловой эффект экзотермической реакции потребовал в дальнейшем провести секционирование реакторов. Существование реакции в трехсекционном аппарате с использованием полученного на основе математического моделирования оптимального профиля температур позволило повысить выход буттиленов до 60% моль.

Обширные исследования, посвященные теоретическим и прикладным аспектам дегидрогенационных процессов, проводились бакинскими химиками-катализиками. Еще в конце 1960-х годов под руководством Б.А.Дадашева был создан базовый алюмохромометаллический катализатор дегидрирования. Исследования по его совершенствованию продолжались и в дальнейшем. На основании изучения влияния природы носителя и активного компонента алюмохромовых катализаторов, а также промотирования их окислами щелочных, РЭ и РЭЗ, авторами был разработан и внедрен высокоеффективный катализатор ВА-24 для процесса изомеризации изобутана до бутана.

sintez yolu ile dehidrodimerlerin alınması reallaşdırıldı ve bezi hallarda onların tecrübe önemiyeti olan çevirmeleri alındı.

R.H.Rizayev ve E.Q.Mammedov coxsayılı təcrübelerin neticələrinə asaslanaraq propilen, toluol və digər mühüm ehemiyət kəsb edən karbohidrogenləri oksidasiyadırı dehidridəmələşdirmək üçün yeni, yüksək effektli meqsəd-yönlü katalizatorlarının işləmə hazırlamasına imkan verən vəni prinsip iləi sündürülər.

Azerbaycan alimlrinin karbohidrojenlerin dehidrogenlesmesinin mxtelli aspektlerinin islenil-hazirlanmasi sahasedeki tediqatlar yuxarida verilmiş islerle mehdudlaşdırıldı. Respublikanın görkəmi alimlərinin katalizator-nazər mesələlərindən dair kompleks tədqiqat-

для реакций дегидрирования н-бутана, изобутана и изопентана в соответствующие олефины.

Р.Г.Ризаевым и В.С.Гаджи-Касумовым проведено комплексное исследование реакций одностадийного окислительно-дегидрирования α -бутиана в динамике и изотермента в изопропен, включающее подбор катализаторов, изучение кинетики и механизма, а также дано технологическое оформление процессов для промышленного внедрения.

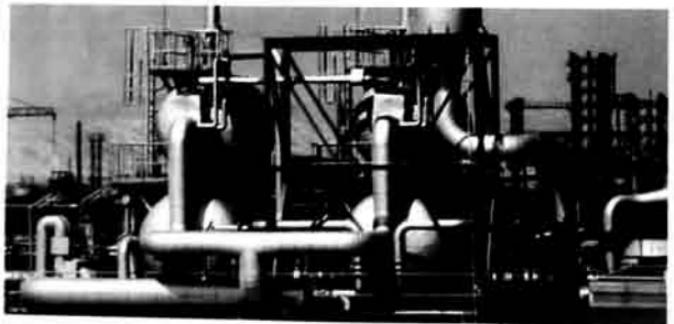
В 70-х годах были проведены работы по систематическому изучению реакции окислительного дегидроисочетания углеводородов. Интерес к ним был вызван возможностью всплеска и рациональной переработки многочисленных углеводородов, обладающих подвижными атомами водорода. Путем направленного каталического синтеза стало реальным получение дегидродимеров и в ряде случаев продуктов их последующей пропрессии, имеющих практическое значение.

Опираясь на результаты многочисленных экспериментальных данных, учёные Р.Г.Ризаев и Э.Г.Мамедов выдвинули новый принцип, позволяющий целенаправленно разрабатывать новые высокоеффективные катализаторы процессов окисления дегидроциклизации ряда практических важных углеводородов (пропилен, толуол и др.).

larnı (Z.H.Zülfügarovun, V.M.Əhmədovun, T.M.Nağıyevin, Ə.Ə. Məcidovun, T.N.Alxazovun və digərərinin) ayrı-ayrı reaksiyalarning kinetikası və mexanizminin öyrənilməsinə həsr edilmiş işlərin nüfolarının müasir fiziki-kimyəvi metodların katalizatorlarını və katalitik reaksiyalardan fərdiqində istifadə edilmişsi və eləcə da son illərdə proseslərin riyazi modelindənmişsinin bu sahədə birgə tətbiq edilmişsi nəinki mühüm reaksiyaların kimyasi və mexanizmzin bəzi məsələlərinin aydınlaşdırıldığındır və bəzi hallarda laboratoriyyada hazırlanmış proseslərin sanayedə tətbiqi yoluń xəvi devaradə olsalarıdır.

Akademik T.N.Santaxtinski ve onun amsakalarının tediqatları mehz bu probleme - katalitik proseslerin modelleşmesine hesc edilmişdir. Katalitik proseslerin dinamikasının öyränilmesi meqsadı qeyri-stasionar aktiviliyyə malik katalizatorlara üzürdə apanılan çoxsaylı tədqiqatlar proseslerin stasionar aktiviliyyə olmayan katalizatorlara hərəket etməyan tabaqasında getməş şəraitində katalitik proseslerin modelleşmesi və optimall idarə edilməsinin ümumi principlarının işlənil-hazırlanmasına gəlrib çıxmışdır.

хазова и др.), а также использование современных физико-химических методов исследований катализаторов и катализитических реакций в совокупности с примененными в последние годы средствами математического моделирования процессов позволили прояснить некоторые вопросы, важные для понимания их химизма и механизма, и в ряде случаев значительно сократить путь от лабораторных разработок до промышленного внедрения.

Именно этим проблемам посвящены исследования Т.Н.Шахтахинского и его сотрудников в области моделирования катализитических процессов. Результаты многочисленных работ по изучению динамики катализитических процессов, протекающих в условиях нестационарной активности катализаторов, привели к разработке общих принципов моделирования и оптимального управления катализитическими процессами, протекающими в неподвижном слое катализатора с нестационарной активностью. На основе этих принципов выполнена большая комплексная программа исследований по легированнию коксованиям.

Bu prinsiplere esaslanaraq, IM-2204 katalizatorlarında onun "göcalma" dinamikası nezarete alınmaqla izoamilenlerin izopreno, bulenillerin divinile dehidrogenlaşmasına bir böyük kompleks tedqiqatlar programı yerine yetirilmiştir. Bununla da katalizatorun dezaktivasyonu ve optimallaşmanın ilişkisi meyari nezare alınmaqla, iki prosesin riyazi modelleri hazırlanmış ve sonayedə təlib edilmişlərdən köklü suradə forqlanın optimal idarə edilmə məsələləri həll edilmişdir.

Бу процесстар idәre edilmesinin asas ma-
hiyyeti, eyni zamanda, xammalim su buxari
durulardirilmasi ile onun giniş temperaturu
unun ledicen endirilmesi hesabina katalizator
mehsuldarligının daimi saxlanmasi
dir.

T.N.Shahtaxtinski ve A.M.Oliyev tarafından stasyonar olmayan aktiviliyi nəzərə alınan reaktor-regenerator blokunda dövr eden katalizatorun saxta maya təbaqəsində gedən sənayə proseslərinin intensivləşməsinin və modeləşmənin yeni prinsipləri tətbiq edilmişdir. Bu prinsiplərə əsalaran onlar IM-2001 katalizatoru üzündə izobutanolun izobutylene dehidrogenlaşması sənayə prosesinin tam dinamiki kinetikasının modelini tərtib etmişlər. Tətbiqdə bunlardan istifadə edildikdə, tapılmış rejim prosesin selektivliyini artıraraq, xammalın və yanacaq qazının sərfini azaldır və bununla da iştənilən məhsulun maya dayorının aşağı düşməsini təsdi edir.

Alisiklik karbohidrogen ve onların törme-lerinin kimyası sahnesinde fundamental tadqiqatlar xüsusi ehamiyətlər keşf etdi. S.C.Mehdiyevin əməkdaşları ilə birlikdə alisiklik karbohidrogenlərinin ve onların törəmlərinin sintezi və çevrilimlərinin tadqiqinən böyük ehamiyyət vardır. Onlar tərəfindən alisiklik karbohidrogenlərin izomerleşməsi, halogenlaşdırılması, halogenənilkilməsi, alkilloşması, tsikloalkilşəməsi, nitrolaşdırıcı, oksidasiyondur. Ammoniqli tadqiq edilmişdir. Tsiklan və aro-

изопрен и бутилен в дивиден на катализаторе ИМ-2204 с учетом динамики его "старения". При этом были составлены математические модели этих двух процессов с учетом дезактивации катализатора и экономического критерия оптимизации, решены вопросы из оптимального управления, коренным образом отличающиеся от применяемых в промышленности. Основной смысл управления этими процессами состоит в поддержании постоянства производительности катализатора за счет постепенного снижения входной температуры сырья при одновременном увеличении степени разбавления сырья водяным паром.

Т.Н.Шахтахтинским и А.М.Алиевым предложены новые принципы моделирования и интенсификации промышленных процессов, протекающих в псевдоожижаемом слое циркулирующего катализатора в реакторно-реконструированном блоке с учетом его нестационарной активности. Опираясь на эти принципы, они составили полную динамическую кинетическую модель промышленного процесса дегидрирования изобутилена в изобутенол на ИМ-2001, которая была использована при его внедрении; найденные режимы увеличили селективность процесса и снизили расход сырья и топливного газа, что в свою очередь позволило на снижение себестоимости целевого продукта.

Особое значение приобрели функциональные исследования химии алициклических углеводородов и их производных. Большое значение имеют результаты исследований С.Д.Мехтиева с сотрудниками по синтезу и проявлению алициклических углеводородов и их производных: исследование реакций изомеризации, галоидирования, галоидалкилирования, эпоксидирования и циклоалкилирования, нитро-

matik karbohidrojenlerin maye fazada oksidloşması, karbonil birləşmələrin spirtləri seçici redaksiyası, doymamış üsüv birləşmələrin birbaşa bir mərhələdə spirtlər və hidrogen peroksid ilə hidroksilleşməsi və kiçik molekulələr olefin karbohidrojenlerin soderləşməsi tədqiq edilmişdir. Bətədqiqatların nticasında müxtəlif funksiya daşıyan çoxlu sayda molum və yenİ monomerlərin və digər qızılız-üzvi maddələrin orijinal alınma üsulları yaradılmışdır.

Bütün bu işler tetbiqi ve nezari meselelerin helle edilmesi ile yanısı, maddelerin arasında olan ataqlanın, karbohidrojenlerin ve onların törəmelerinin elmi əsaslarının yaradılmasının ıslanıb-hazırlanmasını əhəse eden yeni elmi işləqamədən faydalı oldu.

Müharibeden sonra SSRI-de ve elece de diğer inkişaf etmiş ökülerde müxtəli karbohidrogenlerin birbaşa oksidleşmesi ilə tərkibində oksigen saxlayan qiyaməti birləşmələrin alınması istiqamətində tedqiqatların artması

müşahide edildi. Buna N.N.Semyonovun, O.K.Boreskovun, N.M.Emanuelin, S.Z.Roqinskinin, A.N.Başkrovun, B.L.Moldavskinin, B.V.Suvorovun, S.R.Rafikovun, L.E.Marqolisinin ve diğerlerinin işleri incelenmiş göstermələr olur. 1960-70-ci illerde Azərbaycanda B.Q.Zeynalov tərəfindən karbonhidrogenlərin maya fazadə oksidlaşmış sahəsində apardığı işlərin böyük nezər və təcrübə ehemiyəti vardır. Bu tədqiqatların nəticəsində neft məhsulları və həmçinin fərdi karbonhidrogenlərin və onların qarışığının birbaşa oksidlaşmasından yağ, elir və oksitürşüllərin alınma prosesləri inşası hazırlanmış və təcrübə istifadə edilmişdir (şəhər tövsiyə edilmişdir).

S.M.Ötleyev terefinden aromatik karbohidrogenlerin kimya ve teknolojisi sahesinde aparılmış teddiqtar müthüm ehmiyyet kəsb edir. Bu işlər mono və bitsliklilik aromatik birləşmələrinin, aklanılaromatik sırası di və polifunksional monomerlərinin, onların esasının

зания, окислительного аммонолиза, жидкофазного окисления циклических и ароматических углеводородов, а также избирательного восстановления карбонильных соединений до спиртов, прямого одностадийного гидроксилирования непредельных органических соединений спиртами и пекексию водорода и содимеризации низкомолекулярных олефиновых углеводородов. В результате этих исследований были созданы оригинальные способы получения большого числа как известных, так и новых соединений и других ценных органических веществ с различными функциональными группами в молекуле. Эти работы вылились в новое научное направление, охватывающее наряду с прикладными задачами и теоретические вопросы, связанные с структурой и реакционной способностью, разработкой научных основ синтеза и изучением свойств углеводородов и их производных.

В послевоенный период в СССР, а также в других различных странах наблюдался гурный рост исследований, направленных на получение ценных кислородсодержащих соединений прямым окислением различных углеводородов (работы Н.Н.Семёнова, Г.К.Борескова, Н.М.Эмануэля, З.Рогинского, А.Н.Башкирова, Б.Л.Молдавского, Б.С.Супорова, С.Р.Рафиков, Я.Я.Марголис и др.). Большое теоретическое и практическое значение для развития этого направления имели работы, проведенные в Азербайджане в 1960-70-х годах К.Зейналовым в области жидкокристаллического окисления углеводородов, в результате которых выданы практические рекомендации по реализации разработанных им процессов получения жирных, эфиро- и окисляемых прямым окислением нефтепродуктов, а также индивидуальных углеводородов и их смесей.

da oligomerlerin polimerleşmesi ve diğer polimerlerin alınmasının yeni effektif proseslerinin elmi esaslarının örlenmesine hesc edilmiştir.

Y.H.Memmedliyev, M.M.Hüseynov ve
paşqları terəflindən müxtəlif quruluşda olan
karbohidrogenlərin halogenleşdirilmesinin
öyrənilməsi sahəsindəki işlər dəqiqətələyiqdır.

Xlor-üzvi birləşmələrin sintezi və çevrilməsi sahəsindəki tədqiqatlar, o cümlədən alkən və alkadienlərin müxtəlif qarşısında olan xlorlaşmış karbohidrogenlərin tarazlaşması reaksiyaları və metanın qaynarlaşması tam xlorlaşmanın bütünlükü yerdə yelimidir. "Qaynar layda" xlorlaşma üsulu xlor-üzvi birləşmələrin alınmasında on effektli işləmə hesab olunur. Çünkü bu xot möxtəlli işləmədən sonra reaksiya mühəsulundan hasil olmayaq, prosesdə partlayış amili tətammile aradan götürülür və xlor-üzvi birləşmələrin yaxşı çıxımı alınmasına imkan yaradır.

Respublika zavodlarında tətbiq edilən
neft-kimyəvi proseslərin işləniləb hazırlanma-
şında Umumiliqtəq Elmi-tədqiqat Olefinlər
institutunun alimlərindən M. A. Dalinin,
E. H. Qənbərovun, N. M. Seyidovun, B. R. Sə-
bayırovun və başqalarının xüsusi emoyıl-

Важными в области химии и технологии биоматериалов соединения являются и исследования С.М. Алисса, посвященные разработке научных основ и разработке новых эффективных процессов получения аромато- и бициклических ароматических соединений, ди- и полифункциональных мономеров алкинениароматического ряда, полимеризационных олигомеров и полимеров на их основе.

Заслуживают внимания работы по изучению галоидирования угленодородов различного строения, начатые Ю.Г. Мамонионом, М.М. Гусейновым и др. Выполнены подробные исследования в области гибогенеза и пропаривания хлоруглеродов, частности, реакции исчерпывающего хлорирования смеси алканов и алкинов с помощью хлорированных угленодородов различного строения, хлорирование метана в "кинническом слое" катализатора. Указанный способ оказался наиболее эффективным методом синтеза хлоруглеродов, так как совершенно исключено изврьшное течение процесса при я聯ых соотношениях реагирующих компонентов и позволяет получить хлоруглероды с хорошими выходами.

Особая заслуга в разработке нефтехимических процессов, внедренных на западных республиках, принадлежит ученым ВИИ-олеофина М.А.Далину, Ю.Г.Камбарову, М.Сенцову, Б.Г.Серебрякову и др. Особой тематикой их исследований и научно-практических разработок являлись синтез и переработка низкомолекулярных олефинов. В 1960–1970 гг., под руководством М.А.Далина были продолжены работы по извлечению этилового и изопропиленового спирта методом прямой гидратации олефинов, в который он вместе с сотрудниками был удостоен Государственной премии СССР. Им были найдены новые технологии ин

olmuşdur. Onların todigat-
larının ve elmi-praktiki işla-
rinan atas mówzusuna aşagı
molekülü olefinlerin sintezi
ve emaili olmuşdur. 1960-
1970-ci illarda M.A.Dalimın
rahberliği ilə olefinlerin bir-
başa hidratlaşması üsulu ilə
etil və izopropil spirtlerinin
sintesi işlən dəvam etdiril-
mişdir. Bu işlər görə
M.A.Dalın emkaçları ilə
birlikdə SSRI Dövlət müka-
fatına layiq görülmüşdür.
Onlar tərəfindən orta toz-
yıcı polietilenin, etilen-pro-
pilen kauçukunun və zorba-
yu davamlı polistirolon ef-
tektiv alınma üsulu polimer-
laşma proseslerinin intensi-
viseşdirilməsinin yeni tox-
nologiyaları təqdim edilmişdir.

1980-ci ildə institut kollektivindən benzolin və digər aromatik karbohidrogenlərin pirolizin maye məhsullarından alınması texnoloji prosesinin elmi osasları işlənilmiş, olğunların oksidasiyeni ammonium, stirol və propilen oksidinin birge alınması və həmçinin xattı olefinləri istifadə edəcək sethi-aktiv birləşmələrin alınma texnologiyası işlənilmişdir.

M.A.Dalın emekdaşları ile birlikte 1980-ci ilde Nijnekamskda (Tataristan) etil-benzolun alınma texnologiyasının tətbiqinə görə SSRİ Nazırı Sovetinin mükafatına layiq görülmüşdü.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Qeyri-üzvi və Fiziki Kimya İnstitutu alimlərinin elmi işlərinin də kimya sonasının inkişafında müümət əhamiyəti olmuşdur. Nəçəfa Yod-brom zavodunun əsas xammalları olan Xilli neft mədənlərinin buraxılışlarının

тенификации полимеризационных процессов; эффективный метод получения полиизобутилена среднего давления, этилен-пропиленового каучука и ударопрочного полистирола.

К 1980 году коллекти-
вом института были раз-
работаны научные основы
технологии процесса по-
лучения бензола и других
ароматических углеводо-
родов из жидких продуктов
пиролиза, окислительной
аммонийной олефинов, совместное получение
окиси пропилена и стиро-
ла, а также разработана
технология получения по-
верхностью-активных
веществ с применением
линейных разветвленных

олефинов. В 1982 году за внедрение технологии получения этиленполиэтилена в Нижнекамске (Татарстан) М.А.Дзалик и его коллеги были удостоены премии Совета Министров СССР.

Важное значение для развития химической промышленности имели работы научных Института неорганической и физической химии Академии наук республики, где проведены значительные исследования в области комплексного использования буровых вод Хылтынского месторождения, являющегося сырьевой базой Нефтекалинского йодо-бронного завода, вовлеченные переработку на химических заводах республики местных и сырьевых источников для производства каустической соды, серной кислоты, цеолитов.

Широкие исследования в области расширения базы хлорорганических соединений

kompleks istifadə edilməsi sahəsində şəhəriyyəti tədqiqatlar aparılmışdır. Respublika zavodlarında yerli xammal mənbələrinin natrium qelevisi, sulfat turğusu istənilməz və səcildə emalına çəlb edilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi.

Sumqayıtda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xlor Üzvi Birleşmələrin Sinteqsi Mərkəzindən təqdim olunan sənədindən məlumat olur ki, 1970-ci ilin 15 dekabr tarixində Y.H.Məmmədəliyevin hökuməti tərəfindən M.M. Hüseynovun rəhbərliyi ilə "Xlor-Üzvi Birleşmələrin Sinteqsi" adlı sənəd təsdiq edilmişdir. Bu sənədin əsas məqsədi polimer isəsənin inkişafını ilə əlaqədar olaraq institutun tərkibindən təşkil olunmuş və onun əsas tədqiqat mövzusunu polimer materiallarının sinteqsi istehsalı olmuşdur.

Yuxarıda qeyd edilən işlərin təhlili Azərbaycan kimyəciliyi məktəbinin coşxayı və müxtəlif coğrafiyalarda tədqiqatlarının bütünlükli ola-
e etmər. Bu məktəb haqqında danışmaq, Azərbaycan neft-kimyəsinin inkişaf qaynaqlarından bəhs etmək deməkdir. O, özüne
dünya kimya elminin təcrübəsini və texnolo-
giyalardan həpdürməs və kimya sənayesinin
varıdalımda in vacib hələs olmuşdur.

Azerbaycan Respublikasının prezyidenti Heydər Əliyev neft-kimya olmanın banisi akademik Yusif Məmmədliyevin abidəsinin açılışı mərasimindəki çıxışında görkəmli Azerbaycan alimlerinin kimya olmanın və sonarəyin inkişafında təxzi olymatının vermişdir.

Respublikada elmin inkigâfi həmişə bizim dövlətin başçısının diqqət mərkəzində olmuşdur. Y.Məmmədəliyevin abidəsinin açılığı Azərbaycanın kimyaya alımına olan yüksək əhəmiyyət və etibarını alıbmışdır.

Mənz 70-ci illərin sonlarında bizim allim və müütəxəssislərin neft-kimya sintezi sahəsinə təqdim etdiyi fundamental tədqiqatları və sonnaya kimyəvazindakı elmi-texniki işləmələri ilə Azərbaycanın elmi və texnikasının beynəlxalq nüfuzunu da artmış və yeni alimlərin adını dünya

и были проведены в Сумгаитском МХОС АН под руководством М. Гусейнова - соорганизатора и ученика Ю.Г. Мамедшина. В последующем в связи с разрывом полимеропроизводящей базы и расформированием ААЭФ инициативой профессора А.А. Эфимова институт был преобразован и основанной его комитетом стали исследованием и биосинтезом производство полиметиловых макромолекул

Аннионизм выдающихся работ крупных монографий и разнообразных публикаций, которыми занимаются школы изобретательских химиков, далеко не исчезает. Говорят об этой школе — значит подчеркнуть об истоках развития Азрэладжанской нефтехимии. Она впитала и стала частью мировой химической науки и разработки технологий, стала важным звеном в системе опорной химической промышленности

В своем выступлении на церемонии открытия памятника основоположнику нефтехимической науки академику Юсифу Мамедалиеву Президент Азербайджанской Республики Гейдар Алиев дал историческую оценку вклада выдающихся азербайджанских ученых в развитие химической науки и промышленности.

Развитие науки в республике всегда было в центре внимания лидера нашего государства. Открытие памятника Юсифу Мамедову - это высокая оценка и заслуженные награды ученым-химикам Азербайджана.

miyäsine çıxarılmışdır. Bununla da Avropanın, ABŞ, Moskva, Leningrad, Kiyev, Rıqa, Tbilisi, Daşkənd, Ufa, Qoznı kimi aparcı kimya mərkəzlərinin idarəetləri Bakıya can atmış və dünya kimya elminin nəzar-diqqəti Bakıya yönülmüşdi. Əlbəttə, yuxarıda deyilənlər, sözsüz həc da böş bir yerde və asanlıqla emalə gəlməmişdir. Bunu ona görə xüsusiyyə deyirmi ki, əgar hamim illər Heydar Əliyev bizim sahənin müxtəlif problemləri ilə məraqlanmasayıd, masələlərin mahiyətinə varamasayıd, sabəb və natiçələri görməsəydi, bir-çox elmi ideyalar ola bilsin ki, öz müsbət hallini çatın ki, təpə bilərdi.

Biz onun Azerbaycan alimlerinin və elminin nüfuzunun qaldrmasına necə böyük diqqət yetirdiyini həmişə həssaslıq duymuş, bunun bilavasitə şahidi olmuşdur. O vaxtlar bütün dünya elmi-texniki intellektüini Bakıya toplamaq kimi maraqı ideya məzə onun fırkın galmişdi. Bu, kimyaçıların XII Mendeleyev qurultayı idi. İndi həmin tarixi gündən 20 il keçir. Heydər Əliyev tərəfindən taşkı edilmiş o qurultay dünya elm salnaməsinə daxil olmuşdur.

Azərbaycanın elm və texnika tarixinə çoxlu məraqil simpozium, elmi sessiya və qurulışlar "həkki olunmuşdur". Lakin 1981-ci ilin sentyabrindəki XII Mendeleyev qurultayıının əhəmiyyətini bütün dünyada intellektual elitəsi yüksək qiymətləndirmişdir. O zaman dünyadın ən görkəmli kimyaçıları Bakıya gəlmədi. Bütün dünya matbuati bu dünya forumunun işləşdirilməsini hələ o vaxt 50 yaşı yenica tətammam olmuş Heydər Əliyev öz çıxışında iftخارla Azərbaycan kimya elmi və sanayesinin müvafiqciliyətlərini qeyd edirdi. Həqiqətən de, Azərbaycan kimyası haqqında danişmali çox uğurlar, böyük nüvailiblərlər var.

Bütün xarici qonaqlar - akademiklər, in-nüassise-lərin və institut-ların rəhbərli-ri, gör-kamli mütaxəssis-lər bu forumun yüksək sa-riyyadə taşķilini qeyd edirdilər. Onlar Bakı və

лись лидеры из ведущих центров химической мысли Европы, США, Москвы, Ленинграда, Киева, Риги, Тбилиси, Ташкента, Уфы, Грозного и др. Конечно, все это возникло не просто и не на пустом месте. Я говорю это потому, что именно интерес Гейдара Алиева к различным проблемам нашей отрасли, его внимание в суть вещей, видение причин и последствий создали благодатную почву для многих научных идей. Мы видели и понимали, какое внимание он уделяет поднятию престижа ученых Азербайджана. В то время он, как никто другой пришел к интересной идеи - собрать весь мировой научно-технический интеллект в Баку. То был XII Международный Менделеевский съезд. Сейчас прошло уже более 20 лет после этой исторической даты. Этот съезд, организованный Гейдаром Алиевым, вошел в анналы мировой науки.

История Азербайджанской науки и техники запечатлела много интересных симпозиумов, научных сессий и съездов. Но значение XII Менделеевского съезда, проведенного в сентябре 1981 г., было оценено всей мировой интеллектуальной элитой. В Баку приехали все крупные химики мира. Вся мировая пресса освещала работу этого всемирного форума. Тогда еще 50-летний Гейдар Алиев в своем выступлении с большой гордостью отметил успехи азербайджанской химической науки и промышленности. Действительно, о химии Азербайджана было что сказать. Все гости, а это были академики, руководители крупных предприятий и институтов, крупные специалисты, отмечали высокий уровень организации этого форума. Посетив различные научные организации и предприятия химической промышленности Баку и Сумгайыта, они выразили исключительную признательность Гейдару Алиеву

Sumqayıtin müxtəlif elmi təşkilatlarında və kimya sənaye müəssisalarında olmuş və Heydər Əliyev bir çox qlobal problemlərə diqqət yetirdiyinə görə öz xüsusi minnətdarlıqlarını bildirilər. Qonşular Heydər Əliyevin ünvanına xoş sözler deməkə yanaşı, qeyd edirlər ki, bu quruluyut bütün hayalları bəvu onların xatirəsindən qalacaqdır.

Respublika rəhbəri qurultayda demişdi ki, "Şübhə yoxdur ki, Azərbaycanda, Bakıda Mendeleyev qurultayının keçirilməsi kimya sahnesinən galəcək inkişafına güclü təkan verəcək, alimlərə kimya elmləri yəni tədqiqat və kaşiflərə zənginləşdirməyə kömək edəcək, xalq təsərrüfatının kimya ilə bağlı bütün sahələrin inkişafında mühüm rölyən oynayacaqdır.

Elm coğrafi serhad tanımı. Onun nailiyetleri müxtalif ülke alımlarının tədqiqat sahəsində öz güclərini necə birləşdirməsindən

за его понимание многих проблем, сказали много добрых слов в его адрес, и что этот съезд, ставший событием, останется в их памяти на всю жизнь.

"Нет сомнения, - говорил Гейдар Алиев, - что проведение Менделеевского съезда в Баку, в Азербайджане, послужит основой дальнейшего мощного подъема химического производства, поможет ученым обогатить науку новыми исследованиями и открытиями, сыграет важную роль в развитии всех отраслей народного хозяйства, связанных с химией.

Наука не знает географических границ. Ее достижения в немалой степени зависят от того, насколько успешно ученые разных стран соединяют свои усилия на исследовательском поприще. Участие в бакинском форуме химиков, крупных ученых и специалистов из многих зарубежных стран - важное свидетельство укрепления международного научного сотрудничества, стремления коллективными усилиями развивать науку и пожинать ее замечательные плоды. Менделеевский съезд - проявление еще одной, на наш взгляд, чрезвычайно важной тенденции, о которой хотелось бы сказать словами великого ученого и пламенного гуманиста Ф.Холио-Кюри. "В современную эпоху... - говорил он - ученые приобретают неизменно усиливающееся сознание интернационального характера Науки, назначением которой является открытие Истины и служение человечеству".

В начале 70-х годов Гейдар Алиев неоднократно подчеркивал, что в реализации крупномасштабной задачи модернизации нефтеперерабатывающей, нефтехимической и химической промышленности значительную роль отводится ученым и специалистам институтов Азербайджана.

И действительно, бурное развитие этих отраслей в 1970-1980 гг. способствовало

xeyli derecede asıldı. Müstülf xarici ölkelerden olan görkemli alım ve müteşessiqlişin Baki kıyma forumunda istirak beyinçalı elmi amekdəğlının möhkəmləndirilməsinə, kollektiv gücün elmın inkişafına can almasına ve onun sənətlərindən birge bərabərlik gözlə subtuldur. Bizim fikrimizcə, Mendeleyev qurultayı yeni, ləqənləd, mühüm bir təsdiyyənə təzahürür. Moğhr alım və alovlu humanist F Jolio-Kürj deyirdi ki, "müsəsir dövrde alımlar daima elmın baynılımlı xarakterində güclənməsinə nail olur, elmi həqiqi əlinin başlığını və insanlılığı xidmət edir."

Heydar Əliyev 70-ci illerin evvələrində dəfələr qeyd edirdi ki, neft emalı, neft-kimya və kimya sənayesinin geniş miqyasda yenidən qurulmasına məsələlərinin həyata keçirilməsindən əsas rülu Azerbaycan institutlarının alım və mütəxəssisləri oynayır.

Hıqiqətən, 1970-1980-ci illərdə bu sahənin sərfli inkişafı respublikamızda Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu, Aşqarlar Kimyası İnstitutu, Kimya Texnologiyasının Nəzəri Problemləri İnstitutu, Xlor-üzvi Sintez İnstitutu və UET "Olefinler" İnstitutu kimi meşhur elmi mərkəzlərin fəaliyyətinin aktivlaşdırılmasına sabab oldu.

Mehz hamin dövrde Neft-Kimya Prosesleri Institutunda ikiplili katalitik kreking, yağların hidrotornezanması, karbamid ile deparafinsizleme ve s. müasir teknologiyalar işlenen havuzlarda ve senayevde tətbiq edildi.

Respublika hökuməti bezi elmi-texniki tedqiqatlara görə alımların eməyini yüksək qiymətləndirdi və onlar Azərbaycanın Dövlət mükafatı ilə təltif edildi.

O cümlədən akademik M.R.Rüstəmovun rəhbərliyi ilə bir qrup tədqiqatçı alım yeni sistemdən istifadə edərək neft xammalının işləyişləri katalitik kreking prosesini işləyib hazırladı və sonrakıda tətbiq etdi. Bu iş 1982-ci ildə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görüldü.

70-ci ilin ortalarında Neft-Kimya Prosesleri Institutunun alimi parafinli neftlardan

активизация деятельности таких известных научных центров республики, как Институт нефтехимических процессов, Институт химии присадок, Институт теоретических проблем химической технологии, Институт хлорорганического синтеза, ВНИИЛефирн.

Именно в этот период учеными Института нефтехимических процессов были разработаны и внедрены такие современные технологии, как двухступенчатый катализический крекинг, гидроочистка масел, депарафинизация кербамидом и т.д.

Правительство республики высоко оценило труд ученых - за ряд научно-технических разработок они были удостоены Государственной премии Азербайджана.

Так, группа исследователей под руководством академика М.Рустамова разработала и внедрила в промышленность процесс двухступенчатого катализитического крекинга нефтяного сырья с применением новых систем. В 1982 г. эта работа была удостоена Государственной премии Азербайджана.

В середине 70-х годов учёные Института нефтехимических процессов развернули научно-промышленные исследования по решению проблемы получения низкозатрачивающих топлива и трансформаторных масел из паррофинистых нефтей. Они были приложены к тому же направлению и не решали проблемы организации производства жи-

asağı temperaturda donan yanacağın vo transformator yağıının alınması problemini hâl eden elmi-sosyalı tedeqülâtları işkiş ettilerdir. Bu tedeqülâtalar zulal-vitamin konsernatının alınması üçün qıyməlli xamimal kimi istifadə olunan yüksək temizliyi malik maye parafinin istehsalının topaklı problemiñ həlli ilə də məşğul oldular. 1976-cı ilde O.İsmayılov və onun eməkdaşları fazalınan gravitasiya ayrımları ilə karbaminin spirtdeki molılığı ilə yanacaq vo azollu yağlılam deparansızlaşdırılması prosesinin elmi egsaslarının işlənilməsi hazırlanmasa yox yaradılmışdır. Ağor-azavcan Dördüncü mütəxəssis tətbiq məzburudular.

Həmin ilfordə Ufa, Kuybiçev, Sızran və Volqogradda Azərbaycan alimlərinin toxnologiyasına əbasən təsdiq səməyo qurğusunu tikildi.

"Heydar Əliyev olə həmin dövrde Azərbaycan Kəmisiyi İnstitutu kollektivinə lünsa yüksək qiymət verdi. Nəft yüksək üçün öyrənmişlərin işlənilər hazırladılmamasına görə onları Azərbaycan Dövlət mukafatına təqdim etdi. INXP-21 yüksək keyfiyyətli antioksidinqəncini aşqarın toxonluğunu Yeni Ula nəft emal zavodundan tətbiq edildi və tank mühərriklərin üçün yəhəndəlindən sonra göngüt töküd edildi.

Bu yaxınlarda Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyev təzim olmamış ziyalılarının fəaliyyəti

ких парафинов высокой чистоты, применяемых как ценные сырье для получения бензоди-изотиаминовых концентратов. В 1976 г. профессор А.Исмайлов и его коллеги за разработку научных основ и создание процесса денитрификации топлива и мазо-важких масел раствором кербимиды и изопропилового спирта с гравитационным разделением фаз были удостоены Государственной премии Азербайджана.

В те годы в Уфе, Куйбышеве, Сызрани и Волгограде были построены пять промышленных установок по технологии изобретений джинских ученых.

В этот же период Гейдар Алиев дал высокую оценку и работе Института химии присадок. За разработку новых эффективных присадок к нефтяным маслам коптическим Институту был удостоен Государственной премии Азербайджана, а технологии высокочистотной, антиокислительной присадки ИНХП-21 была внедрена на Нахчыванском НПЗ и получила широкое применение в производство масел для трансмиссионных двигателей.

А недавніо Президент Азербайджану Гейдар Алиев ще раз для високу оцінку діяльності нашої наукової інтелігенції. За научные и научно-организационные достижения академику Тогрулу Неймат оғлы Шахбазову было присвоено високую нагороду — Орден «Слава Азербайджану».

tına yenidə yoksak qiymət verdi. Elimi və elimi toqşkılıqlı nüfuzluğundan görə akademik Toğrul Nəməl oğlu Şəhəntaxtinski Azərbaycanın "Şəhərit" ordeni kimi yüksək mükafatına layiq görüldü. Həqiqətən də, bu, əsərənən qarşı mülakat fərqli alımlı Azərbaycan kırımı elinin zenginləşəsində böyük xidmətləri olmuş eildir. T.N.Şəhəntaxtinskini onurları Rusiya, ABŞ və Avropanın ölkələrinə elm aləminde uzun illərdir ki, yüksək seviyyadə qabul olunur. Onun yüksək ixtisaslı elmى kədariñin hazırlanmasına səhəndəki somprili təciliyyəti de teqdiro - layiqdir. Görkəmli alının çoxlu sayıda aspirantları həzirdə nəft-kimya və kataliz sahəsinə ideyalarını inkişaf etdirirək, ciddi elmى axtarışlar aparan alım və məxfilik istehsal sahələrinin rəhbərləri, təşkilatçılarındandır.

T.N Şahatçılışkinin elmi faaliyeti kimya reaksiyonlarının kinetikę ve meyxanızının lađığı, övü ve neft-kimya sintezi proseslerinde karbohidrojenlerin katalitik çevrilimlerinin öyrönimesi, proseslerin optimallaşması ve modellesimi, kimya teknolojilerinin nəzəri işçiləşmələrinin işlanılması hərəkəti olaraq təşəkkür edir.

Yeri gelmişken, onu da qeyd etmek lazımdır ki, o, senaye kimyası üçün de çok mühüm, sanballı işler görmüştür. Meselen, onun bir sıra elmi-senaye tədqiqatları: Sumqayıt müəssiselerində uğurla tətbiq edilmişdir.

Yadımdadır ki, 80-ci illerde Sintetik kauçuk zavodundan stirolun sonraya istehsalının optimizasyonu arşaların tekniki-İqlasıda modelin işlenip-hazırlanması zamanı sübut edildi ki, qurğunun yemin ettiqurulması yolu ile etilen-benzalon dehidrogenasyonu reaksiyonun iş rejimini güçlendirmesine keçmek surədir. Bu reconstrucciónuya Kimya Teknolojisi'nin Nazari Petroloji İstitutu almıştırın tövsiyelerinin tətbiqi sayəsində stirolun istehsalı bir-neçə dəfə artı. O illerdə Sumayit "Kimyasenay" İB-nin epoksid oetrəm-

Сеть реализована автоматизированной

вост, развивают его идеи в области нефтехимии и катализа. Научная деятельность Т.Н.Шахтахтинского охватывает широкий круг проблем, связанных с исследованием кинетики и механизма химических реакций, изучением катализитических превращений углеродводородов в процессах органического и нефтехимического синтеза, моделированием и оптимизацией процессов, разработкой теоретических основ химической технологии.

Кстати, немало им сделано и для промышленной химии. Так, ряд его научно-промышленных разработок был внедрен и на предприятиях Сумгайыта.

Я помню, как еще в 80-х годах на заводе СК была проведена оптимизация промышленного производства стирола и на основе разработанной технико-экономической модели была доказана необходимость перехода на форсированный режим работы реактора - дегидрирования этиленола с предварительной реконструкцией установки. В результате этой реконструкции и внедрения рекомендаций ученых Института теоретических проблем химической технологии выработка стирола увеличилась в несколько раз.

В те же годы в "Сумгайытхимпроме" на установке по получению оксидных смол была апробирована и внедрена система обработки информации и автоматического управления химическим экспериментом, включающая устройство связи химико-технологического реактора с ЭВМ и объемный дозатор.

Совместно с учеными этого института в "Сумгайытхимпроме" был создан и освоен опытнопромышленной установке высокопроизводительный процесс синтеза ненаскращенных средневязких эпоксидных смол по новой, не существовавшей ранее схеме:

В то же время в "Сумгайытхимпроме" была реализована автоматизированная

ları istehsal eden kuruluşundan reaktörün EHM ve həcmli dozatorla əlaqələndiricilərindən ibarət olan informasiyaların tolliş və kimyavi təcrübənin avtomat idarə olunması sistemi yoxlanılmış və tətbiq olunmuşdur.

Homin institutun elimleri ilə birlikdə Sumqayıt "Kımyasenay" İB-də ovvollar mölüm olmayan yeni, yüksək mənəvialılıq bacarıbu-sənaye yaradılmışdır və arada rangsız, orta özlükü epoksi qotramını sintezi yoxlanılib-mənimsinənlmişdir.

Homin müessisədə o illərdə izobutaniň izobutilene dehidrogenleşmesi prosesinin optimal idarə edilme sisteminin avtomatlaşdırılması hovatə keçirdi.

Azerbaycanın kimyaçılarının bütün qeyd edilən nailiyyətləri onların keçmiş SSRİ-dən görkəmli yerdən birini tutmağı imkan verirdi. Sonra kimyasi sahəsində onların yaradıqları böyük elmi məktəb xaricdə geniş səhifələrə daşanmışdır.

Mühüm zo run faktor kimi onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan alimlərinin elmi tədqiqatları və texnologiyaların əsasında yaradılmış istehsal qurğularının və istehsal müəssisələrinin texniki sənədlərinin işlənilib-hazırlanması və onların istehsalatda tətbiqi dəfə neft emalı və neft-kimya sonəyəsi müəssisələrinin, layihə Institutlarının və Sumqayıt Dövlət Xlor-layihələşdirme Elmi-Tədqiqat Layihə Institutunun "Qiproxor"un müətəxəssisər tərəfindən aparılır.

Bu layiheler özü hayatı keçirilen eserlilerin yeniden doğurma işlerinden sonra da istehsalatlar Bakı ve Sumqayıt mütəxessisleri tərəfindən buraxılıb istismara veriliirdi.

Suveren Azerbaycan Respublikasında İri-niqası İlayhînîn heyatı koçması üzün-
ne neça-neça iller evvel güclü kadr bazası-
nın yaradılması Heydar Gulyev dühəsinin
öyüyüğündə, onun bur dövlət xadimi, siyasi
idarə kimi uzaqqorənliliyi, ozemotunu bir dəha-
sındıq adır.

Система здравоохранения управляется централизованным процессом документирования изгнания и избавления от болезни.

Все эти достижения позволяют азербайджанским ученым-химикам занять одно из подиумов места в биографии СССР, ищущий широкую известность за рубежом, создать свою научную школу в области прикладной химии.

Необходимо отметить и такой немаловажный фактор, что на основе проводимых азербайджанскими учеными научных исследований и технологий, разработки технической документации установок и производств для их внедрения в производство также волея специалистами азербайджанских институтов по проектированию предприятий нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности и Сумгайытским проектировочным институтом "Типрокхим", Возведенные в эти проектах объекты коренной реконструкции отрасли пустились в эксплуатацию с именем специалистов бакинских и сумгайитских предприятий.

Ещё одно свидетельство дальнейшего политики Гайдара Алиоша - это создание базы для реализации крупных штабных проектов в суверенной Азербайджанской Республике.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ SÜMĞAYITIN SÖNAYE KİMİYASININ YENİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏSİ

Biz kimyaçalar üçün çox eləməldar idi ki, 1999-cu il martın 24-də EP-300 kompleksinin teməli qızılarkən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev çıxış edərək, kimya sənayesindən principial olaraq yeni müasirledirmə mərhələsinin başlanmasına məqsədən uyğunluğunu göstərir qeyd etdi ki, "bu gün Sumqayıtin, eləcə də bütün respublikanın sənayesi üçün çox əhəmiyyətli olan müümü bir enerji kompleksinin teməli qızılarkən. Respublikamız tarixində öten asırın 90-ci illərindən bəri bu, yeganə, unikal sənaye obyekti idir ki, biz onun tikintisini başlayıraq.

Keçmiş onilliklər ərzində Sumqayıtda iri müəssisələr yaradılmışdır. Bu gün də Sumqayıt kimya kompleksi Azərbaycanın sənayesindən əhəmiyyətli yer tutur".

Həqiqəton, 80-ci illərin ortalarında Sumqayıt kimya kompleksine bəzə böyük müəssisələr daxil idi:

- yuyucu vəstistələr üçün lazım olan alkilbenzol sulfonatları natrium duzu - sulfonol, natrium qolavisi və xlor, bitkilərin zıyanvericilərinə qarşı vəstistələr, xlorparafinlər, karbosimmetilzellüloza - KMS, müxtəlif xalq istehlakı malları və s. vəstistələr istehsal edən "Kimyasənayə" İB;

- çox geniş çeşidde polimer materiallar - polietilen, epoksid və poliefir qatranları, epik-

ГЕЙДАР АЛИЕВ И НОВЫЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОЙ ХИМИИ СУМГАЙЫГА

Нам, химикам, было особенно приятно, что выступая 24 марта 1999 г. на закладке фундамента новой парогенераторной установки комплекса ЭП-300, Президент Азербайджана Гейдар Алиев, указав на целесообразность проведения принципиально нового этапа модернизации химической промышленности, отметил, что сегодня закладывается важный фундамент, имеющий существенное значение для промышленности Сумгайыта и всей республики, что в истории нашей республики, начиная с 1990-х годов, это единственный уникальный промышленный объект, к строительству которого мы приступаем.

В прошлые десятилетия в Сумгайите были созданы крупные предприятия. И сегодня Сумгайитский химический комплекс занимает важное место в промышленности Азербайджана.

Действительно, к середине 80-х годов в химический комплекс Сумгайыта входили такие крупные предприятия, как:

- объединение "Химпром", выпускающее основу для моющих средств - сульфонол, каустическую соду и хлор, средства защиты растений и другие;

- объединение "Оргсинтез", производящее широкую гамму полимерных материа-

lorhidrin, qiserin, dixloretan, propilen oksidi, propilenlikolik izobutilen, polizobutilen və s. kimya məhsulları buraxan "Üzvi sintez" İB;

- divinil-stirol kauçuk, butil-kauçuk və latekslər, izopropil spirti, etilen və propilen istehsal edən "Sintezkauçuk" İB;

- yuyucu vasitələr, yuyucu təz və meşəfde işlədilən digər yuyucu vasitələr istehsal edən "Maişət kimyası" İB;

- kənd təsərrüfatı üçün superfosfat gübələri, eləcə də sənayenin tələbatını ödəmək üçün sulfat turşusu istehsal edən Superfosfat zavodu;

Bunlardan əlavə, kimya kompleksinin tərkibinə digər köməkçi yanimbölmələr de daxil idi;

- texniki təchizatı və kadr potensialı nəinki avadanlıqların, aparatların təmirinə, hətta yenisinin yaradılmasına, tutum və cihazların qoruyucu üzvləməsinə imkan verən mexaniki-tamir zavodu;

- təmir işləri ilə yanaşı, bir sırə istehsal müəssisələri və qurğuların inşası ilə məsələləri bilən "Azkimyataşım" tikinti-təmir təsti;

Heydar Əliyev EP-300 kompleksinin əməkmiyyəti üzərində dayanaraq, xüsusi qeyd ediki, o zamanlar EP-300 yeni və mürəkkəb texnologiyalı nadir müəssisə idi. Onun əldə edilməsi və işlədiləmisi üçün böyük vəsait, bu texnologiyadan başı çıxan mütəxəssislər, mühəndis-texniki işçilər, fəhlə kadrları lazım idi. Bu cür müəssisələrin inşası böyük vəsat tələb edirdi, odur ki, respublika rəhbərliyi bir neçə il arzında ardıcıl olaraq Sovet hökumətinin bununla bağlı təkliflər göndərdi.

1975-1976-ci illərdə EP-300 kompleksinin tikintisi üzrə irələ sürülmüş təkliflər, nəhayət ki, qəbul olundu. Lakin hazırlıq və layihə işləri, maliyyə vəsaitinin tapılması üçün xeyli vaxt gəldi. İlk inşaat işləri 1980-ci ilde başlandı.

Hazırda sənayemiz və xalq təsərrüfatımız yeni iqtisadi münasibətlərə - sərbəst bazar

lov, такие как полизтилен, эпоксидные и полизифирные смолы, а также эпихлоргидрин, глицинер, дихлорэтан и другую нефтехимическую продукцию;

- объединение "Синтезкаучук", выпускающее дивинил-стирольные и бутиловые каучуки и латексы, изопропиловый спирт, а также этилен и пропилен;

- Завод моющих средств, выпускающий стирательные порошки и моющие средства для бытовых нужд населения;

- Суперфосфатный завод, производящий суперфосфатные удобрения для сельского хозяйства, а также серную кислоту для нужд промышленности.

Кроме того, в состав химического комплекса входили следующие вспомогательные подразделения:

- Ремонтно-механический завод, оснащение которого позволяло производить ремонт оборудования и аппаратов и изготавливать новые, производить гуммированием емкостей и аппаратов.

- Строительно-ремонтный трест "Azhimremont", выполнивший не только ремонтные работы, но и строительство и монтаж ряда производств и установок.

Останавливаясь на значении комплекса ЭП-300, Гейдар Алиев особенно подчерк-

münasibətlərinə keçir. Məhz ona görə da Sovet İttifaqı vaxtı SSRİ-nin tələblərinə, o vaxtkı Sovet texnologiyası ilə, Sovet məfkurəsi və siyasetinə uyğun təklimiş Sumqayıt kimya müəssisələri avvalki kimi islaya bilməz. İndi bizim məqsədimiz sərbəst bazar münasibətləri şəraitində müasir tələbatlara cavab verən məhsullar istehsal edə bilecək, ekoloji təmiz istehsalatlar yaratmaqla müəssisələri texniki cəhətəndə müasir səviyyəyə qaldıraraq onlara yeni heyət vermək, ölkəmiz və xarici istehlakçılar üçün yüksək keyfiyyətli, rəqabətə davamlı, iqtisadi cəhətdən səmərəli məhsullar istehsalını təşkil etməkdər.

Bu nöqtəyi-nazərdən həm də kimya sənayesinin müasir inkişaf marşəsində, yeni iqtisadi şərait və prinsipləri nazara almaqla indiki texnologiya ilə istehsal olunan məhsulları keyfiyyət və miqdardını artırmaq çox vacibdir.

Lakin bütün bu məsələləri həll etmək üçün xeyli vəsat lazımdır. Ona görə bəzini tədbirlər işləyib hazırlanırıq və xarici şirkətləri yeni, böyük kimya müəssisələrinin inşasını maliyyəlaşdırılmək üçün cəlb edirik.

нul, что в то время установка ЭП-300 являлась уникальным предприятием с новой и сложной технологией. Необходимы были большие средства, специалисты, инженеры, техники, рабочие, хорошо разбирающиеся в этой технологии. Строительство таких установок требовало больших средств и поэтому постоянно в течение нескольких лет в правительство СССР направлялись предложения.

В 1975-1976 гг. предложения, выдвиннутые по строительству ЭП-300, были приняты. Однако на подготовительные и проектировочные работы, поиск финансовых средств ушло еще немало времени. Наконец, в 1980 г. приступили к строительству этого установки.

В настоящее время наша промышленность и все народное хозяйство переходят на новые экономические принципы свободных рыночных отношений. Именно поэтому сумгайитские химические предприятия уже не могут работать как прежде и наша цель - возродить производственные мощности и поднять их на современный уровень, вдохнуть в них новую жизнь, при-

Son iller biziri Yaponiya şirketleri ve firmaları ile intensiv görüşmeler yapmıştık.

1998-ci ilin fevralında Heydər Əliyevin Yaponiya resmi soları wasa orada müavilələrin imzalanmasına bizim üçün genis imkanlar açıldı. Belə ki, bu danışqların nticicisindən yapon tətbiqi BEP zavduz daxilində müsələtələrlə cavab verən buxar-generator qurğusunu imkəm üçün güzəştü maliyyə krediti ayrıldı. Bu qurğunun tikintisi 1999-cu ilədə başlayıb. 2001-ci ilin iyulunda sənət çatdırı və qurğu məntərem Prezidentimizin iştirakı ilə işə salındı. Buxar-generator qurğusunun tikilib stifikasiye verilməsi EP-300 kompleksinin texniki-iqtisadi göstəricilərini xoxlı yüksəltməyi imkan verdi.

Qurğunun inşası üçün 95 mln. dollar vosa-
t teləb olundur. Bəlo böyük məbləğdə kre-
diçin güzəştli əsasları ayrılmışdır. Cox böyük
məbləğ adı. Bu, Prezidentimiz canab Heydər
Əliyevin Azərbaycan işləşdirməyinin effektiv
kiçikfənə göstərdiyi böyük sey ve konkret
şəhərinin nəticəsi, güclü maliyyə tokani
olmaqla yanaşı, ham de xarici investorların
ülkəmizin sonəysinin təroqqlusunda maraqla-
şınan bir sibdür.

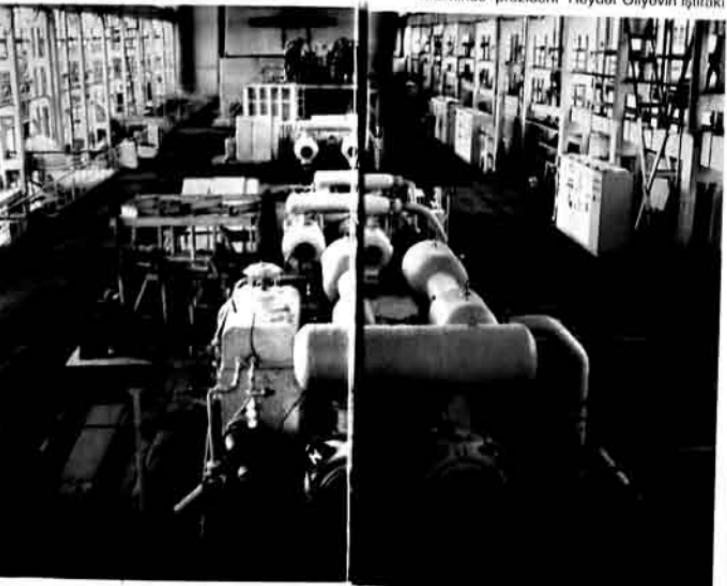
Bələlikdə, bu mühüm obyektin tikilib işə sa-nması da biz Sumqayıtda kimya sonayesi-in inkişafı üçün yeni mərhəle açdıq.

Bu kompleks, qeyd etdiyimiz kimi, artıq 001-ci ildə tikilib istismara verilmişdir. Onun yoxosunda alınacaq məhsuluların maya dəyeri sağlı düşəcək və respublikada xalq təserrüdüntün gelecek iqlisadi inkişafına olverişli şəxslil yaradacağıdır.

вести экономику отрасли в соответствии с новыми рыночными отношениями.

С этой точки зрения, на современном этапе развития химической промышленности с учётом новых экономических условий и принципов, очень важно улучшить качество и количество выпускаемой продукции.

Однако для решения этих задач необходимо много средств. Поэтому мы разрабатываем новые мероприятия и привлекаем зарубежные компании с целью инвестиро-

Qurğunun istismarına verilməsi alınan istilik vo olorik enerjisinin qeymlərindən iki dəfə azaltmağı imkan verdi. Bole ki, 1 kilovat-saat elektrik enerjisi 80 minatda, 1 tukotokolari istilik enerjisi 33 min minatda başa gəlir. 1 kilovat-saat olorik enerjini 132 gram sərili yanacaq sərf olunur. Lازım gəldikdən qurğudan istehsal məsəssibləri üçün da istilik, olorik enerji istehsal edə bilər.

Etilen-polietilen zavodunda Buxar-generator qurğusu istismara verilərkən açılış mərasimində prezident Heydər Əliyevin iştirakı

шими строительных группах химических производств.

В последнее время мы пропонуем индивидуальные налоговые консультации с крупными международными компаниями и фирмами.

Официальный визит в Францию 2008 г. Гейдара Алиева в Японию и подписание новых договоров открыли для нас широкие возможности. Так, в результате этих переговоров японские стороны предложили нам льготные финансовые кредиты. Строительство и продажа в эксплуатацию паркогенератора позволило повысить геополитическое и экономические показатели установки 381-300. Для строительства этой установки паркогенератора потребовалось 95 млн. долларов. Выполнение таких больших кредитов на льготных условиях является большим событием. Это один из примеров эффективного развития экономики и одновременно подтверждение заинтересованности зарубежных инвесторов в промышленном прогрессе нашей страны.

Таким образом, строительством и иннодом этого шахтного объекта мы открыли новый этап в развитии химической промышленности Сумгайыта.

Этот комплекс построен и сдан в эксплуатацию. Полученная продукция будет способствовать дальнейшему экономическому развитию народного хозяйства республики.

Известно, что установка была построена с целью обеспечения комплекса ЭЛ-300 радио- и электронизированной. Весь комплекс питается от крупнейшим потребителям энергии, несмотря на подавляемую ранее с Чумайтской ТЭЦ-1, что нарушило технологический режим работы комплекса и значительно снизилось на качество производимых, увеличенных до себестоимости.

Пуск в эксплуатацию этой установки позволит в два раза уменьшить стоимость

Zaviad Zohmetkeşler, bütün Sumqayıt kimyaçları üçün ols bayrama çevirmiidi. Homişə olduğu kimi, Oğlu başçısi qurğunun temalını qoyarken sumqayıtlarıla verdilər və yəni yətirdi və 2001-ci il iyulun 7-də yəni qurğu prezidentin saxsı iştirakı ilə 150 salındı.

Açılsı marasiminde çıkış eden fehlo vo mütevessisler qeyd edirdilər ki, kimya sənayesi üçün bu cür vacib vo böyük qurğuların işə salınması respublika prezidentinin Sumqayıt sonayışının inkişafı üçün düzgünlümüş strategiyasına parlaq sübutdu.

Buxar-generator qurğusunun işe salınması ile Etiben-polietilen заводы yeniden dirçelişti ita yanası, özünün gelecek inkişafı üçün real perspektivler qazandı.

Mesum olduğu kimi, zavodun yeniden quşulmasına ikinci merhale içinde hem EP-300 kompleksinin teknolojisinin tıkmıştırılmış, onun karbohidrojen bazasının genişlendirmesi, hem de yeni polimer material - propilenden polipropilen istehsal eden istehsal kompleksinin inşası başlıyordu. Yeni müəsəsənin istehsalı yüksək ilk momene üçün ilde 100 min ton pıllanırdı. Nezərdə tutulmuş yenidənqurma işlərinin yüksək kapital qoyuluşu, investisiyalar tolub olmuşdur.

Bununla elaqədar biz bir sırə xarici firmalarla Azərbaycanın kimyə sonayesinin gələcək inkişafı naməne eməkdaşlıq haqqında yeni danışçılar aparırıq.

получающей тепло- и электроэнергии. Так, одни киловатт-часы электроэнергии обходятся в 80 манатов, а один гектокалория теплознегрии - в 33 тыс. манатов. На получение одного киловатт-часа электроэнергии потребляется 132 грамма условного топлива. При необходимости установка может производить тепло- и электроэнергию для других производств.

В дни сдачи парогенераторной установки на Этилен-полиэтиленовом заводе присутствовал Президент Азербайджана. Как всегда Гейдар Алиев выполнил данное трудинящимся слово, и 7 июля 2001 г. установка была пущена при его личном участии.

Выступавшие на торжествах рабочие и специалисты отмечали, что пуск таких крупных и важных для химической отрасли объектов является еще одним ярким свидетельством продуманной стратегии Президента Республики по развитию промышленности Сумгайита.

Действительно, с пуском электропарогенераторной установки Этилон-полизтиленовый завод получил не только второе дыхание, но и реальную перспективу дальнейшего развития. Как известно, начинается вторая очередь модернизации завода как по совершенствованию технологии комплекса ЭП-300, расширения его углово-водородной базы, так и строительства комплекса производства нового полимерного материала - полипропилена из пропилена с ЭП-300. Планируемая мощность этого производства на первоначальном этапе - 100 тыс. тонн в год. Для осуществления намеченнной модернизации требуются большие капитальные затраты, крупный инвес-

В связи с этим наами ведутся переговоры с рядом зарубежных фирм о сотрудничестве в области развития химической промышленности Азербайджана.

KİMYA SÖNAYESİNİN
ÖSASLI SURƏTDƏ YENİDƏN
QURULMASI
KONSEPSİYASININ
YENİ MƏRHƏLƏLƏRİ

КОНЦЕПЦИЯ НОВОГО ЭТАНА УСКОРЕНИИ РЕКОНСТРУКЦИИ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Azerbaycan kimya müessiselerinin ığını elaqələndirmək üçün idarəedici mərkəz yaradılmasının vəsiyyəti nəcə il avvel, keçmiş SSRİ-nin İqtisadiyyatının rəlti pozulmağa başlayan zaman təyandı çıxmışdı. Odur ki, men 1991-ci illin 15 dekabrında kimya sonayası Dördüncü Şirkətlər yaradılması (bu haqda ferman yalnız 1992-ci illin sentyabrında verildi) ideyasını təsdiq etdim.

Hələ 1993-cü ilin evvəlində "Azerikimya" vətən Şirkəti müəssisələrinin işinin intensivdirilmesi, iqtisadiyyatın sağlamlaşdırılması və istehsalatların neçə yenidən qurulması principləri və ardıcılılı hazırlanmışdı.

Ancak sonralar SSRI-nin doğalması, suven-dövletlerin yayılmasına, kimya sanayesi oksijenleri ve olce de suveren dövletlerin sadı olasılıklarının pozulması məvcud istehsal teknologiyalarının köhnəlməsi, onların işi pəri material tutumlu olmaları, enerjili güləyilək xərclərinin bezoñ min dəfələr yüksəmisi ve bu kimi faktalar, o konsepsiyanı sürətde dəyişmək zərureti yaratmışdır. Konsepsiya əsasən aşağıdakı müdəddələrdən təqdim edilmişdir.

Azerbaycanda yüksek telebati olan, lakin
çoğu nadir. Ölkemizde istehsal olunmayan

Необходимость создания центра для координации работы химических предприятий Азербайджана возникла несколько лет назад, когда начала давать свои экономики бывшего СССР. Еще в марте 1991 года я выступил с идеей создания Государственного концерна по химической промышленности (указ об этом вышел лишь в сентябре 1992 года).

Принципы реконструкции и последовательности, интенсификации и оздоровления экономики предприятий Государственного концерна "Аэрокоми" были определены уже в начале 1992 года, но

отложен уход в начале 1993 года, однозначно развалив СССР, образованием суверенных государств, разрыва экономических связей как между предприятиями и отраслями промышленности, так и между зависимыми государствами, устаревшими производственными технологиями, отсутствия энергомощности и материально-технических и транспортных затрат, а также других недобрых факторов, возникла необходимость коренного изменения подготавливаемой концепции. Концепция состояла из трех основных блоков:

Кімнұс та нефть-кимнұс мөншүйесінде жыл-жыл саладың үшін әмми мөншүл һөсмешін атас сират іштесін да ғасырдағы 100 % қалып салды			
Salasdar	1975	1980	1982
Кимнұс -тұздалы	172	252	294
жыл-жыл көштү	122	175	212
Нефть-кимнұс -тұздалы	171	265	306
жыл-жыл көштүнен шынайы	993	827	928

stratej, konstruksion mahsulların istehsalını yaratmalı ve onları ölkedaxılı bazarlardan elave dünya bazarlarında da özüne alici tara bilmesine, raqabatı davamlı olmasında naıl olumlandır. Өsas şartlardan biri da odu ki, bu mahsulların istehsalında yeri xammal basasından (entiyatlardan) istifade olunmalıdır. Өks halda, agar xammal konarıdan gatirilse, istehsalatı iqtisadi cəhətdən elverişli etmek qeyri-mümkinür. Xammal gatirmeyə, hazır mahsul aparmaga telab olunan neqliyyat, boşaldıb-doldurma xidmeti ve s. bu kimi yüksək tariflər (çox vaxt da şəhərdi, asaslındırılmamış) istehsalın iqtisadi cəhətdən elverişli olmasına imkan vermir. Ona görə da xammal esasını ölkedaxılı xammal olmalı, hazır mahsul vatanımızın iqtisadiyyatı, inkişafı, rıfahı üçün gerekli olmalıdır.

Yeni yaradılan istehsalatlar ekoloji cənədən temiz olmalıdır. Başqa sözlə desək, etraf mühiti zararlı qazlar, hővzələr çirkilənmüş sular atılmamalıdır, istehsalatda yalnız özüne fetib tapa bilen ya mahsullar olumlandır (əgər belələrinin alınması texnologiyə zəruridir). Malum bir haqqıtdır ki, etraf mühitin, suların çirkilənməsi ya xammal, ya da hazır mahsul hesabına yaranır. Bunlar da etraf mühiti çirkildirməkla yanaşı, mahsulun maya dayanımı yüksəldir, onun raqabatı davamlılığını azaldır.

Прежде всего - это создание в Азербайджане предприятий по производству стратегических и конструкционных материалов, пользующихся высоким спросом в республике и за рубежом, и конкурентоспособных на мировом рынке. Одним из основных условий является производство этой продукции на местном сырье, иначе с экономической точки зрения предприятие будетнерентабельным. Другой причинойнерентабельности предприятий могут быть большие тарифы (зачастую, необоснованно вздутые) на транспортировку сырья и готовой продукции, на ее выгрузку и загрузку. Поэтому сырье должно быть в основном местным, а изготовленная из него продукция - пользоваться большим спросом в республике.

Создаваемые предприятия должны соответствовать международным экологическим нормативам. Иными словами, нельзя допустить загрязнения окружающей среды вредными газами, а водных бассейнов отбросами и сточными водами; на предприятиях необходимо получать и попутные продукты, находящие себе применение (если их получение технологически оправдано). Известно, что загрязнение окружающей среды и водной среды происходит из-за некондиционного, непригодного сырья, низкокачественной, плохой

Темпы роста общего объема продукции отделенных отраслей химической и нефтехимической промышленности			
(Показатели 1970 г. приняты за 100)	1975	1980	1982
Химическая промышленность, в т. ч. химико-фармацевтическое производство	172	252	294
Нефтехимическая промышленность, в т. ч. производство резин и пластических изделий	122	175	212
	171	265	306
	993	827	928

Өsas şartlardan biri da hazır mahsulun az materialın (хаммал) тұлумы олmasıdır. Yani кенар (yan) мөншүлларın istehsalı minimum olmalı, yan reaksiyaların getmesi imkani olmamalıdır. Mahsulun çıxımı empirik düslürlər hesablanmış çıxıma bərabər, yaxud ona tam yaxın olmalıdır.

Başa өsas teleblərden biri da məhsulun az enerji tutumlu olsasıdır, enerjinin tekər istifadəsi üçün nəzərdə tutulmasıdır.

Bələlikdə da, istehsal olunacaq məhsul an müxtəli keyfiyyətlərinə görə raqabatı davamlı olub bütün alıcıların goya bilişçiyəşərlərin hamisini cavab verə bilməlidir.

Bu göstəricilərin təmən edildikdən sonra mahsulun tam marketingi aparılmalı, onun satış bazarı öyrənilməli, alıcılar müəyyən olunmalı, satılma şartları aydınlaşdırılmalı, neqliyyat sxemini və vasitələrin müəyyən olunmalı, onların xərcəri hesablanıb, mahsulun müştiyəti çatdırılmasında şartlı qeyniyi yalnız iqtisadi cəhətdən semərəli olduğu halda istehsalın yaradılmasına qərar verilər, investordərək tərtib olmalıdır.

Biz bu mahsulları mövcud müəssisələrdə yerli xammal esasında istehsal edə bilərik. Lakin bu vaxtadək onları böyük və izali xərcəri hesabına, özümüsün ziyanına olaraq min kilometrlərle uzaq məsafədən gətiririk.

продукции. Все вместе повышает себестоимость продукции, уменьшает ее конкурентоспособность.

Одним из основных условий является небольшая материальноемкость готового сырья, то есть выход побочных продуктов и реакций должен быть сведен к минимуму с малой затратой энергии.

Таким образом, полученный продукт по своим свойствам должен быть конкурентоспособным и отвечать предъявленным требованиям потребителя.

Лишь после определения всех этих показателей следует провести маркировку продукции, изучить рынок сбыта, определить покупателя, уточнить условия сбыта, определить транспортную схему и средства, рассчитать расходы, связанные с доставкой продукции заказчику, и только в случае экономической целесообразности решать вопрос создания производства и инвестора.

Мы можем производить эти продукты на имеющихся предприятиях на основе местного сырья. Однако до сих пор сырье приходит из других регионов СНГ, за счет больших и убыточных затрат. Естественно, для увеличения объема производства мы должны создавать новые

Ona görə biz kimya mühəsənləri istehsalının həcmini artırmaq üçün yeni istəniləşmə mövəsəsələrin yaratmalı, assortimənti genişləndirməlyalı. Buna işsə texnoloji qaydalarla ciddi riyət etməkə, yiğicam, hermetik qırılırlarda, müasir, ekoloji çohəndə tömiz, zərərsiz texnologiyalara keçmək yolu ilə nail olə bilərik. Sırr deyil ki, atmosfer və su növəsindən cirklanmasının üç səbobi var: avadanlıqların və texnologiyaların qeyri-mükəmməlliyi, istehsal və texnoloji nizam-intizamın aşağı olması, ixtisaslı mühəndis-texnik işçilərin və fəaliyyətin çatışmazlığı. Man hesab edirim ki, "Azerkimya" DŞ bu çatışmazlıqları aradan qaldırmalı, sonarının bu tənəhələrinin kompleks inkişafına nail olmalıdır ki, ölkəmiz lazımi kimya mühəsənlərinin xaricindən almasın. Biz, həm de kiçmişin yolverilməz səhifələrini - yeni kimya müvəsəsələrinin mənfi effekti ziyanta işləməsi hallannı tekrar etməməylik.

Bu gün tekce yaxşı istehsalçı olma kifaya-
yet deyil, alınmış mahsulu müessisenin xey-
rinə satmayı bacarmanın, gelirle işlemek, sosial
məsələlərin həll etmək lazımdır.

İstehsal gücünün artmasına çalışma ehliyek yoxdur. Üstünlük, kimya sonayesində böyük həcmdə məhsul istehsalı mütləqənəsib olaraq etrafı cırıldanın maddələrin artmasına və ziyanə səbəb olur. Ona görə də inid hər bir müəssisənin bələvəsişit respublikanın, hemçini sorfi xənci istehsalçılarının tələblərinin uyğun işləməli, lazım olduğunu işe çevirək surətde bir məhsuldan digər məhsulun istehsalına keçməli, yəni məhsul istiqamətinə məmləpdir.

Başqa bir məsələ. Azərbaycanda her il
külli miqdarda sulfat turşusu istehsal olunur-

предприятия и расширять ассортимент продукции. Этого можно добиться путем перехода на современную, экологически чистую, безвредную технологию на компактных, герметичных установках, четко соблюдая технологическую дисциплину. Ведь не секрет, что загрязнение атмосферы и водного бассейна происходит по трем причинам: из-за несовершенства оборудования и технологии, низкой производственной и технологической дисциплины, нехватки квалифицированного инженерно-технического персонала и рабочих. Я считаю, что Госконцерн "Азотхимии" может устраниить эти недостатки и добиться комплексного развития отрасли для обеспечения народного хозяйства страны необходимой химической продукции.

Сегодня недостаточно быть хорошим производственником, необходимо также иметь с выгодой для своего предприятия сбыть товар, работать с прибылью, решать социальные вопросы. И не обязательно стараться наращивать производственные мощности. Тем более, что в химической отрасли выпуск большого объема продукции влечет за собой пропорциональное увеличение выброса в атмосферу загрязняющих и вредных веществ. Поэтому сей-

Темпы роста общей производительности труда по отраслям нефтехимического комплекса			
Отрасль	1975	1980	1982
Нефтеперерабатывающая промышленность	125	132	148
Химическая и нефтехимическая промышленность	153	204	217

Neft-kimya kompleksi üzərində əmək məhsüllərinin artım surʼatı			
Sənədlər	1975	1980	1982
Neft emalı əməyəsi	125	132	148
Kimya və neft kimya emalı	155	264	237

du, lakin bir ton da olsa, azot turusunu istehsal etmeliydi. Halbuki, bunun üçün ölkədə ham telebat çoxdur, ham də kifayət qədər xammal vardır. Sovet dövründə bu, qədən belə planlaşdırılmışdı ki, Azərbaycanda strateji, konstruksiyon məhsulları istehsal olunmasın. O cümlədən de, respublikada müdafiə məqsədi azot istehsalı da nezərdə tutulmayırdı. Bu sebəbdən bəzidə respublikanı ehtiyacı olan konstruksiya materialları, həmçinin xətti poliülen, aşağı təzyiqli poliülen, polipropilen, polisifrol, poliamid, polivinilklorid, poliuqlered istehsal olunmurdu. Yüksek təzyiqli poliülenin güclü isə 150 min ton idi. Bu məhsulların istehsalının başlanğıcı ilə ham ölkəmizin ona olan telebatı tam tomin oluna bilər, ham də onu dünya bazara çıxarılmış olar.

Hazırda kimya seyyahesinin osas inkişaf İslitmalarından biri, qabaqcıl toxonologiyının tembiqi, yeni ve zərərsiz sex va sahoların yaradılması yolu ilə sonayenin bu sahəsinin işlətisi vəziyyətinə yaxşılaşdırılmışdır. Respublikanın kənd və rayonlarında yeni iş yaradıqları üçün kimya mühəssilərinin emalı mühəssisələrin açıqlığı da nezərdə tutulmuşdur. Naxçıvanda zöngin duz yataqlarından, mineral sularından, Dırıdəg suyundan da qiymətli reaktiv duzlar istehsal etmək olar. Təessüf ki, hazırda Muxtar Respublikada bir dənə de olsa, kimya mühəssisi yoxdur, heç bir meşəl kimyasi möhsüs istehsal olunur.

Qeyd etmek lazımdır ki, hor il respublikamızı Ukraynadan, Türkmenistandan, yaxud Rusiyadan minirlerle ton xörek duzu gotırılır. Onun getirilmesi üçün çekilen neqliyyat vo-

Что каждое предприятие должно работать соответственно потребностям отечественных, а также зарубежных потребителей, а при необходимости должно быстро перориентироваться на выпуск новой продукции.

Другой важный вопрос. В Азербайджане ежегодно в огромном количестве производили серную кислоту и на одной горной золотой, хотя и стране есть большая индустрия, в ней и для ее получения имеется достаточно сырья.

В советский период умывальники были спланированы так, чтобы в Азбуковедение не производились строительных и конструкционных материалов, а также азотной кислоты — продукции общеизвестного назначения. По этим же причинам у нас не производились конструкционные материалы, и том числе линейный полистирол, оптический полистирол высокого давления, полипропилен, полистирол, поливинилхлорид, полигуафурод проходилося 15 тыс. тонн полистирола высокого давления. Начав производство этих продуктов, мы можем полностью удовлетворить в них потребности распаковки, а также погашать их на мировом рынке.

В настоящее время одним из основных направлений развития химической промышленности являются улучшения экономики отрасли за счет внедрения современной технологий, открытия новых беспорядочных цехов и участков. Для новых рабочих мест в селах и районах рассчитывают наименее создание химических предприятий. В Нижегородской можно присоединять ценные реактивные соли из больших запасов соли, минеральных и Дириадских вод. К сожалению, в Нижегородской Автономной Республике нет ни одного химического предприятия, не присоединяется ни один вид товара бытовой химии.

xidat xərcəni dəzun öz qiymətindən qat-qat yüksəkdir. Hələkisi, özümüzde hər litrində 100-120 gram təmir dəzən olən xeyli mineral sualtıdır məz. Bu məsələlər taxirəsalınmaz həllini gözləyir.

Biz ökənən koskin ehtiyacı olan məhsulların bilavasit yeri xammaldan istehsalını - ilk növbədə analinin ehtiyacı olan ecazçılıq preparatları və dərman istehsalını genişləndirməliyik. Bu məqsədə qiyməti xammal kimi Azərbaycanın nadir dərman bitkilərindən, mineral sularından, meyvelərindən, mineralaltılarından genit istifadə etmək lazımdır.

Kimya sanayisinin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri da istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Bu məqsədi yeni, müstəqil texnologiyaların tətbiqinə, ham da xərci firmalarla müştarək müəssisələrinə yaradılmasına xüsusi diqqət yetinməlidir.

Ökənən kimya sanayisinin inkişaf principləri çox ümidiyercidir.

Məlumdur ki, etilen və propilen istehsalı müəssisələri bu sahənin xammal bazasıdır. Sumqayıt kimya kompleksi müəssisələrinin əsas hissəsini müvafiqiyyəti bəi istehsal sahələrinin uğurlu işləndən asılıdır.

Ona görə Etilen-polietylən zavodunun yəniden qurulması üçün biz Yaponiyanın

Slədçet отметить, что ежегодно в республику завозятся тысячи тонн поваренной соли из Украины, Туркменистана и России. Расходы на транспортировку и другие услуги превышают во много раз стоимость самой соли, в то время как мы располагаем минеральными водами, в каждом литре которых содержится 100-120 грамм чистой соли. Эти вопросы требуют безотлагательного решения.

Следует расширить производство товаров из местного сырья. В первую очередь - это производство фармацевтических препаратов из редких лекарственных трав, минеральных вод, фруктов, минералов.

Известно, что важнейшей задачей химической промышленности является повышение качества продукции. Поэтому необходимо уделять особое внимание внедрению новых, прогрессивных технологий, а также созданию совместных предприятий с зарубежными фирмами.

Традиционно основу отрасли составляет производство этилена и пропилена, являющихся сырьем для значительной части химического комплекса Сумгайыта. Поэтому для реконструкции завода "Этилен-полиэтилен" мы привлекли к сотрудничеству японские фирмы "Nichimen Corporation" и "Chioda Corporation", а также швейцарскую фирму "ABB". На первом этапе был реализован проект производства тепло- и электроэнергии.

Эта установка была очень важна для нас, так как в последнее время мы испытывали большие трудности в получении тепло- и электроэнергии из системы "Азэнерго". Нестабильная подача энергии отрицательно сказывалась на качестве продукции. Для модернизации заводов по производству полиэтилена и другой химической продукции, улучшения экономических показателей пуск новой парогенераторной

"Nichimen Corporation" və "Chioda Corporation" firmalarını, həmçinin İsvəçərinin "ABB" firmasını əməkdaşlığı sebəb etmişdir. İlk mərhədə istilik-elektrik enerjisi layihəyi həyata keçirilib.

Bu qurğu biza çox vacib idi. Çünkü son zamanlar Azərenerji sistemindən alınan istilik və elektrik enerjisinin təminatında çatınlıklar yaranmışdır. Bu da enerji verilməsində fasilələr sabab olmuşdur. Kefiyləyən göstəricilərinə de manfi təsir edirdi. Polietylən, digər kimya məhsulları istehsal edən zavodlarda yenidən qurulması, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılması üçün yeni Buxar-generator qurğusunun işə salınması kimya sanayisindən yenidən qurulmasının başlangıcı və birləşmə şəhəridir.

Layihənin qiyməti 95 milyon dollara qədər olmuşdur. "Şəcar tevhili" şərti ilə 33 aya təklib, bir il zəmanətə təhlil verilməli idi.

Nazirler Kabinetinin 43s sayılı Sərəncamına əsasən təklinin aparılması nəzarət üçün xüsusi qərarqahə, "Azərkimya" DŞ tərəfindən işə təklini rəhbərlik etmək məqsədli müvafiq qurum yaradı.

Kompleksin layihəsinin texniki sənədləri, razılaşmalar "Azərkimya" DŞ-nin müvafiq qurumları ilə "Nichimen" və "Chioda" firmaları arasında aparılmışdır. Nazirler Kabinetinin göstərilən sərəncamının tətbiqinə uyğun olaraq, layihənin texniki sənədləri müvafiq nazirliklər, idarəeler tərəfindən razılaşdırılmışdır. 20 fevral 1998-ci ilə həmin nazirlik və idarəeler kontraktın bütün şərtlərinə, dayışmaz qiymətinə (10 mlrd. 765 mln. yapon leni) öz müsbət reylerini bildirmişdilər.

Nefi-kimya kompleksinin azy-ayrı sənədləri təzə məsələye istehsal fəndilərinin artım tempı			
İstehsal	1975	1980	1982
Nefi sənəti mənzili	118	154	165
Kimya və nefi kimya mənzili	132	181	194

Tablo 1. Nefi-kimya kompleksinin istehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal fəndilərinin istehsal fəndilərinin artım tempı

İstehsal fəndilərinin artım tempı
növbəti istehsal

Bu gür yeniden keşmiş qayıdaşkan, man qotıyyatla deye bilerəm ki, Sumqayıtda edilmiş hər şey Azərbaycan xalqının idarətinin yüksəkliyinə, bizim müstəqil respublikamızın işlək potensialının yaradılmasına yönəldilmişdir.

Heydər Əliyev

Сегодня, иронично обратимся к привычному, и с удовольствием могу сказать, что шаг, что сделано в Сумгайите, направлено на повышение благосостояния азербайджанского народа и создания экономического потенциала нашей независимой республики.

Гейдар Алиев

Neff-kimya kompleksi sabahları 6799 sayısı-İstihal fərdlinin fəndi təchizatının artım tempisi			
Sabahlar	1975	1980	1982
Neff-sabah			
İstihal fəndi	144	193	218
Kimya və sənət dəməçi və müəssisələr	122	154	173

Kontrakt Beýnolqalq teşkilatları olan "Междунородный консорциум "РИФИН", "Tissen Richinstahl Technik QMBX" ve "Mott Ubbink Pris" firmaları tarafından ekspertiza olmuş ve layihenin 10 mird. 765 min. ien mobloğında dayorının işgildi alverişliliyi haqda müsbət bir verimlidir.

Bu kontraktin bir üstünlüyü doğuda oldu ki, Japonya'nın hayatı koçinilmesi için Japonya hükümeti güzeli kredit verilmesi için de sahibi imzalamamıştır.

1998-ci il bütünlükle layihə senedlərinin ve tikinti sahəsinin hazırlanmasına şərfləndi. Bu işlər başa çatdırıqdan sonra - 1999-cu il - 24 dekabrda mülkiyyətəm. Prezidentimiz rətib

Mehz Prezidentin bu qurğuya olan diqqət və himayəsi sayesində tikintisi 33 aya planlaşdırılmış kompleks 30 aya tikiilib başa çatdırıldı.

Tikintinin faydalılığı hem de onda iddi ki, onun bütün gedisi arzında yapon müteşhisleri ile yanışı, türkler ve azerbaycanlılar, o cumlödün 400 nüfusu yakın yerli fethi ve ilâluqlular da istirak etmişler. Bununla da, on-

подписало договор о предоставлении льготного кредита.

Подготовка всех проектных документов и строительного участка была осуществлена в течение всего 1998 года. После окончания этих работ, 24 марта 1999 года в своей речи на заложке фундамента этой уникальной парогенераторной установки на территории завода "Синтезкаучук", уважаемый Президент Гайдар Алиев благословил строительство этой установки и отметил, что в период независимости оно имеет огромное значение не только для Сумгайыта, но и всей химической промышленности республики. Кроме того, эта установка будет играть большую роль в дальнейшем развитии химических предприятий. Он подчеркнул: "Парогенераторный комплекс - новый этап в химической промышленности". Именно благодаря большому вниманию и опеке Президента комплекс вместо запланированных 33 месяцев был построен за 30.

Выгода от строительства комплекса заключалась еще в том, что в течение всего времени наряду с японскими специалистами в работе участвовали турки, азербайджанцы, в том числе около 400 местных служащих и рабочих. Таким образом, они имели возможность ознакомиться с богатым опытом работ зарубежных специалистов, а также изучить скрытые современной техники и технологиями с целью дальнейшего их использования.

Темы роста фондоизнужденности промышленного производственного персонала по отраслям нефтехимического комплекса

Отрасль	1975	1980	1982
Нефтеперерабатывающая промышленность	144	193	218
Химическая и нефтехимическая промышленность	127	154	175

arın işe tolmın olunmasından başqa, xarici mütoxessislerin zongin iş tecrübesinden bohrolon İstifadə etmələri, həmcinin yoni toxnixa və texnologiyanın sırlarını öyrənmələri üçün də imkan varadılmışdır.

Qurğunun inşası 2000-ci ilin sonlarında başa çatdırıldı və son mehlo - sazlama - baxılma proseslərinə başlandı. Tikinti - quşadırma işləri zamanı Şirkət mütoxessislərinin təkili ilə bir çox texniki doylyıklıklar do hərəkətə keçirildi.

2001-ci il iyulun 7-də Azərbaycan Prezidenti zati-allıñ Heydər Əliyev bu noñəng kompleksin tətonəlini açılış morasımında işlak edərək və şoxşən birinci generatörün düşənəsini basmaqla onu işə salınraq, qurğunun işlafı istifadəsi üçün növbəti dəfə xeyir-duu ordı.

Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin nümunəvi təhsilat mədəniyyətini özündə oks etdirən İQ istismara verildiyi vaxtdan etibarən yüksək texniki-iqlisadi göstəricilərə malik olmayıyot. Bu işa kimya mühəssinlərinin istilik enerjisi ilə bərabərlikdə və elektrik enerjisi ilə

Строительство установки завершилось в конце 2000 года и началась последний этап работ - нахождение и подъезд пропусков. Всего в строительно-монтажных работах по реконструкции синхротрона Госкомнедрив было осуществлен ряд научических новинок:

7 июля 2001 года Президент Азербайджанской Республики Гейдар Алиев принял участие на торжественной церемонии открытия нового цеха компании, лично передав главному инженеру первого генератора запуска его, и в очаровательный раз для юноши напутствия для успешной работы установки.

Возбран и себя производственную купу-
тую передовыми странами, пароизотермическая
становка со дня пуска работает с высокими
технико-экономическими показателями, чи-
стотностью обогащают калийско-
магнезиальную подсолнечную зерно-
пшеническую промышленность, а также
предприятия «Азотхимии».

Пуск этого комплекса позволит сократить до стабильным объемам производством энергии установки ЭЛ-300, уменьшить себестоимость продукции этилен-полиэтиленовой и нефти и за счет этого путем выхода на мировой рынок привлечь зарубежных покупателей. Одновременно будет обновлена технология работы трех предприятий Гаспринского, как завода "Синтезкучук", "Пресинтез", "Полирезисто-активные вещества", использующих и крашены старая продукция этилен-полиэтиленового завода, особенно большое значение приобретают производственная установка дистилляции и то, что сегодня на химических предприятиях Симферопольского района численность

проекте на выработку 1 квт/час электроэнергии требуется 132 грамма условного топлива; расходуется же 130 грамм, а на 1 квт тепловой энергии требуется вместо проектного 156 кг 150 кг условного топлива.

Именно благодаря такому режиму за-
должности экономики, установка работает с
высокими экономическими показателями.
Приносит большую выгоду, что способству-
ет уменьшению себестоимости выпускав-
шей продукции, и в конечном итоге повыша-
ет экономических показателей пред-
приятия. Таким образом, решаются проб-
лемы, связанные с реализацией товаров

Именно благодаря высокой производительности парогенераторной установки, состоящей из полного пуска по сегодняшний день, в сравнении с предусмотренными в проекте нормами расхода на топливо и воду, сэкономлено: в 2001 г. - 2,5 млрд. машин; в 2002 г. - 3,6 млрд. машин; за 7 месяцев 2003 г. - 1,5 млрд. машин.

Если бы парогенераторная установка, запланированная к срокам прошлого плана дальневосточности и особого внимания к химической промышленности уважаемого Президента, не была бы вовремя построена, за прошедший период для выработки электроэнергии в сравнении с энергией, вырабатываемой сумагильским теплоэлектроцентралями №1 и 2, необходимо было в 2001 г. израсходовать 662,7 тыс. тонн (114,3 млрд. манат), в 2002 г. - 1284,5 тыс. тонн (221,5 млрд. манат), а за 7 месяцев 2003 г. - 792,4 тыс. тонн (136,6 млрд. манат) условного топлива.

Таким образом, со времени пуска в производство парогенераторной установки прошел всего лишь один год, но уже на сегодняшний день, по сравнению с расходными нормами 2001 года в энергетической системе было сэкономлено 2,7 млн. тонн условного топлива, что эквивалентно 1,9 млн. тонн мазута, или же 2,36 млрд. куб. м природного газа.

Bu gün BGQ neinki tayih göstəricilərindən, hətta ondan da yüksək texniki-istehsal parametrlərinə malikdir. Bəlo ki, həzirdə BGQ-də i kv.saat elektrik enerjisi üçün tayihdə göstərilir ki, 132 qr. şərti yaranacaq deyil, 130 qr., 1 həkal istilik enerjisi üçün isə 156 kq şərti yaranacaq avəzində camı 150 kq kifayət edir.

Məliz bu cür qənaəf rejimi təmin olunmuş qurğu bugündək yüksək iqtisadi göstəricilər, səmərə mərkəzli işləyir. Bu isə istehsal olunan məhsulların maya doyurun xeyli aşağı düşməsinə, nəticə elibar ilə kimya məhsüslərinin iqtisadi göstəricilərinin yaxşılaşmasına səbəb olur, məhsulən satılmışında qiymətə bağlı problemlər aradan qal-

Mehz BGQ-nin yüksək semorelliliyi sayısında onun tam istifadəyə buraxıldığı gündən indiyədək layihəde nozörə tutulan sərf normalanılı mütqayisədə istiləde olunmuş yənəcəğə uyğun olaraq 2001-ci ilde 2,5 mlrd. manat, 2002-ci ilde 3,6 mlrd. manat, 2003-cü ilin 7 ayında isə 1,5 mlrd. manat həcmində qənaət olmuşdur.

Oğur möhtorom Prezidentimizin üzəqqördönlüyü və kimya sənayesinə xüsusi diqqət və qayğısının parçası bir təzahürə olan BGO vaxtında təkliməsyidir. Ətim müddət orzında həmçinin qurğuda iştirak olunan enerjinin istehsalçılarının Sumsayıtin 1 və 2 növü IEM-lərində 2001-ci ilin son normalan ilə müqayisədə həmin il 662,7 min ton (114,3 mld. man), 2002-ci ilde 1284,5 min ton (221,5 mrd. man); 2003-cü ilin 7 ayı orzindo isə 792,4 min ton (136,6 mld. man) şərti yaranacaq çox şərəf olunur.

Befeliklo, BGO istifadəyə verildiyi vaxtdan nüvədək enerji sisteminde 2001-ci ilin faktiki sahə normaları ilə müqayisədə 2,7 mln. ton sərti yanacağın qənatı edilmişdir. Bu isə 1,97 mln. ton mazuta və ya 2,36 mrd. kub-metr təbii qazın ekvivalentidir. Əldə olunan

Производство важнейших видов химической продукции в натуральном выражении				
Виды продукции	1970	1975	1980	1982
Сода каустическая (100 %), тыс. т.	106	124	156	170
Серная кислота с азотом, тыс. т.	125	138	152	169
Суфидное (100%), тыс. т.	46	87	117	120
Минеральные удобрения (в пересчете на 100% питательных веществ), тыс. т.	115	180	210	205
Синтетическое минеральное удобрение (в пересчете на 40% содержания азота и фосфора), тыс. т.	8	25	30	33

qənaət hesabına 1,97 min. ton mazut xaricə satıldında və 1 tonunun qiyməti 100 ABŞ dolları olduqda 196,7 min. ABŞ dolları məbləğində eləvə gəlir olur.

Göndürülen kimi, 2,5 illik istislamar müddetinde BGQ-de yanacaqın qara hesabına emal olunan galır qurğunun təkintisine çəkilən bütün xərcəl - kapital qoyulduğunu on azı iki dəfə ödəyir. Bu isə o deməkdir ki, BGQ-nin corni kiylə yaradılmış istifadəsi nəticəsində elde olunmuş yanacaqın hesabına daha 2 bu cür unikal qurğu təkmik olardı.

Yenidönürmanın birinci mərhələsindən sonra növbəti mərhələyə başlanılmalıdır, yəni "EP-300" kompleksi yenidən qurulmalıdır, yəli xammalı sahəsində müəssisənin istehsal gücü artırılmalıdır. Etibl istehsalı layihə gücüne çatdırılacaq ki, bu da istehsalçı göstərişlərinin vaxslasdırılmasına imkan verəcək.

Muossisler tam istehsal gücü ile İsləmtdiklərin üçün müyyən qədar zərərə üzülməli ollardır. Kimya sonayesinin qarşısında duran problemlər müntəzəm olaraq ölkə rəhbərliyi, şəxsi möhtərem Prezident Heydər Əliyev tərafından dikkətlə yanaşılır və tədris olunurdu.

Öbas problem olan xammal problemi ölkemizde nüfus istehsalı artırcı ve "Şaheniz" ya kondensat yatırımları ifşilafede verildikinden sonra tam holl olunacaqdır. Bundan elave, istehsalatların tekniki səviyyəsində yüksəltməkə dünən bazarında müvəffeqiyətli rəqabət qazanmaq üçün yeni məhsullar istehsal olunacaqdır. Ölkəmizin kimya sənayesi məhsullarının keyfiyyəti dünən bazarında rəqabətindədir.

Elektrik enerjisinin verilmesində emalə gələn fasilələr, yaxud da ani olaraq enerjinin onlməməsi müəssisələrdə qoza vəziyyəti atalmaqla beraber, etraf mühitin çirkidənmə, xammal və material işkənlərinə sebəb həldur. Bunlar isə hazır məhsulun kəyfiyyəti-

ностями. Проблемы химической промышленности последовательно решались руководством страны и находились под контролем Гейдара Алиева.

Основная проблема - проблема сырья, будет полностью решена с увеличением в строительстве нефтедобывающих и после сдачи в эксплуатацию газоконденсатного месторождения "Шахдениз". Кроме того, благодаря повышению технического уровня предприятий, будут выпускаться новые продукты, способные успешно конкурировать на мировом рынке, так как качество продуктов химической промышленности нашей страны на мировом рынке вполне конкурентоспособно.

Нестабильная подача электроэнергии или же изъездка ее отсутствие, наряду с созданием аварийной ситуации на предприятиях, приводило к загрязнению окружающей среды и потере сырья и материалов. Все это ухудшало качество готовой продукции, увеличивало ее себестоимость и в конечном итоге продукция не реализовывалась, не поддерживая конкуренцию на рынке.

Kimya mühendislerinin vacıfı poliklinikinde istihdam ettiğindeki teknolojiler - sunum temsili

Molekul adəviyi	1970	1975	1980	1982
Kəsikli sədə (100%)	166	114	1567	1890
Kötürd- ürjənə məməndəşməsi				
Sulfonat (100%)	46	87	117	150
Məmə- nəşməsi	115	180	219	286
Simetik- puymu- xastalıq	8	25	60	83

nin pisləşməsinə, məhsulun maya doyorının yüksələsiməne getirirdi ki, nəticədə məhsul satılmır, bazaarda rəqabətə davam getirə bilirdi.

Mohsulların maya doyurunda olan çetinlikler aradan qaldırıldıqdan sonra məhsulun satış problemləri həll ediləcəkdir.

Kimya sənayesinin normal fəaliyyətinə həsr olunmuş xammalın tətbiqçiləri və onları etibarlaşdırmaqla yüksək qiyməti ilə yanaşı, keçmiş SSRİ-nin digər regionlarının sonayət mühəssinləri ilə əlaqələrin kosmosi da mənti fəaliyyətindən istifadə edir. Əvvəllər sonayomiy üçün xammalın digər respublikalarından alınır, hazır məhsullar isə SSRİ-nin bütün regionlarına göndərilir. Əzəmətli nüvəyli xərcin cəox az olduğundan üçün maya deyirinə fəaliyət nəzərə alınmamışdır. Dərəcədən cüzi idi. Odur ki, bizim uzaq Azərbaycanforden milyon tonlularla göndərdiyimiz xammallı məhsulun maya deyirinə fəaliyət göstərmirdi.

Bu gün iso xammalı yüksək noqliyatlılar baxımdan konu olıklorlarda gotirən noqliyatlılarla rəhbərlik etmək üçün heç bir sərfəli, təcəllabiliyi deyil. Odur ki, kimya sonnəsi büyünükə osasın yoxlu xammal bazasında qulmalar. Kimya sonnəsi üçün xammal iso ikiməzdir. Onlardan somon, qızılı, İkizlik istifadə olunur biləcək yəni toxon-şigoyerlər işlənilən-hazırlanmışdır. Fərqli halda ki, həzərdə kimyicinlərinin rəhbərlik etmək keyfiyyəti yoxlu möhsularla tomin etməyə, dünən bacarının rəhbərliyi girdiğə biləcək möhsullar çıxmamaq üzündə çələberlər.

Molumdur ki, kimya sanayesi ekoloji bâzından ziyâni sonraya sahîdes. SSRI vaxtında müasîselerin eksor texnologiyaları ittiâq institutlarında hazırlanmış texnologiyalar idündürgün, çox enerjî tulumlu, xammal ve enerjî sorfi bâzından qonaqt rejimi olma-yan prosesler idi.

Təcəssüflə deməliyəm ki, monfur qonşu-
luq olan ermənilərin tacvüzkarlılığı neticə-

После упрощения проблем, связанных с собственностью продукции, буду развиваться направления реализации товара. Наряду с некоторой сырьевой и высокой стимульной иногородицурской, отрицательно складывающейся на нормальную работу химической промышленности, разрывы связей с промышленностями производителями других регионов были в ССР. Прежде мы получали сырье для нашей промышленности из других республик, а отправляли готовую продукцию во все регионы ССР. Так как транспортные расходы в то время были совершенно низки, это было нормально. Поэтому привозимые из зарубежья миллионы тонн сырья не влияли на собственность продукции.

Сегодня из-за высоких транспортных расходов приносить сырьё из других стран совершенно невыгодно и нерентабельно. Поэтому химическая промышленность целиком должна базироваться на местном сырье, которого у нас в Республике достаточно. Необходимо только разработать новые технологии для использования этого сырья рационально, без убытков. Открытие, а и не построение, новых школ химии

Azərbaycan neft-kimya kompleksinin strukturlarının effektivitəsinin artım göstəriciləri				
Sabitlər	1970	1975	1980	1985
Nefi kimya kompleksi, nüvvədətən	100	100	100	100
nefi hasilatı, tonnayır	68	65	60	57
Nefi-kimya sonmayı	12	13	15	16
Kitsizət işçiyən	20	22	25	27

sindo Naxçıvan Muxtar Respublikasında ve işgal edilmiş rayonlarda olan təbii əhaliyələrdən (fosfor birləşmələri, kükürd, karbonatlar, xörək duzu və s.) istifadə edə bilməz.

SSRİ vaxtında "müsəlman" respublikalarının öyüğünənəsib ucbatından Azərbaycanın ekoloji şəraiti dəki kifayət qədər diqqət yaradırmışdı. Energi etibarlılarının da istehsalı qənaəti deyildi, ham da enerji təchizatı məsələləri lazımi soviyyədə həll olunmurdu. Bütün bunlar enerji və material işkincəsi getirib çıxarırdı. İstehsal edilən təbliğ yərini tapmayıñ külli məqdərdə məhsul yararızış təllüntüyə çevrilib yandırılır, mahv edilirdi. Hər bir bələ-haldə yalnız ekoloji tarazlığı pozulmur, eyni zamanda böyük iqtişas ilikyə vəl verilirdi. Ona görə da bu gün biz ekoloji amillə yaddan çıxarışaq, sadəcə olaraq iqtişası göstəricilər beşə israfçılığı İsləməyə imkan vermeyəcək. Əkininənəsib hənsi müsəlissərlər tikişindən asılı olmayaraq, onlara bütün ölkələr üçün eyni olan on serf ekoloji təhləblər iştir sūrəmlidir.

Yol vermek olmaz ki, Azerbaycanda bir ton hazır məhsula sərf olunan xammal, vahid enerji, körpü sayəsi daha çox inkişaf etmiş Almaniya, Yaponiya, yaxud Amerikadakı müvafiq göstəricilərdən çox olsun. Belə olduğu halda ordu mühit temiz, məhsul isə rentabelli olacaq.

стремятся улучшить качество продукции из местного сырья, сделать их конкурентоспособными на мировом рынке.

Общеизвестно, что химическая промышленность одно из наиболее экологически вредных. Предприятия в основном разработали на технологиях, разработанных в союзных институтах. Поэтому процессы были энергоемкими, с точки зрения экономии сырья и энергии норонтарбильно.

К сожалению, из-за оккупации армянами нашей территории, мы не можем пользоваться такими природными богатствами, как фосфорные соединения, сера, карбонаты, известья, соль и др., находящимися на территории Нахчыванской Автономной Республики и оккупированных земель.

В советские времена из-за предвзятого отношения к "мусульманским" республикам, не уделялось должного внимания экологии республики. Не было экономичным производство энергоресурсов, в вопросах энергоснабжения не решались на должном уровне. Все это приводило к потерям энергетических и материальных ресурсов. Огромное количество продуктов, находящихся в применении, превращалось в отходы, скапливалось и уничтожалось. И в каждом случае - это не только нарушение экологического равновесия, но и экономические потери. Поэтому, если даже сегодня мы

Показатели роста эффективности отраслевой структуры нефтегазового комплекса Азербайджана					
Отрасль	1970	1975	1980	1985	
Нефтегазовый комплекс, в т.ч.	100	100	100	100	
нефтеперерабатывающая промышленность	68	65	60	57	
Нефтехимическая промышленность	12	13	15	16	
Химическая промышленность	20	22	25	27	

Ekoçılık problemi tebii ki, istehsalın yediden kurulmasının bütün mərhələlərində birləşdirilən rentabilitək məsələləri ilə çüqlüşləşəq (bu, hem birlikdə götürülmüş iqtisadiyyat, hem də ekologiyadır) "ütfələr" edir. Artıq bu üçün "Azoriklımıya"nın köhnə, ekoloji taximətin zərəri sexləri texnoloji prosesəndən çıxarılmışdır. Bu, natrium qaləvisi və xlor istehsalı müəssisələrinin yenidən qurulmasınaşından sonra əsaslı hissə olunacaqdır.

Bu esrin ilk onlillynde "Azorikimya" Dövlət Şirkətinin müossisələrinə intensiv olaraq tənqidəndənmiş işləri aparılacaq, yəni müossisələr tikiliçəkdir. EP-300 qurğusunun yenidən qurulması artıbu gün bir çox mosololoqları həll etməyo və iqtişadı ofteklivliyi artırmağa töhfəyinən varır.

EP-300 kompleksinin yironid qurulub otluq alımmasına görə gúcù 300 min tona (sonra 400 min tona) çatdırılmaqla borabər, həmin qurğudan alınan mayo məhsulları əsasında benzol, tolul istehsalati tikilməli və bunda olşa ediləcək benzol-benzol-otilonluq sikkileşib etilbenzola çevriləməlidir. Etilbenzol səmərovçuların qurğudarda dehidrogenasiyaların almışlarında istifadə olunmalıdır. Stirol da birinci növbədə kauçuk (butadien-stirol) istehsalına verilməli və qısqısmı ixrac olunmalıdır. Bunaqlı paralol, homçinin polistirol istehsalı tikilməli və ölkəmiz üçün goroklu olan, tarçıci bazarlarında özüne möhkəm yer tutma biliyi keçivlilikli polistirol istehsalı olunmalıdır.

Bunlardan birincisi EP-300 qurğusunda paralel terminali alınan propilen ve "Azornettyäcäq" İstehsalat Birincilinde istehsal olunan propen-propilen fraksiyası esasında polipropilen istehsalıdır. Polipropilen ölkemiz için çok gerekli mənşə olmasına yanğı, dünya bazarlarında da ona böyük ethiylər var ve genis tətbiq sahəsinə malikdir. Ondan xalq təsərrüfatının bütün sahələrində - kənd təsərrüfatının, ağır və yüngül sənaye sahələrində, tikinti və ibadət məscidi sahəsində, sənaye işləfədə

бросим экономический фактор, то экологические показатели с таким расположением просто не дадут работать. Независимо от того, где и какие предприятия мы в строй, к ним должны предъявляться жесткие экологические требования, имеющие для всех стран. Нельзя допускать, что у нас на одну тонну готовой продукции расходуется большая сырьи и энергии, чем в Германии, Японии или Америке, где химическая промышленность наиболее развита, так как лучше экологии будет чистый, прозрачный же рентабельной. Естественно, что экологические проблемы присутствуют на всех этапах реконструкции промышленности, но непосредственно соприкасаются с вопросами и рентабельностью (это имеют виды и экономика и экология). Сегодня из технологического процесса выходит старые, экологически неблагоприятные цеха "Азотхимии". Это будет особенно заметно посредством реконструкции производств по получению клаустина, соды и хлора.

В первом десятилетии нового века на предприятиях "Азотхимии" будут вновь вестись реконструктивные работы и начнется строительство новых объектов. Погоды реконструкции установки 3Н-300 предполагают решить многие вопросы и повысить экономическую эффективность.

Одновременно с реконструкцией комплекса ЭР-300 и достижением мощности производства этилена до 300 тыс. тонн (затем и до 400 тыс. тонн), на основе жидкой пропиленовой, получаемой на этой установке, следует создать производство неизопренона бензина и этилена, а затем путем активаации бензина и этилена получить этилбензин.

Этилбензой же после дегидрогенизации в имеющейся установке должен превратиться при получении стирола. Стирол в первую очередь применяется в производстве каучука (бутиадиен-стирол) и ча-

олуң. Би истешсалатын лайхаси Италияның "Teknemot" фирмасы төрөлгөн болғанда 1990-сінде орталынан Hazirland.

Онда йолташын мүддәт Президентимiz Heydar Әлиев нағе 1980-сі илдерин аявломында EP-300 дыбысын енди өзхан наразде тұмнады. Лакт халқымын мүддәт илерин 1982-сінде Sov.IKP MK-нин Siyasi Bürosu-ның ізделін сақтар Сөвөлгөннөң раңбар вазифоландын біра - SSGJ Nazirat Sovetінің бірнеше мөавин төзін еділорек Kremlodavt олнамасын би лайхасын жарығқа дыды.

Lakim kimsyçаларымзң qəti omindirler ki, ölkəmiz üçün son dərəcə vacib olan her iki isteshsalatın təhlisi iqtisadiyyatın böyük reformatorluq nəticəsində Heydar Әliyev canbarlarının layiqli davamçıları olan İlham Әliyevin prezidentliyi muddatindən həyata keçiriləcəkdir.

İkinci yeni layihə kəhnənləşmiş cive və diafiltrasiyalı sodium qalavası, hamçin xlor isteshsalatlarının avazına yeni, müasir texnologiya olaraq sodium qalovisının membran üssü ilə əlməsi üzre isteshsalatın tikilməsidi. O, ham iqtisadi şəxşərlilik, hem de ekologiya baxımından respublikamız üçün çox zəruri. Bi qırğunuñ tikilməsile çox zəruri maddə olan cive tüləntilərinin etraf münbitə yayılması, sulara düşməsi tamamilə avadan qaldırılacaq. Muñz buna görə Yaponiyanı-

тинч экспортırıltus. Paraleldeñiñ с этим необходимо строить производство по получению высококачественного полистирола, необходимого нашей стране, который может быть вывезен на мировой рынок и найти там свое прочное место. В первую очередь это предприятие по производству нолипропилен на основе получаемого пропилена и фракции пропан-пропилен, производимой на объединении "Азернефтехим". Полипропилен пользуется большим спросом как на внутреннем, так и на внешнем рынке. Он широко употребляется во всех областях хозяйства - в сельском хозяйстве, тяжелой и легкой промышленности, строительстве, медицине и др. Проект этого производства был подготовлен итальянской фирмой "Текненмот" еще в середине 1990 года.

Его строительство было предусмотрено еще в начале 1980 года Гейдаром Алиевым, в период сооружения установки ЭП-300. Однако в 1982 году, когда лидер нашей страны был избран членом Политбюро ЦК КПСС и назначен первым заместителем Председателя Совета Министров СССР все эти проекты были приостановлены.

Однако наши химики уверены, что строительство двух важнейших для страны производств будет претворено в жизнь достойным продолжателем Гейдара Алиева, новым Президентом Республики Ильхамом Алиевым.

Второй новый проект - это создание предприятия по получению каустической соды мембранным способом, вместо устаревших ртутного и диафрагменного метода, а также устаревшего производства хлора. Это выгодно экономически и безвредно для экологии. Строительство этой установки полностью предотвратит выброс в окружающую среду и воду ртут-

bu layihəyə güzeşti kredit aymaşa razılıq verib: Qırğındı istehsal olunacaq qolovı ölkəmizin kimya, neft emal, energetika və olun metal sonayenin istifade olunmaqla yanagi, xarici ölkələrə da satılacağıdır.

Nəhayət, üçüncü layihə EP-300 isteshsalatından alınan etilen-natrium qalovisi istehsalından alınan xlor osasında dixlorelan, vilnikdorid, polivinil-klorid kompleksinin tikintisidir. Polivinilidorid polimeri da polipropilen kimli xalq tosorrutıfı bütün sahalarında müvafiqiyətli tətbiq olunur. Ölkəmizdə ona olan rəqəm yüksəkdir.

Kimyçalarımız tərəfindən bütün burlardan olubo da işlər eparlımlıdır. Bu daxili və xarici bazarda böyük tətbiat olduğu polipropilen istehsalı, xlor kaustika və polivinilidorid istehsalıdır. Pərspektivdə istirohət və poliprolidən keçmək-benzol istehsal edən müəssisələrin tikilməsi və gübə, sintetik lill istehsal edən sektorlun genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. "Azərkimya"nın müəssisələrində konkret olaraq aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə edilir:

- Etilen-polietilen zavodunda EP-300 istehsal müəssisələrinin yenidən qurulmasının davam edirilməsi.

EP-300-ü layihə gücüne çatdırmaq, kompleksin effektiv işini təmin etmək, məhsulun maya deyerini artırmaq, enerji təklifiñ qarşısını almaq və dövra bazarında qədəbatlı davamlı məhsul istehsal etmək üçün ilk növbədə onun enerji daşıyıcılarının tətbiatı öndəmək möqsədilə enerji blokunun layihəsində istismarını təmin etmək lazımdır.

Layihə gücüne çatmaç üçün bunulun börabər istehsal müəssisələrinin yenidən qurulması işləri da aparılmışdır. Etilen isteshsalatının minimal miqdarı ilde 300 min ton, propilen üzre isə 180 min ton olmalıdır. Etilen, propilen və pirolizin digər istehsal məhsullarının (fraksiya S₄, pirokondensatlar) emal işləşmələrini zavodun galocok inkişafı ilə bağlılaşqa olar.

нэх өткөндө Именнең посымы Испания-да лақапка предоставить налогами кредит на этот проект. Выработка же на этом предприятии создает условия для разработки в химической промышленности, инженерных работах, энергетике, цементной промышленности, а также она будет импортирована.

Третий проект - это строительство комплекса по получению диоксиэтана, этилхлорида, плавиковой кислоты на базе хлора, разработанного из этого криптиума на установке ЭП-300. Поливинилорид кислота и плавиковая кислота успешно применяются во всех областях хозяйства и пользуются большим спросом.

Впередложенные намечаемые строительные предприятия по получению бензола с переходом на старую и новую, и также постепенно расширение цикла по получению удобрений и синтетических полимеров. Конкретно на предприятии "Азэрхим" производственной структуре предложено реконструкцию проектируемого ЭП-300 на Заводе этилен-полиэтилене.

Для достижения производственной цели можно, обеспечивая эффективной работы комбината, снижения себестоимости продукции, приращивания сырьеготовки и получения конкурентоспособной на мировом рынке продукции, необходимо в первую очередь, обновление эксплуатации энергетического блока, производительности и производительности, с целью удовлетворения ее потребностей в энергоснабжении.

Будут проводиться работы по реконструкции других производств для дальнейшего увеличения производственной мощности. Минимальная мощность производственного здания должна составить 300 тысяч тонн в год, и производить 180 тыс. тонн в год. Переизучение зонов, промышленных и других продуктов переработки (фракция S₄ и пироконденсаты) может увязать с будущим развитием зоны.

**HEYDƏR ƏLİYEVİN
NEFT STRATEGİYASI -
AZƏRBAYCANın
SƏNAYE VƏ İQTİSADI
TƏRƏQQİSİNİN ƏSASIDIR**

Azərbaycanın ən yeni tarixi onun zəngin neft ehtiyatları ilə bağlıdır. Neft bizim iqtisadi, həmçinin iqtisadi və siyasi həyatımızda hamısın olacaq. O xalqımızın geosiyası aləmdə özüne layid yerini müəyyənləşdirməkla yanaşı, onun ideologiyasını da formalasdır. Neft Azərbaycan xalqının bir növ rəmzinə çevrilib, ölkənin parlaq gələcəyinə sarsılmaz inamı eks etdirir.

Odalar yurdun en qədim neft diyarıdır. Həla qədimlərdən burada neftdən məişətdə yanacaq, təbəbatda müalicə vasitəsi kimi istifadə edilirdi. Neft xarici ölkə zərvəvarlarını, qəsəbkərələri zaman-zaman özüne cəzb edirdi.

Dünyada sürətli inkişaf edən sənaye və neqliyyat üçün yanacaq, sürtkü yağları və s. almaq məqsədilə neftin daha mütləqəqqi üsullarla, geniş miqyasda neqli yolları, daşınma üsulları keşf olunduqdan sonra neft tarixi əhemmiliyət qazandı.

Azərbaycan nefti dünyada neftçixarma və neft emalı sanayesinin inkişafında, SSRİ kimi nəhəng ölkənin sənayeləşdirilməsində həlli-edici rol oynamışdır.

XX əsrin əvvəllərindən bu günümüzdək olan sənədli tarixi mənbələr Bakı neftinin geosiyası əhəmiyyətini təsdiq edir. I və II

**НЕФТИНАЯ СТРАТЕГИЯ
ГЕЙДАРА АЛИЕВА -
ОСНОВА ПРОМЫШЛЕННОГО
И ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ПРОГРЕССА АЗЕРБАЙДЖАНА**

Bесь путь новейшей истории Азербайджана связан с ее богатыми нефтяными ресурсами. Нефть всегда являлась основным фактором в развитии нашей общественной и политической жизни. Она сформировала идеологию нашего народа и определила его место в геополитическом мире. Для азербайджанского народа нефть - это незыблый символ, незыбламая вера в светлое будущее нашей страны.

Азербайджан - древний нефтяной край. Еще издавна нефть здесь применяли как бытовое топливо и в медицинских целях. Уже в то время она прятывалась к себе паломники и завоевателей. Однако историческое значение нефть стала приобретать после изобретения способов ее промышленной перегонки с целью получения топлив и масел для бурно развивающейся мировой промышленности и транспорта.

Азербайджанская нефть сыграла решающую роль в развитии мировой нефтедобычи и нефтепереработки, индустриализации такой огромной страны, как Советский Союз.

О геополитическом значении бакинской нефти свидетельствуют документальные

Dünya mühəndiblərindən Rusiya və Sovet İttifaqının sonayə qurulduğundan və inkişafından neft siyasi əhəmiyyət kost etmişdir. Neft Rusiya və SSRİ-nin nəinki yanacağın olmuş tələbatını ödəyə, ham da yeni istehsal münasibatının bərəgə olmasına, dünya enerji bazarına təsir göstərmələrinə imkan yaradırdı.

SSRI-dən neft siyasetində ilk böyük uğurları Azərbaycan karbohidrogen əltiyalları sayasında qazanmışdı. Ötən əsrin 30-cu illərində Bakı-Batumi magistral neft kəmərinin istismara veriləmişdi. Bakı və Batumidən neft nəqli edən qırğuların inşası SSRİ-ni dünyada neft və neft məhsulları ixrac edən qabaqcıl dövlətlərin arasına çıxardı. O dövrde SSRİ-de istehsal, emal və ixrac edilən karbohidrogen məhsullarının 80 fali zi Azərbaycanın piyasa düşərdü.

Xəzərda SSRİ-də yeganə olan "Neft Daşları" unikal neft yataqlarının keşfi dünya neftçixarmanın tarixində böyük bir hadisə oldu. Təqdirəlayıqdır ki, alimlərimiz, geoloqlarımız, neftçilərimiz dəniz neft yataqlarının aşkar edilməsi və istismarı sahəsində Azərbaycanda elde edilmiş zəngin təcrübəni və bununla bağlı işləmə elmı əsərləri bir çox xarici ölkələrdə diqqətə, maraqla bürçür və menimsayırlırdı. Azərbaycanın neft alimləri və müütəxəssisləri yəni SSRİ-də deyil (ikinci Bakı - Tatarstan, üçüncü Bakı, Tumen və s.), həmçinin bir sıra xarici ölkələrde - Çin, Hindistan, Iran, Iraq, Gürcəzair, Vyetnam və s. ölkələrdə yəni neft yataqlarının keşfi və İslamsızmarda avazolunmaz rəl oynayırlar. Neftçixarmanın sahəsi Sovet hökumətinin daim diqqət mərkəzində idi, lakin bu müümən sahə lazımi inkişaf mərhəlesinə respublika rəhbərliyinə Heydər Əliyev galandıran sonra çatdı. Heydər Əliyev iqtisadiyyatın bu əparci sahəsinin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Onun bilavasitə iştirakı ilə Xəzər de-nizində perspektivli neft yataqlarının keşfi-

istorikaschik istonichki начala XX века и нынешних дней. Особое политическое значение она имела в годы первой и второй мировых войн, становления и развития промышленной индустрии России и Советского Союза. Бакинская нефть не только обеспечивала ихтопинные потребности, но и способствовала утверждению новых производственных отношений, влияние их на мировой энергетический рынок.

Первые крупные успехи СССР в мировой нефтяной политике были достигнуты за счет азербайджанских углеводородных ресурсов. Ввод в эксплуатацию в 30-х годах магистрального нефтепровода Баку-Батуми, строительство нефтеперегонных установок в Баку и Батуми вывели СССР в число важнейших мировых экспортёров нефти и нефтепродуктов. Доля Азербайджана в общей добыче, переработке и экспорте углеводородных продуктов СССР в тот период составляла около 80 процентов.

Большим событием в истории мировой нефтедобычи стало открытие на Каспии единственного в СССР уникального месторождения "Нефт Дашлары". Примечательно, что, накопленный Азербайджане опыт, труды ученых, геологов и нефтичников по освоению морских месторождений изучали и перенимали во многих зарубежных странах. Ученые и специалисты-нефтичники Азербайджана сыграли незаменимую роль в разведке и разработке новых месторождений не только Советского Союза, так называемых Баку - один, два, три и т.д., но и таких зарубежных стран, как Китай, Индия, Иран, Ирак, Алжир, Вьетнам и другие.

Нефтедобывающая промышленность Азербайджана всегда находилась в центре внимания правительства СССР, однако

yalın şəhər keşfi genişləndi. Məhz həmin dövrdə xarici texnologiyalar bazasında inşa edilmiş "Xəzər", "Xəzərdənizneft" Üzən qazma qırğularının almışası, xarici şirkətlər "Solt" sənayi danız gəzmiş qırğularının qurulmuş olması mümkün oldu. Bunaillor tətbiqi işləti butun Xəzər zonası özər neft-qaz ehliyələrinin keşfində böyük rol oynadı. Məhz bu qırğuların sayasında "Çıraq", "Azeri", "Göynüyü", "Korop" və s. kimi iri yataqlar keşfi edildi.

Koçən əsrin 70-ci illərinin sonlarında SSRİ-də yeganə olan, 400 mln. ABŞ dollarına alılmış Dərin Özüllər zavodunun tikintisi başlanıldı. Bu gün bu kompleks Xəzər donuzunda dorin neft və qaz yataqlarının keşfi üçün müsər dorin özüllər bloku işlətilərək Xəzərtraftın bütün dövlətlərin öz yataqlarının monimşonulmosu zamanı həmin qırğularlardan istifadə edəcək.

1971-ci ilə "Azərbaycan neftçisi günü" nü bəyannamə etmək münasibətilə keçilişin respublikə müəqaviləsində Heydər Əliyev torofindən qoyulmuş mosololar donuzdan neft şəxirələrinin inkeşafında həlliçərmişdir.

Xəzərdən on çox neft 12,1 milyon ton 1970-ci ilə, on çox qaz 14,3 milyondan kəmət 1982-ci ilə hasil edildi.

должное развитие она получила в годы прихода Гейдара Алиева к руководству республикой. Он уделял огромное внимание развитию этой ведущей отрасли экономики; при его непосредственном участии были значительно расширены разведочные работы по выявлению перспективных месторождений на Каспийском море. Именно в этот период стало возможным приобретение плавучих буровых установок "Хазар" и "Каспоморнефть", построенных на базе западных технологий, сооружение совместно с зарубежными компаниями морских буровых установок серии "Шеллф", применение которых сыграло важную роль в выявлении нефтегазовых запасов на всей зоне Каспийского моря. Именно благодаря этим установкам были открыты такие крупнейшие месторождения, как "Чыraq", "Азери", "Гюнешли", "Кипча" и другие.

В конце 70-х годов был закуплен единственный в СССР завод глубоководных оснований. На эти цели было затрачено более 400 млн. долларов США. Сегодня этот комплекс производит современные блоки для освоения глубоководных месторождений нефти и газа на Каспийском море. Этой продукцией будет пользоваться все прикаспийские государства при освоении своих месторождений.

Задачи, поставленные Гейдаром Алиевым в 1971 году на республиканском совещании по случаю празднования Дня азербайджанского нефтичника, сыграли решающую роль в развитии морской нефтедобычи.

Максимум нефтедобычи на Каспии - 12,9 млн. тонн, был достигнут в 1970 году, а максимальная добыча газа составила 14,3 млрд. кубометров в 1982 году.

Однако надо признать, что осознание этого исторического значения азербайджанской нефти пришло к мовому поколе-

Lakin etraf etmek lazımdır ki, mənim həməyəşidlərim Azərbaycan neftinin tarixi əhəmiyyətini 1971-ci ilde Azərbaycan neft sanayesinin yubileyi günlərində dərk etdilər. Həmin günlərdə Heydər Əliyev öz çıxışlarında keçmiş Rusiya və SSRİ-nin sənaye quruculuğunda Azərbaycan neftinin misilsiz rolunu çox aydın və inandırıcı şəkildə açıqladı, respublikada iki neft emalı və kimya sənayesinin yaranmasında onun əhəmiyyətini göstərdi, xalqımızın iqtiadi və rifah halını yüksəlmək üçün həll ediləsi perspektiv məsələləri müüyanlaşdırıldı.

Man inanırım ki, artıq o zaman Heydər Əliyev galəcək müştəqil Azərbaycan haqqında fikirlərində və Bakı neftinin bu mənədə əhəmiyyətini bütün vacibliyi və genişliyi ilə başa düşürdü.

Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində respublikanın neftçixarma sənayesi yeni yüksək mərhələsinə qədəm qoydu və SSRİ-də dənizdə neft-qazçixarmanın əsas və yeganə inkişaf bazası oldu. Dəniz neftçilərinin ixтиyarına keşfiyyat, qazma və hasılət üçün ən müasir üzən qurğular, avadanlıqlar verildi. Yalnız Heydər Əliyevin şəxsi nüfuzu, inadkarlığı sayesində Bakıda Ümumittifaq "Xəzardanızneftqazsənayə" İstehsal Birliyi təşkil edildi. Birlik in məsələlərini qazanmış şəhərlər olan gəmilerlə, avtovaldırıcı və üzən qazma qurğuları ilə, seysmoloji keşfiyyat aparan, dənizdə bora xətləri çəkən, dəniz metal qurğularını daşıyan xüsusi gəmilerlə təchiz edildi.

Heydər Əliyevin bu istiqamətdə fealiyyətinin an böyük uğuru keçmiş SSRİ-də təkiliq istismara verilmiş an böyük zavodun - Dərin özüllər zavodunun işə düşməsi oldu. Zavod dənizdə, dərin sularda platformalar salmaq üçün ağırlığı min tonlular olaraq metal konstruksiyalar istehsal edirdi.

SSRİ-nin dağılması və müstəqilliyin əldə edilməsi Azərbaycanın qarşısında fəvqaldə kəskinliklə ölkənin və milletin ölüm-dirim prob-

niyu 1971 году, в дни празднования юбилея нефтяной промышленности Азербайджана, где Гейдар Алиев в своих выступлениях ярко и убедительно раскрыл огромную роль азербайджанской нефти в развитии промышленной индустрии бывшей России и СССР, показал ее значение в становлении крупной нефтеперерабатывающей и химической промышленности республики и определил перспективные задачи, которые предстояло решить для подъема экономики и благосостояния нашего народа.

Я уверен, что уже в то время Гейдар Алиев думал о будущем независимом Азербайджане, четко сознавая роль бакинской нефти в дальнейшем развитии республики.

Именно в годы руководства Гейдара Алиева нефтедобывающая промышленность республики вступила в новый этап своего развития, стала главной и единственной базой СССР по освоению морской нефтегазодобычи. Морские нефтяники получают на вооружение самое современное оборудование и плавучие средства для разведки, бурения и добычи нефти. Только благодаря личному авторитету и настойчивости Гейдара Алиева в Баку создается Всесоюзное производственное объединение "Каспмorneftegazprom". Оно оснащается самыми мощными морскими крановыми судами, самоподъемными и плавучими буровыми установками, специальными судами для проведения сейсморазведки, прокладки морских трубопроводов, транспортировки морских металлоконструкций и т.д. Венцом деятельности Гейдара Алиева в этом направлении стало строительство и сдача в эксплуатацию крупнейшего и единственного в бывшем СССР Бакинского завода глубоководных оснований по изготовлению тысячетонных

lemini qoyma. Bu, həm Ermanistan tərəfindən təcavüzə, həm də daxilde baş verən siyasi qeyri-sabitlik, iqtisadi böhranın əlaqədər idi.

Heydər Əliyevin 1993-cü ilde Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsi ilə əziyyət kökündən dayışmeye başladı. Prezident gündəlik problemlərin həlli ilə yanaşı, ölkəni çox ağır və dağıdıcı böhrandan çıxarımaq üçün siyasi və iqtisadi problemlərin həllini sərətə həll etməli idi. Bunun üçün isə güclü, real amil-vasitə tapmaq lazımdı. Belə bir uğurlu vasitə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən tapıldı - bu, iqtisadi dırçılışı və siyasi sabitliyi təmin edə biləcək Azərbaycan nefti idi.

Heydər Əliyev tərəfindən işlənib, qətiyyətə heyata keçirilən neft strategiyası müştəqil Azərbaycan üçün elə ilk illərdən müsbət nəticələri.

Azərbaycanın neft strategiyasında əsas həlliədici istiqamət "Güneşli-Çıraq-Azəri" neft-qaz yataqlarının mənimşənilməsidir.

Lakin maliyyə imkansızlığı, münasib texnologiyaların yoxluğu onların mənimşənilməsini illerlərə uzadı. Azərbaycanın müstəqillik qazandığı ilk illərin çətinlikləri məsələni bir qədər de yubadırdı. Ona görə də xarici kapitalın cəlb olunması və bu sahədə xarici mü-

metallurgijskih konstrukciyj dla stroitelstva glubokovodnyh morskikh plat-form.

C распадом СССР и обретением независимости перед Азербайджаном с чрезвычайной остройностью встало проблема выживания страны и нации, связанной с агрессией со стороны Армении, внутриполитической нестабильностью и экономическим кризисом.

C избранием Гейдара Алиева в конце 1993 г., Президентом Азербайджанской Республики ситуация в стране начала коренным образом меняться. Наряду с ежедневными, ему пришлось ускоренно решать проблемы политические и экономические, чтобы вывести страну из тяжелого кризиса. Надо было найти мощный реальный рычаг для ее осуществления. И он был найден Президентом Гейдarem Алиевым - азербайджанская нефть как стратегия экономического подъема и политической стабильности.

Разработанная и настойчиво проводимая Гейдаром Алиевым нефтяная стратегия независимого Азербайджана уже в первые годы стала давать позитивные результаты.

Главным направляющим нефтяной стратегии Азербайджана стало освоение нефтегазоносной структуры "Гюнешли-Чыраг-Азери".

Однако из-за отсутствия финансов и соответствующей технологии их освоение затянулось на многие годы. Это положение еще более усугубилось после приобретения независимости республики. И поэтому остро стал вопрос привлечения иностранного капитала и опыта освоения глубоководных месторождений.

Только благодаря железной воле, целеустремленности и дальновидности политики Гейдара Алиева стало возможным при-

включено крупнейших нефтяных компаний к разработкам богатейших месторождений нефти и газа на Каспии. Вонцій этой титанической деятельности стало подписание 20 сентября 1994 года "Контракта века", одного из важнейших событий в истории XX века.

Выступая на торжественной церемонии подписания "Контракта века", наш Президент особо отметил: "...подпишись этот контракт, мы еще раз демонстрируем всему миру восстановление сумеркнян прав в Азербайджанской Республике, полную независимость Азербайджанского государства, полноправные владения нашего народа своими богатствами".

Нынешние и последующие поколения должны знать цену основному богатству нашей родины - каспийской нефти, иначе представлять настоящее и будущее нефтяной стратегии.

Пространство многочисленных публикаций по "Контракту века", часто встречаются такие слова: "впереди", "привидение", "исторический", "запахший" и прочие. И это, надо прям сказать, соответствует действительности, что наподобие виду по результатам реализации данного исторического соглашения. Работы, связанные с "Контрактом века", явились реальными шагом в освоении богатых энергетических запасов Каспия во имя развития мировой экономики, и в первую очередь, прикаспийских государств.

Интересно, что внимание зарубежных инвесторов привлекли месторождения, открытые и разведанные азербайджанскими нефтяниками в период руководства республикой Гейдара Алиева.

В настоящие времена "Нефт Дашилары" стали опорной базой основания новых морских месторождений. Силами специалистов "Пеннарділ" здесь построена газоком-

taxessislerin tacerubesinden istifade keskin sekilde ortaya atildi.

"Yalnız Heydar Əliyevin polad iradəsi, məqsədönlü və uzaqorun siyaseti xarici iri neft şirkətlərinin Xəzərdəki zəngin neft və qaz yataqlarının mənimsinələşməsinə cəlb edə bildi. Bu ardıcıl fəaliyyətin bəhrəsi - 1994-cü il ən sənaye 20-də bağlanmış "Əsrin müqavilası" XX əsirin mühüm tarixi hadisələrindəndir. Müqavilənin bağlanmasına həsr olunmuş təntənəli mərasimde prezident xüsusi qeyd etdi ki, "bu müqaviləni bağlamaqla, biz bir dəha bu gün dünaya Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının tam bərpə olunmasını, Azərbaycan dövlətinin tam müstəqilliyini, xalqımızın öz sərvətlərinin təməhuquq sahibi olduğunu nümayiş etdirik".

Bugünkü ve gelecek nesiller vatanımızın asas sarvatının - Xazar neftinin qiymatını bilmeli, neft strateyiyasının bu gününü ve geleceyini aydın təsəvvür etməlidirlər.

"Ösrin müqaviləsi"ndən bəhs edən çox-sayılı materiallarıñ nazarından keçirərək tez-tez "ılı dəla", "nəhəng", "tarixi", "çox böyük" və s. sözlər rast gəlirsən. Bu, həqiqətən de-bə-lədir. Tarixi müqavilənin həyatə keçməsi bir-daha bunu göstərir. "Ösrin müqaviləsi" ilə alaçadər aparılmış işlər Xəzərin zəngin ener-jii etibatlarının mənimsənilməsi istiqamətin-dən dönya iqtisadiyyatının, ilk növbədə isə Xəzəryəni dövlətlərin iqtisadiyyatının inkişafında real addımlar oldu.

Maraqlıdır ki, dünya investorlarının da dıq-qatını ilk növbədə Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azerbaycan neftçiləri tərəfindən kaşf edilib, işlənmiş yataqlar calb etmişdi.

Hal-hazırda "Neff Daşları" yeni neft yataqlarının manımsınılığında dayan basızdır. Burada "Pennzoyl"un mütekassislerinin kömeyi ile qaz-kompressor stansiyası tıktılmışdır. Bunun nəticəsində "Günaşlı" yatağındań həftələr əbarət çıxan qazı da neqıl etmek mümkün olmuşdur. Hesablamalara görə, ilk

прессорная станция, посредством которой стала возможной перегонка попутного газа с месторождения "Гюнешли". По подсчетам, запасы первых разведанных месторождений составляют 750 млн. тонн нефти и 200 млрд. кубометров газа. ПERSPECTIVЫ развития топливно-энергетического комплекса республики на ближайшие 20-30 лет связаны с этими месторождениями.

Со времени подписания "Контракта ве-
ка" до начала выработки первой нефти на
месторождении "Чыраг" был выполнен
огромный объем работ, а именно создана
глубоководная платформа, на которой
пробурены многочисленные скважины, проложен многокилометровый нефтепро-
вод для транспортировки нефти, построен
крупный нефтяной терминал в поселке
Санчагал вблизи Баку. От терминала про-
ложены магистральные нефтепроводы в
северном направлении - Баку-Новорос-
сийск и западном - Баку-Тбилиси-Суапса.

В настоящее время начата реализация "первой фазы" крупномасштабных работ по освоению месторождений "Гюнешли-Чыраг-Азери" и программы строительства крупнейшего нефтепровода по маршруту Баку-Тбилиси-Джейхан с подключением к нему казахстанской нефти из порта Актау.

Ведутся работы по освоению крупнейшего газоконденсатного месторождения "Шахдениз", запасы которого составляют около 1 млрд. кубометров газа. Решены вопросы поставки этого газа на международные рынки и т.д.

Нефтяная стратегия стала частью внутренней и внешней политики Гейдара Алиева. Нефть, являющаяся национальным достоянием независимой Азербайджанской Республики, превратила страну в равноправного и полноправного субъекта системы международных отношений.

yataqlarda 750 milyon ton neft və 200 milyard kub metr qaz vardır. Respublikanın yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı perspektivləri yaxın 20-30 ilde bu yataqlarla bağlıdır.

"Öşrin müqaviləsi"nin bağlılığı vaxtdan "Çıraq" yatağında ilk neftin hasilinə qədər həmçinin işlər yerinə yetirilmişdir, yeni darin sularında platforma salılmış, onun üzərində çoxsaylı buruqlar qazılmış, nefti nəql etmə üçün kilometrlər yeriňi neft kaməri çəkilmüş. Bakının yaxınlığında Səngəçalda iki neft terminalı təklimidir. Oradan şimal istiqamətə - Baki-Novorossiysk və qırba - Baki-Tiflis-Supsa istiqamətində doğru magistral neft kəmərləri salılmışdır.

Hazırda böyükmiy়aslı "Güneşli-Çıraq-Azıri" yataqlarının manımsınılması işleri üz-
e ilk fazanın realizasyasına, galacekde Aks-
arımınanın Qazaqstan neftinin de neqli-
yenin koşulacağı Bakı-Tiflis-Ceyhan marşrutu
üzre iki neft kəmərinin inşası programı üzre
şəhərlər basılmışdır.

Iri "Şahdanız" qaz-kondensat yatağının
menimsanılması üzre de işler aparılır. Burada
qaz ehtiyatları 1 milyard kubmetre çatır.
Bu qazın beynəlxalq bazarlara tədarükü mə-
sələlərde artıq həll olunmuşdur ki, bu da

В настоящее время в связи с острой борьбой за мировые энергоресурсы еще более возрастает роль нефтяного фактора. В этих условиях нефтедобывающие страны приобретают важное значение в мировой политике, получают возможности для решения своих проблем посредством нефтяного фактора.

Успешная политическая стратегия главы нашего государства в нефтяной дипломатии раскрывает широкие перспективы для укрепления позиций Азербайджана в международных делах, вхождения его в ряды развитых государств, упрочнения нашей позиции в положительном решении нагорно-карабахского вопроса.

Во время многочисленных встреч с руководителями ведущих зарубежных стран Гейдар Алиев неоднократно отмечал, что... «в последние годы мы ознакомили весь мир с богатыми нефтяными месторождениями на Каспийском море. Это заслуга Азербайджана перед мировой общественностью, ибо эти залежи нефти на Каспии привлекают внимание всего мира. Азербайджан выявил эти месторождения, открыл их перед миром».

Сегодня крупные мировые нефтекомпании стремятся в Азербайджан, чтобы участвовать в экономическом развитии. Об этом свидетельствует сумма инвестиций зарубежных нефтяных компаний в проекты освоения морских нефтяных месторождений. Она составляет около 18 млрд. долларов. Зарубежные инвестиции, вкладывающиеся в нефтяную промышленность Азербайджана, не только преобразовали технический уровень нефтедобычи и бурения и значительно повлияли на прогресс в сопутствующих предприятиях по производству и ремонту нефтяного оборудования, плавучих средств. Кроме того, строительство новых нефтепроводов, терминалов

Heydar Əliyevin daxili və xarici neft siyaseti strategiyasının bir hissəsidir.

Neft beynəlxalq münasibətlər sistemində
beraber və təmhiqüçülu subyekte çevrilmiş
Azerbaycanın milli sərvətidir.

Hazırda, dünya enerji ehliliyetleri uğrunda keskin mübarizəde neft faktorunun rolünün daha da arttığı bir dövrde, neft hasil eden ölkeler dünya siyasetinde mühüm şahsiyyət kəsb edir və neft faktoru vasitəsilə öz problemlərinə həlli etmək imkanı daşanır.

Dovlet başçımızın netti diplomatiklığında uğurlu siyasi stratejisi bəynalxalq məsələlərdə Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmənəsi, onun inkişaf etmiş ölkələr sırasına daxil olması, Dağılıq Qarabağ məsələsinin müsbət həlli naməni mövqelərinən möhkəmənəsi üçün geniş perspektivlər açıq.

Aparıcı qabaqcıl xançı dövlətinə başçılıtı da çoxsaylı görnüşlərində Heydər Əliyev dəfələrə qeyd edilmişdir, ki, "son illər bütün dünyani Xəzər danızının zəngin neft yataqları ilə tanış etmişik. Bu, Azərbaycanın dünya ictimaiyyatı qarşısında xidmətləndir, zira Xəzərdəki bu neft yataqları bütün dünyadan diqqətini colub". Azərbaycanın bataqları keşfi illər ərzində davam etmişdir.

Bu gün dünyadaki ilk, neheng neft şirketlerin olakımızın işlisi inkişafında iştirak etmek için Azerbaycan'a çok atr. Deniz neft yataqlarının manisimələşdiriləcəyindən, xarici investorların 18 milyard dollara qədər sormayı qoyması buna şübdür. Bu həcmde qoyulmuş xarici investisiyalar netçi-xarma ve qazma işlərinin texniki seviyyəsini yüksəltməyi yanaşı, neft avadanlığının qurğularının istehsalı və temir üzrə uyğun məsələlərin təreeqsizləşdirilməsi təsir göstəridi. Bundan başqa yeni neft kəmarlarının, terminallarının, dənizdən neft-qaz kəmarlarının, kompessor stansiyalarının və s. inşası mülkələr azerbaycanlı gənc işçilər təməl etməyi yanaşı, onların pəsəkkarlığını və tacirəbsinini

вой, морских нефтегазопроводов, ком- прессорных станций и других не только обеспечивает работой тысячи азербайджанских граждан, но и поднимает их квалификацию и опыт до уровня современных международных требований. Многие из них, изучив международный английский язык, прошли обучение в ведущих зарубежных компаниях.

Милиарды долларов, вкладываемые в нефтяную промышленность по "Контракту века", составляют производственные фонды экономики нового Азербайджана. Отрадно и то, что в Азербайджане в рамках "Контракта века" заложена основа для строительства и развития производственных объектов, связанных с нефтяной промышленностью в соответствии с международными стандартами, созданы условия для современного промышленного процесса.

Еще в далекие шестидесятые годы ХХ века, приходя к руководству республикой, Гейдар Алиев понимал, насколько велико значение азербайджанской нефти в развитии экономики и промышленности нашей страны. В 1971 году на республиканском совещании, посвященном 100-летию азербайджанской нефтепереработки, он убедительно доказывал, что добыча нефти в большом количестве будет способствовать развитию других отраслей промышленности, и прежде всего, нефтепереработывающей и химической.

Чтобы понять это, необходимо оценить масштабы работ по коренной модернизации бакинских нефтеперерабатывающих заводов, ясно представить ситуацию, сложившуюся на этих предприятиях к концу 1967 года.

В целом нефтеперерабатывающая отрасль в то время характеризовалась значительным количеством устаревших про-

müsəris beynəlxalq tələblər seviyyesine qaldırınlı. Onların çoxu beynəlxalq ünsiyət vasitəsi olan ingilis dilini öyrənməkla, dünəninin qabaqcıl xarici şirkətlərdən xüsusi texnoloji istehsalat təlimləri keçmişdir.

"Əsrin müqaviləsi" üzrə neft sənayesine qoyulmuş milyardlarla dollar yeni Azərbaycan iqtisadiyyatının istehsal fondlarındır. Sevindirici həldir ki, Azərbaycanda "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində nefit sənayesi ilə elad-qadar istehsal müəssisələrinin tikilməsi, yenidən qurulması və inkişafının esası qoyulmuş, beynəlxalq standartlara uyğun müasir sənayenin təşkilü və yüksəlkisi üçün şərait yaradılmışdır.

Azərbaycan neftinin ölkə iqtisadiyyatı və sənayesinin inkişafında ehamiyyətini Heydər Əliyev hələ keçmiş əsrin 60-ci illərindən bütün genişliyi ilə dəvətdər. O, bir ölkə rəhbəri kimi, hələ 1971-ci ilədən Azərbaycanda neft emalının 100 illiyinə həsr olunmuş müsəvərədə qətiyyətə bildirirdi ki, artmaqla olan neft istehsalı sənayenin digər sahələrinin, ilk növbədə isə iqtisadiyyatın aparıcı sahələrindən olan neft emali və kimyanın inkişafına geniş imkanlar yaradacaq.

Bunu başa düşmək üçün Bakı neft emali zavodlarında esaslı yenidənqurmanın miqyasını qeymləndirmək, 1967-ci ilin sonlarına məuəssisələrlərə yaramış şəraflı aydın təsəvvür etmək vacibdir.

Həmin dövrde neft emali sahəsi üçün köhnəmiş, vaxtını başa vurmaş xəyli müdərəsə, rezervuar parkları, neft-dəstakaların xarakteri idi. Bu məuəssisələrin zərəri tullantılı Qaraşəhər sənaye rayonunun atmosferini, Xəzər sahiliyini cırklondur, Bakı əhalisinin sağlamlığına zərər yetirirdi.

Ölkədə "Mehsulun keyfiyyət nişanı" neyata keçinməyindən istehsal olunan neft məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi keskin problem kimi dayanırdı.

cessovs и изношенных производств, развернутых парков, наливных эстакад. Вредные выбросы с этих предприятий загрязняли атмосферу Черногородского промрайона, побережья Каспийского моря, наносил ущерб здоровью населения города Баку. Острой стала проблема повышения качества выпускаемых нефтепродуктов, что было связано с введением в стране "Знака качества продукции". Для бакинских нефтепереработчиков эта проблема осложнялась низким техническим уровнем ряда производств и изменением состава перерабатываемой нефти. Для полной оценки ситуации, сложившейся в этой ведущей отрасли экономики республики, целесообразно вспомнить положение на нефтеперерабатывающих предприятиях республики к моменту принятия Гейдаром Алиевым решения по ее модернизации.

На Ново-Бакинском НПЗ из 20 действующих технологических установок только 3 были введены в эксплуатацию "в 60-х годах, на Бакинском НПЗ из 30 действующих производств - лишь 2 технологические установки, а на БНЗ им. Караваева - лишь одна. На заводе "Нефтегаз" производства были построены до 1950 года.

Центральной задачей отрасли становилась необходимость обеспечения глубокой переработки нефтяного сырья с целью максимального выхода нефтепродуктов на единицу перерабатываемой нефти. Решение этой задачи требовало перевода нефтеперерабатывающей промышленности на новую качественную ступень, имея в виду широкое внедрение в производство вторичных процессов - деструктивного разделения тяжелых остатков.

Как известно, глубина переработки нефти на бакинских нефтеперерабатывающих предприятиях в целом по отрасли в начале 70-х годов составляла не более 50 процен-

İÖNTÖRUM PRELİMİ

Bir sıra istehsal müəssisələri texniki baxımdan köhnəldiyi və SSRİ-nin müxtəlli nef regionlarında emal üçün göndərilen neftin tərkibi deyişdiyindən Bakı neft emali müəssisələrində çalışalar üçün bu tələbi həyata keçirmək xeyli çətinləşmişdi. Respublika iqtisadiyyatının bu aparıcı sahəsində yaranmış şəraitlə tam qıymətləndirmək üçün Heydər Əliyevin bu sahənin yenidən qurulması qərarını qəbul etməzdən əvvəl respublikada neft emali müəssisələrinin veziyətini yada salmaq yerine düşərdi.

Yeni Bakı neftçılık zavodunda - NEZ-de işləyen 20 texnoloji qırğudan yalnız 3-ü, Bakı NEZ-de işləyen 30 qırğudan yalnız 2-si, Qarayev adına BNZ-de işe yalnız 1-i 60-ci illərdə işe salınmışdı. "Neftqaz" zavodunda müəssisələr 1950-ci iləndən əvvəl tikilmişdi.

Neftçılık sahəsində esas məsələ emal olunan xammal vahidindən maksimum məhsul almaq üçün neftin dərindən emalını təmin etmək idi. Məsələnin həlli neft emali sənayesini yeni keyfiyyət mərhəlesi keçirməyi tələb edirdi, bunun üçün istehsalatı ikinci, təkrar emal prosesinən - ağır qalıqlarda desaktiv parçalanmanın təbliğ təhləkə olundur.

Məlumdur ki, Bakı neftçılık müəssisələrində 70-ci illərin əvvəllerində xammal 50 lağız meqəddəli məhsul çıxımı ilə emal edildi, yerde qalan qalıq mazutlu olurdu.

той от объема переработки нефти, основным же продуктом были остаточные мазуты.

Понимая важнейшую роль нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности в экономике Азербайджана, Гейдар Алиев, изучив состояние дел и задачи, стоявшие перед отраслью, в первую очередь организует работу по составлению программы модернизации отрасли по всем технико-экономическим и социально-экологическим аспектам. К этой работе привлекают широкий круг учёных и специалистов.

Продвижение всего комплекса мероприятий по коренной реконструкции предусматривало прежде всего сосредоточение переработки всех нефтей на двух нефтеперерабатывающих заводах - НБНЗ им. Ви Ильича и БНЗ им. XXII съезда КПСС, со специализацией первого из них на глубокой топливной переработке нефти и масел - на производстве смазочных масел.

Основным лейтмотивом программы было эффективное использование перерабатываемых нефтей зарубежных стран и, прежде всего уникальных азербайджанских нефтей с целью увеличения не глубины и снижения энергопотребления на единицу вырабатываемых нефтепродуктов, улучшая при этом качество вырабатываемых нефтепродуктов. Кроме того, в соответствии с международными требованиями необходимо было обеспечить выпуск неэтилизированных бензинов, снизить загрязнение окружающей среды в промране до современных требований, с целью улучшения экологии города Баку: повысить основные объекты хранения и наливания нефтепродуктов за пределы города, переместить из промышленной зоны вблизи нефтеперерабатывающих заводов все жилые помещения, построить для переселенцев новые жилые дома, осуществлять социальную программу отрасли, т.е. пост-

Mehz hamin dövrde Heydar Əliyev Azərbaycan işğisizliyindən neft emalı ve neft-kimya sanayisinin roluna xüsusi əhəmiyyət verərək, bu sahnenin qarşısında duran problem-lər və məsələləri öyrənib ilk növbədə sahnenin bütün texniki işğisidən və sosial-ekoloji aspektlərini nəzərə almaqla modernizasiya programını təqdim etmişdir. Bu işə alım və müxəzzasının böyük bir qismi çəlb olunur.

Bütün kompleksde köklü rekonstrüksiyadırınlarının gerçekleştirilmesi en avval bütün nettin iki neft emalı zavodunda - ilç adına EBNZ ve Sov İKP XXII kuruluşu adına NEZ- de ceməlaşdırılmasını nezərdə tuturdu. İlç adına zavodının tam yarısında emalı yolu ile yanacaq, ikinci zavod ise surtuk yağları istehsalı-nayaqlarıldır.

Programın asas leymotivi belə idi:

Hasıl olunan neft məhsullarının keyfiyyatını artırmaq, emal olunan neftlərdən, xüsusiliklə Azərbaycan neftindən effektiv istifadə etmək, hasıl olunan neft məhsulları vahidinə sərf olunan enerji daşıyıcılarının miqdarnı azaltmaq. Bündan başqa, bəynelxalq standartlara uyğun olaraq etibarlıdırılmış benzin istehsalını təmin etmək, senaye rayonlarında ətraf mühitin çirkinləşməsin müasir təhləblər seviyyəsinə qədər azaltmaq, Bakının ekoloğiyasını qorunmaq məqsədi neflin doldurulması və saxlanması üçün istifadə olunan obyektləri şəhərdən konara çıxarmaq, nefl emal zavodlarının yaxınlığında senaye zonalarının və bütün yaşayış binalarını köçürmək, köçürülenlərin üçün yeni yaşayış binaları tikmək, sosial programı həyata keçirmək, yani nefl emali ilə misəglə olañ fəhlələr üçün sosial-məsaiş obyektlərinin inşası təmin etmək.

Ösaslı rekonstruksiya programına göre ilk növbəde neft emalı zavodlarında neftin mütarəqqi emalının esası olan müasir texnoloji komplekslerin inşası nəzərdə tutulurdu. Yeni Bakı NEZ-də ELOU-AVT-6 mühüm

роить социально-бытовые объекты для нефтепереработчиков.

По проекту коренной реконструкции в первую очередь на нефтеперерабатывающих заводах предусматривалось создание современных технологических комплексов, являющихся основой передовой нефтепереработки, а именно: на Ново-Бакинском НПЗ строительство и ввод в эксплуатацию установки ЭЛОУ-АВТ-6, катализитического риформинга и катализитического крекинга, производство электродного кокса; на Бакинском НПЗ строительство и ввод в эксплуатацию высокопроизводительных ЭЛОУ-АВТ-6 и установки по улучшению качества нефтяных масел.

Благодаря огромному авторитету Гейдара Алиева, настойчивости, повседневному контролю и помощи, ответственности за выполнение ввода объектов в намеченные сроки, модернизации нефтегорабатывающей отрасли стала претворяться в жизнь. Для того, чтобы представить масштабы проведенной работы в этом направлении, проследим этапы строительства и ввода объектов по заводам.

Знаменательным событием в Республике стал ввод в эксплуатацию установки ЭЛОУ-АБТ-6 на Новобакинском НПЗ (ныне «АЗернефтязнак»). Самая современная по тому времени высокопроизводительная комбинированная атмосферно-вакуумная установка с блоками подготовки нефти и вторичной перегонки бензина мощностью 6 млн. тонн сырой нефти в год, оборудование для которой было поставлено из Германии фирмой «GRIMMIA». Установка предназначалась для переработки смеси нефей и получения широкой гаммы высокочастственных нефтепродуктов. Ввод этого комплекса позволил ликвидировать в морально и физически изношенных установках, увеличить выход светлых

nun tıkkılıb istismara verilmesi, katalitik rıfor-
minç ve katalitik kreking, elektrod koksunun
isteşhali, Bakır NEZ-da yüksek isteşhali gücü
olan ELOU- AVT-6 qırqusunun tıkkılması,
neft yağılarının keyfiyyetini artırın qırquların
quragdırılması.

Heyder Əliyevin qətiyyəti, böyük nüfuzu, gündəlik nezərəti və köməyi, obyektlərin təyin olunmuş vaxtda işe salınması üçün cavabdehliy sayəsində neft emalı sahəsinin yenidən qurulması heyata keçirilməye başlandı.

Bu istiqametde görülmüş işlerin hacmini tesevvür etmek için zavodlarda obyektlerin nüsa ve istismarı merhələlərini izləyək.

Yeni Bakı NEZ-də (hazırda - "Azərneftyaçacıq") ELOU-AVT-6 doğrusunun istismara verilməsi eləmətdər hadisəye çevrildi. Bu doğru o zamanlar üçün nü müasir olub, yüksək istehsal gücüne malik kombinə edilmiş atmosfer-vakuum qurğusunu idar. Netti emaləcəzirələyən və benzini tekrar distile edən lokları ola bu doğru ilə 6 milyon ton xam neft emal edirdi. Almanyanın "GRIMMA" firmasından alınmış həmin doğru neft qarşılığı emal etmək və yüksək keyfiyyəti, geniş amalları nəfəs məhsullarının alınması üçün əzərorda tutulmugdu. Bu kompleksin işe sahəsinə nöticesində menevi və liziki cəhdətdən əvvəl, əgər röngli neft məhsullarının istehsalı

нефтепродуктов, значительно снизить затраты на единицу получаемой продукции. Расходы на строительство комплекса оккупились почти за 2 года эксплуатации.

В 1979 году на этом же заводе внедрится строй современная установка каталитического реформинга по западной технологии, что позволит выпускать высокотанковые этилированные автобензины, пользующиеся высоким спросом на мировом рынке.

В 1981 году также при непосредственном участии Гейдара Алиева на Бакинском ПЗ (ныне ПО "Азернефть") был введен второй аналогичный комплекс ЭЛОУ-АВТ-мощностью по переработке нефти 6 млн. тонн в год. Как вспоминает сам Гейдар Алиев на встрече с работниками объединения "Азернефть", в те годы он не раз посещал строительство комплекса, интересовался ходом работ на этом объекте. ЭЛОУ-АВТ-6 в эксплуатацию вышел большой трудовой праздник. Гейдар Алиев наградил высокими правительственными наградами наиболее отличившихся строителей, монтажников, нефтехимиков.

В этот же период по программе коренной реконструкции на нефтеперерабатывающих предприятиях строятся и сдаются эксплуатацию установки по улучшению качества топлива и масел. На эти цели за настойчивости и инициативы Гайдараева было выделено и освоено почти 0,5 млн. рублей. Перед учеными и специалистами была поставлена задача осуществления реконструкции на основе создания и внедрения современных высокопроизводительных комплексов по прогрессивной технологии, комбинированная установок, широкого применения автоматизированных систем управления производственными процессами и заводов и цехов.

ni artırmaq, mahsul vahidi-
na serf olunan xərci azalt-
maq mümkün oldu. Komp-
lexs öz xərclərini 2 ilə çi-
xardı.

1979-cu ilde həmin zavodda qərb texnologiyası üzrə müasir katalitik rəsorinq qurğusunu da quraşdırıldı. Ourğu dünya bazarında yüksək tələbatlı olan yüksək oktanlı etilşəşdirilmiş avtomobil benzini buraxmağa imkan verdi.

1981-ci ilde yena da bli-
lavasılıtı Heydar Əliyevin
iştirakı ilə Bakı NEZ-دا
("Azərnəftyaq" zavodu)
ikinci analogi ELOU-AVT-6
kompleksi işə salındı. Qur-
ğu ilde 6 milyon ton neft
emalı üçün nəzərdə tutul-
muşdu Heydar Əliyev
"Azərnəftyaq" birliyinin iş-
çiləri ilə görüşündə xatirat-

diği kimi hamî illerde o, kocâ
defe baş çekmiş, obyektda
maraqlanmışdı. ELOU-AV
ise salınması büyük tentâ
Heyder Əliyev qurğunun 1
nan inşaatçıları, quraşdırıcı
sak dövlət mükafatları ilə m

Hemin dövrde esaslı rekamına esasen nett emalı yanacaq ve yağların keyfi yaxşılaşdırın qurğular inşa verildi. Heydar Əliyevin şəhərinin inadkarlığı sayesinde bu işlər yon manat ayrılmış və serfi

O. alimlerin ve mütexessislerin sırasında şert qoymuşdu ki, rekonstruksiya müasir, yüksək istehsal gücү olan, mütereqqi texnologiya kombine edilmiş qurğular, istehsalı av-

В соответствии с намеченной программой концепции модернизации нефтеперерабатывающей нефтехимической промышленности Республики Таджикистан в 1980-1990 гг. были построены и пущены в эксплуатацию такие современные и высокопроизводительные комплексы, как установка замедленного окисления с целью производства электродного топлива из отходящего твердого остатка, комбинированная установка кальциевого крекинга с блоком гидроочистки сырья для увеличения глубины переработки нефти и другие.

Правительство республики при непосредственном участии Гейдара Алиева разработало и представило на рассмотрение союзного руководства программу развития и других отраслей промышленности республики. Утвержденная в высших инстанциях СССР, она определила направления динамического и всестороннего развития промышленного производства в Азербайджане, наметила конкретные меры по коренному совершенствованию структуры промышленности, развитию экономики республики.

Мы знаем, что главную базу нефтепереработки и сегодня составляют эксплуатируемые установки первичной переработки нефти ЗЛЮ-АВТ-6, катализитического крекинга, рифформинга и другие, которые в короткий срок, в 1976-1981 гг. были построены при непосредственном участии руководителя Республики Гейдар Алиева.

tomatlaşdırılmış sistemlerin tetbiqi ile idare eden zavod ve sexlerin yaradılması nezerde tutulmaqla heyata kecirlisn.

Respublikanın neft emalı ve neft kimya senayesinin asası modernizasyon programı uygun olaraq 1980-1990-ci illerde ayrılmış ağır qızıladan elektrokoksu istehsal edən, istehsal gücü böyük olan müasir kompleks ve xammalı su ilə tərniplama bloku olan kombinə edilmiş katalitik kreking qurğusu tətbiq olunmuşdur.

Respublika Hökumeti Heydor Əliyevin birləşdirilmiş rəhbərliyi ilə İttifaq rəhbərliyində Azərbaycannı digər sonaya sahələrinin də inkişafını nəzərdə tutan program hazırlanıb basılmasına təqdim etmişdi. SSRİ-nin yüksək istənilənliliklərindən təsdiq olunmuş program Azərbaycanda sonaya istehsalının dinamik və hərəketli inkişafını müüyyənləşdirdi, sonayə strukturunun esaslı təkmilfərdiliməsinin konkret tədbirlərinin müvəyyənləşdirildi.

Melumdur ki, bu gün de nett emali sənəyinən əsası 1976-1981-ci illərdə çox qısa müddətde, bilavasitə respublikanın rəhbəri Heydər Əliyevin iştrikə ilə kılıfı istifadəyə verilmiş, indi da istismarda olan ELOU-AVT-8 ilkin nett emali qurğusu, katalitik kreking, katalitik reforming və s. cürdüləndir.

Heydar Əliyevin teşəbbüsü ilə Bakı nettəmali müəssisələrinin yenidən osası qurulması sayəsində həmin dövrde tətbiq edilən texnoloji proseslər nettinə osası emalını, nettəmüssəllərinin yüksək keyfiyyətini, onların geniş çeşidini təmin edir ki, onlar da növbəti respublikanın daxili telebotunu ödəyir, hətta xeyli mədəndə xarici bazarlara da çıxarırlar.

1980-ci illərin axırlarında Azərbaycanın neft emalı ve nefit-kimya sanayesinə kapital gələçəyini demək olar ki, tamamilə dayandırılmışdır. Bundan başqa, SSRI-nin dağılıması, keçmiş iqtisadi elaqələrin pozulması, müstəqilik qazanıqdan sonra respublikamızın işləşdiyi səhərdən almış olduğu ölkəmizdən neft emalı və

Благодаря «коренной» реконструкции бакинской нефтегенераторной базы, предпринятой по инициативе Гейдара Алиева, внедренные за этот период технологические процессы низынки обеспечивают глубокую переработку нефти, современное качество нефтепродуктов, широкий ассортимент. Производимые продукты не только удовлетворяют栎 требности республики в основных нефтепродуктах, но и в значительных количествах поставляются на внешний рынок.

В конце 80-х годов кипящееложение и нефтегерообрабатывающую и нефтехимическую промышленность Азербайджана было почти пристановано. Кроме того, разрыв ССРР, разрыв старых экономических связей, блокада нашей республики оказали отрицательное влияние на работу нефтегерообрабатывающих и нефтехимических предприятий нашей страны: одни производственные мощности были пристанованы, другие — снизили свою производительность.

Однако сегодня начинается второй этап — рождение нефтехимического комплекса наших республик. После избрания Гейдара Алиева Президентом нашей суверенной республики, привлечения огромных зарубежных инвестиций и различных отраслей, подписания "Контракта века" и других последующих контрактов на разработку новых перспективных месторождений, Азербайджан снова преобразится в один из крупнейших нефтедобывающих регионов мира. С увеличением добычи нефти в республике будет возрастать и роль нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности в экономике республики, решения поставленной Президентом задачи: "Азербайджан должен стать одной из передовых стран мира!"

Став Президентом Азербайджанской Республики Гейдар Алиев уже с первых

neft-kimya sənayesinə öz mənfi təsirini göstərdi, bəzi istehsal müəssisələri dayandırıldı, digərləri isə fəaliyyətini çox aşağı məhsuldarlıq davam etdirdi.

Lakin bu gün respublikamızın neft-kimya kompleksi ikinci yüksək illərini, intibah, dirçəlis dövrünü yaşayır.

Xalq tərəfindən Heydər Əliyevin müştəqil respublikamızın prezidenti seçilmişsi, müxtəlif istehsal sahalarına külli miqdarda xarici investisiyaların qoyulması, "Əsrin müqaviləsinin" və digər müqavilələrin bağlanması nticəsində Azərbaycan yenidən dünyananın ən zəngin neft regionlarından birinə çevrilir. Çıxarılan neftin artması ilə əlaqadər respublika iqtisadiyatında neft emalı və neft-kimya sənayesinin rolü artacaq, prezidentin "Azərbaycan dünyasının qabaqcıl ölkələrindən biri olmağın" qərarı uğurla həyata keçirək.

1993-cü ildən - Azərbaycan respublikasının prezidenti olduğu ilk günlərdən Heydər Əliyev neft emalı sənayesindəki vəziyyətə yenidən xüsusi diqqət yetirməye başladı. O,

dней уделял большое внимание положению дел в нефтеперерабатывающей промышленности. Он посещает комплекс ЭЛОУ-АВТ-6 - первенца коренной реконструкции отрасли.

Мне, как участнику этой встречи, особенно запомнились слова, сказанные Гейдаром Алиевым об установке ЭЛОУ-АВТ-6: "Я помню, как мы радовались, когда строилась, возводилась эта установка. Поэтому что строительство такой установки в то время было новаторским шагом для Азербайджана. Сдача в эксплуатацию этой установки происходила в торжественной обстановке. И я очень рад, что установка работает и сегодня, и что мне снова удалось приехать сюда".

Безусловно, внимание Президента как нельзя лучше мобилизует тружеников "Азернефтьянаджаг" работать хорошо, отдавая все силы и умение на повышение экономических показателей завода. Далее он непосредственно следит за ходом

birinci növbədə yenidənqurmanın ilki olan ELOU-AVT-6 kompleksinə baş çəkdi.

Bu görüşün iştirakçısı həmin ölkə başçısının həmin unikal qurğu haqqında dedikləri xüsusilə yadimdə qalıb: "Mən bu qurğu tikilib istifadəyə verilərən necə sevindiyimizi xatırlayıram. Belə bir qurğunun inşası o zaman Azərbaycan sənayesine bir yenilik idi. Bu qurğunun istifadəyə verilməsi tantanlı şəraitdə keçirilirdi. Mən çox sadam ki, qurğu bu gün da işləyir və mən yenidən buraya gələ bilmisəm."

Sözsüz ki, prezidentin diqqəti "Azərneftyanadğın" aməkənlərinin daha yaxşı işləməyə, bütün qüvvə və bacarıqlarını zəvadın iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırmağa sahərər edir. O, burada işlərin gedisiñi daim izleyir. ABŞ və Cənubi Koreyadan alınmış və iddə 2 milyon ton neft emal edən ən müasir texnologiyalara əsaslanan dahi iki, müasir, vakuüm qurğuların qazdırılış işə düşməsinin sürətləndiriləməsi üçün konkret tədbirlər həyata keçirir.

Daha sonra o, ABŞ-in "Porner" firmasından alınan və yüksək keyfiyyəti yolu bilum istehsal edən kompleksin maliyyələşdirilməsi və inşasını öz şəxsi nezərətindən götürür.

2001-ci ilin martında həmin qurğu ölkə prezidentinin şəxsnə iştirakı ilə tantanlı şəraitdə işə salınır. Miting iştirakçılarının böyük bir qismi etiraf edirdi ki, həmin qurğunun işə salınması onlarda, əməkçilərin işə salınmasına, əməkçiliklərin gələcəyinə böyük inam, nikbilin hissi yaratdı.

Dövlət başçısının qeyd etdiyi kimi, bu qurğunun işə salınması "TRASEKA" və beynəlxalq "İşək yolu" programı xətti ilə nəzərdə tutulan transqazlıq Bakı-Potı avtomobil yoluñun salınması və təzelənməsi üçün yüksək keyfiyyətli bitum istehsalını təmin etməye imkan verəcək.

2001-ci iddə dizel və reaktiv yanacağı tullantıdan temizləyən qurğu işə salındı. Kompleks həmin yanacaqların tullantılsından həmdə qiymətli naften turşularını ayırır. Qurğu

работ и принимает конкретные меры для ускорения строительства и ввода в эксплуатацию двух уже более современных атмосферно-вакуумных установок мощностью по 2 млн. тонн нефти в год на "Азернефтьянаджаг", закупленных по передовой технологии в США и Южной Корее.

Затем он берет под свой личный контроль финансирование и строительство комплекса по производству высококачественных дорожных битумов, закупленного у фирмы "Porner" США.

Пуск этой установки в марте 2001 года произошел при личном участии Президента в торжественной обстановке и, как высказывались многие участники митинга, придало труженикам уверенность в будущее завода и республики в целом.

Этот комплекс, как отметил Гейдар Алиев, позволит обеспечить высококачественным дорожным битумом строительство и реконструкцию транскавказской автомагистрали Баку-Поти, предусмотренной по линии ТРАСЕКА и грандиозной международной программы "Шелковый путь".

В 2001 году пущен в эксплуатацию комплекс очистки дизельного и реактивного топлива с получением из них отходов цен-

ABŞ-in "Merikem" firmasının texnologiyası
asasında işləyir.

Hazırda respublikanın neft emalı kompleksi iki iş istehsal müəssisəsini - "Azerneftyanacaq" və "Azerneftyağ" zavodlarını özündə birləşdirmişdir.

Prezident H. Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda hayatı keçirilən iqtisadi reformlar nəfiz əqzistansının artırmaları ilə yanaşı, respublikanın nefiz emal edən komplekslərinin müasirleşməsini, təzələnməsinə nəzərdə tutur. Azərbaycan alımının xarici firmalardan birgə işləyib hazırladığı və heyata keçirilməsi 2010-cu ildək nəzərdə tutulan konsepsiyanı yuxarıda adıri çəkilən zavodların modernifikasiyası, emal olunan nefiz optimallıq hacmi, daxili tətəbadlılığındakı əsas nefiz məhsullarının satışını təşkil etməklə zavodları müasirləşdirilməq üçün onların malvarlıqlarının daşdırıldı.

Sahinin təchizatı vasitələrinin texniki baxımdan tamamilə yeniləşdirilməsi ilə yanğış, respublikadakı tikinti sanayesinin inkişafı üçün tədbirlər həyata keçiriləcək, inşaat və quradırma təxiliatında tikinti materiallarının istehsalını genişləndirəcək.

Respublika senayesinin inkişafına prezidentin dəqiqətinin bir xüsusiyyətini de qeyd etmək istərdim. İlk dəfə 70-ci illerde onun

gösterisi ile neft emali ve neft-kimya sahlerinin esası yeniden kurulmasının programının hem havanın, hem de su hâzyozlolarının teknoloji problemlerinin kompleks hâli nozardır. Oğuz atmosferin müahafesi müsâbir prosesler ile istifada olunan avadanlıqlarda hermetikiliğin tetbiqi ile tammin olunmuşdusa, Xazır danızının müahafesi meşhûdi ile ise noft emali müsâbirasının uygulamaları sularını temizlemek için bioloji temizleyici kuruluşlar kompleksi istismara verilmiştir.

"Azerneftyanacaq" zavodundaki tentənə-
er zamanı Heydər Əliyev bunu xatırlayaraq
demisdi:

"25 il bundan evvel program teşdiq olunduğundan sonra yüksək seviyəli yırıncıqlardan birinde men böyük nitqə çıxış etdim. Orada dedim ki, bizim bu programı heyata keçirmeyimiz nəticəsində "Qara şəhər" tənəümü təmizlənəcək, bütün his, duda, zərərlər maddələr yoxa çıxacaq və burada ağaclar, güllər çıxıləcək, yasavış evləri tiliqələçək.

Inanın, men o qədar şad və xoşbəxtəm ki,
5 ilden sonra görülmüş işlərin bəhrəsini gö-
ürüm. "Qara şəhər"dən eser-əlamət qal-
mayıb, burada gözəl yaşayış binaları tikilib,
qadılar, güllər akılıb."

Yaranmasına göre Bakı nefti ile sıx olasalar
olar kimya sonayesinin inkıapına da
başçı bu cür yamanı teşkil etti. P-300
istehsalatı mehz Azərbaycan neftinin
üngül fraksiyaları sayesinde mümkün ol-
duğur. Məlumdur ki, Bakı nefti bir şəhər
şəhərlərin yaranmasına, o cümləden Sum-
ayı, Salyan, Neftçala şəhərlərinin inkıpalına
bölməmişdir.

Bu gün de Xəzər dənizində neft, qaz istismarı zamanı ekologyanın qorunması məsələlərinə, Xəzərin temizliyinin, dənizin bioloji qüvvətlərinin qorunmasına böyük diqqət yelkirilir.

рудованими, то діли охорони Каспійського моря були введені в експлуатацію комплекси спорудженій біогеологічної очистки стоківих вод нефтепереробки.

Вот как сам Гейдар Алиев вспоминает иречи на торжествах и ПО "Азотнефти".

... 25 лет назад, после утверждения программы, я выступил с большой речью на одном из собраний высокого уровня. Я там рассказал, что мы осуществим эту программу, и в результате чего "Черный город" сократится, вся копоть, сажа и ядовитые вещества исчезнут и здесь появятся деревья, цветы и будут построены жилье пок

— цветы и будут построены жилье дома...
Поверьте, я так рад и так счастлив, что
спустя 25 лет я вижу плоды проводимой
работы... нет никаких следов «Черного горо-
да»... здесь построены прекрасные жилье
дома, посажены деревья и цветы...”

Такого же подхода он требовал и к развитию химической промышленности республики, которая также обязана сниманием становлением бакинской нефти. Так, основа химического комплекса расплодили производство этилена и пропилены ЭТИ-80, своим появлением обязано бензиновым фракциям дробильных нефте-

Известно, что бакинская нефть дана
однок с созданию и становлению горючей,
том числе таких, как Сумгайыт, Самбия,
Батчала и т. д.

Bu istiqametde xarici şirkətlərin eməkdaşlığı, sənayenin normativ bazasının yaradılması, ekoloji texnologiya və avadanlığın tətbiqi respublika sənayesinin müxtəlif sahələndə beynəlxalq təslilərə uyğun bir şəkildə həyata keçirilməsi imkan verdi.

Bütün bunlar xalqımızın tekniki, intellektüel dünyagörüşünün ve comiyyatımızın sosial hayatıının nefst senayesi ile görünen ve görülmeyen telleda başlı plakalarını oluşturacaktır.

President Heydar Aliyev fenomeni onun Azerbaijan neftinin dünya siyasetindəki çoxərlik tarixini daridən dyrənək, nəfəs Azərbaycanın inkişafında nece vəzifə rol oynamadığını ve oynayaçığını başa düşərək, müstəqil Azərbaycanın işlədiyi və sosial tərəqqisində əsl lokomotivin çevrilgini nefət stratejiyasının uğurla həyata keçirilməsindən sonra respublikanın neft yataqlarının məxsusuməsi ilə İslamiyyətdən ibarətdir.

Heydar Gileyin dünyanın aparıcı dövlətçilərin başçıları və xarici ığışdır darrolların nümayəndələri ilə görüşür, apardığı dənizçilik Azərbaycanın net iqtisadiyyatın inkişafı kəttinin düzgünlülüyünü onları inandırmağı bacarığı müasir senaye potensialına, iqtisadi yüksəklikə malik respublikanın dünyanın mütləqəsi ölkələr birliyində integrasiyasında çox yoxuk ahamiyətli rol olsun.

afî nett stratejiyاسının müvâeffeqiyatı hâ-
ta keçirilmesi de bağlıdır.

И сегодня в работах, проводимых по добывче нефти и газа в Каспийском море, огромное внимание уделяется вопросам экологии, сохранению чистоты Каспия и биологических ресурсов моря.

Сотрудничество с зарубежными компаниями в этом направлении позволило перенять современный международный опыт как в создании нормативной базы, так и внедрении экологических технологий и оборудования в другие отрасли промышленности Республики.

Все это свидетельствует об исторической роли бакинской нефти, связанной видимыми и невидимыми нитями с технической, интеллектуальной, мировоззренческой и социальной значимостью жизни нашего общества, нашего народа.

Феномен Президента Гейдара Алиева заключается в том, что он, всесторонне изучив многовековую историю азербайджанской нефти в мировой политике и глубоко осознав ее важную роль в развитии Азербайджана, разработал и претворил в жизнь нефтяную стратегию, ставшую настоящим локомотивом экономического развития и социального прогресса независимой Азербайджанской Республики.

Встречи и переговоры Президента Гейдара Алиева с главами ведущих государств мира, представителями зарубежных деловых кругов, его удивительная способность убеждать в верности избранного курса нефтехимического развития Азербайджана имеют судьбоносное значение для азербайджанского народа, интеграции республики в прогрессивный мировой союзчество как экономически развитого государства, имеющего современный промышленный потенциал.

С успешным претворением в жизнь нефтяной стратегии связано развитие и химической промышленности республики.

SON SOZ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Bu eseri tamamlayaraq demek istedim ki, respublikamın kimya sonayesi bu gün yeni yükseliş dövrünü keşfetmeye elmek lazımdır ki. "Ösnin müqavilə"si başındanandan sonra kimya sonayesi üçün xançları fırınlarla omşaklaşdırıb ve birge programlarını işləməyib hər hansımasa üçün geniş imkanları yaradıb.

Azerbaycan iqtisadiyyatının digor sahalarında olduğunu kim, kecid dövründə Heydər Əliyevin örtüsi ilə struktur dayışıklıkları aşınır, müessisələr sahmdar cəmiyyətiçiləri kür ki, onların da bir hissəsi əmələ gəlir. Bu, müsteqil Azerbaycan iqtisadiyyatının bazar münasibetlərinə keçidi çox vacibdir.

Təsadüfi deyil ki, Heydər Əliyev 1999-cu ilin martında Sumqayıt olarken demədi: "Bəzən sənəyem, iqtisadiyyatımız bazar iqtisadiyyatın principləri əsasında qurulmalıdır. Bəzim təqizlərim sənaye müəssisələrinin müasir təbəvvə bazar iqtisadiyyatı principlərinə uyğunlaşdırmaq, onları yeniyən həyata verməkdir".

Bu sözler Heydər Əliyevin respublikanın kim-senayesinin inkişafına diqqət və qayğısının təməlindədir.

Onu da demek lazımdır ki, respublikanın presidente, çok normali Heydar Gülyevin testisidindir. Azerbaycanın 2002-ci il dördüncü büdcüsü hazırlayıp adlı formanda Elmin-polişlərin zavodunun tətbiqatının yaxşılaşdırılmasına və gücləndirilməsinə seqündə xüsusi bənd öz öksini tapmışdır. Hazırkı müəssisənin ahangard işi təmİN olmaz, onun ən ən məmənə təcəzizlər qeydaya düşüb, indi istehsalın sonuna mahsulun realizasiyasına məsələsi kusur

В заключение хотелось бы сказать, что химическая промышленность республики сегодня переживает новый подъем.

Но необходимо отметить, что после подписания «Контракта века» для химической промышленности появился больше возможностей сотрудничества с инвесторами и разработка совместных программ. Как и в других отраслях экономики Азербайджана в переходный период по указанию Гейдара Алиева проводятся структурные изменения, предпринятия химической промышленности преобразуются в акционерные общества, часть которых будет приватизирована. Это очень важно для перехода экономики суверенного Азербайджана на принципы市场竞争.

Не случайно, что во время визита в Сумгайит в марте 1999 г. Гейдар Алиев сказал: "Сегодня наша промышленность, экономика должны строиться на основе принципа рыночной экономики. Именно поэтому, созданные в прошлом в Сумгайите промышленные объекты, сегодня не работают с прежней мощностью. Наша задача - приспособить промышленные предприятия к современным требованиям, принципам рыночной экономики и дать им новую жизнь". Эти слова являются одним из признаков поддержки Гейдара Алиевым развития химической индустрии республики.

Хотелось бы еще добавить, что после того как в Указе о формировании Госбюджета Азербайджана на 2002 год, подписанным Президентом Республики многоуважаемым Гейдаром Алиевым, нашло свое отражение специальный

dayanır. İş ondadır ki, son illerde bir sıra MDB ölkələrində kimya müəssisələrinin işi barpa olunub, kimyavi məhsulların istehsalı sürətlənib. Bununla əlaqədər MDB məkanında yaranmış rägabatlı nəzərə almaqla, kimya məhsullarının satışı məsaləsi kimya sənayemizin çox müümü, həyati vəcib məsələsi olmalıdır.

Avrópanın qərb və şimal-qərb ölkələrinə, o cümlədən Skandinvayı ölkələri bazarlarına geniş pəncəre mehəz Baltıkvari ölkələrdən açılır. Diger tərəfdən bu ölkələr əslahlatar aparamaqda, dünya bazarlarına mehsul çıxarmaqdə böyük təcrübəyi malikdir.

Əldə olunmuş müəaviləyə görə yaxın dövrde Latviyada BM-lər (Birge Müəssisələr) yaradılacaq, onlar ilə növbədə bizim respublikamız məhsusalarından istehsal olunmuş məhsulların satışını tənzimləyəcəkdir. Arıq İlk bələ bir BM - "Azbal" birgə müəssisəsi öz fəaliyyətinə başlamışdır.

Baltıkvari ölkələrdə polietilen mamulatlara, müllaqlaşdırılmış izopropil spiritine (yeri galmış-kan deyim ki, bu qıyməti kimyavi məhsul dünyada an yüksək keyfiyyətinə görə 4 beynəlxalq mükafata, o cümlədən Parisdə Beynəlxalq "Arka Avropa" qızıl mükafatına layiq görüldür), avtomobilər üçün tormoz mayesəsi, antifriz və s.-ə böyük təlabat vardır. Ləğv yaxın vaxtlarda "Azbal" Azərbaycan-Latviya birgə müəssisəsinin sexlərində respublikamızda alınan kimyevi xammal və yarımfabrikatlar asasında polietilen örtüklerin, paketlərin və digər xalq təlabatı məhsullarının istehsalı nəzərdə tutulur. Birgə müəssisədə yeni kimyavi mamulatların istehsalı üçün müasir texnologiya avadanlıqların quraşdırılması da nəzərdə tutulub.

Bütün bunlar bizim perspektiv gələcək üçün nəzərdə tutduğumuz planların yalnız başlanğıçıdır.

XX əsrin sonuncu qərinsində Azərbaycanın kimya sənayesinin inkişaf tarixi və onun perspektivi haqqında fikirlərimi yekunlaşdıraraq inamlı deyə bilməm ki, bu tarix Heydar Əliyevin adı ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır.

punkt o дальнейшем улучшении и усилении деятельности завода. "Этилен-полиэтилен" и стала обеспечиваться ритмичность его работы, нормализовалось его снабжение сырьем, более остро встал вопрос о реализации производимой продукции. Дело в том, что за последние годы химические предприятия ряда стран СНГ возобновили и усилили работу по выпуску химических продуктов. Поэтому вопрос реализации химической продукции республики на сегодня является злободневным и крайне актуальным. А широкие возможности на рынки западных и северо-западных стран Европы, в том числе и Скандинавии, открываются именно с прибалтийских республик. С другой стороны, эти страны имеют сравнительно больший опыт по проведению экономических реформ и выставлению товаров на мировой рынок.

По достигнутому соглашению в Латвии будут созданы СП, которые в первую очередь займутся регулировкой реализации химических продуктов, выпущенных предприятиями нашей республики.

В прибалтийских странах имеется большой спрос на полизтиленовые изделия, абсолютированный изопропиловый спирт (кстати, этот ценный химический продукт за самое высокое качество в мире удостоен Международной золотой премии "Арка Европы"), тормозную жидкость и антифриз для автомобилей и т.д. В очень скромном времени намечается выпуск в цехах "Azbal" полизтиленовых покрытий, пакетов и других товаров народного потребления на основе химических сырья и полуфабрикатов, получаемых в Азербайджане. Предусмотрено также установить на новом СП современное технологическое оборудование для производства и переработки новых химических изделий.

И все это - только лишь начало предусматриваемых нами больших планов на будущее.

Подытоживаю вышесложенные об истории развития промышленной химии Азербайджана последней четверти XX века и ее перспектив, можно с уверенностью сказать, что она неразрывно связана с именем Гейдара Алиева.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	5
Müəllifdən	14
Azərbaycanda kimya kompleksinin yaranması və inkişafı	23
Azərbaycanın kimya sənayesi: XX əsri 60-ci illərində	33
Heydar Əliyevin kimya sənayesinin yenidən asası qurulması və inkişafında rol	43
Kimya sahalarının yenidən asası qurulmasının sosial iştirakçıları	59
Azərbaycan alimlərinin kimya sənayesinin inkişafına töhfəsi	65
Heydar Əliyev və Sumqayıtin sənaye kimyasının yeni inkişaf mərhələsi	93
Kimya sənayesinin asası surətdə yenidən qurulması konsəpsiyanın yeni mərhələləri	99
Heydar Əliyevin neft strateyi - Azərbaycanın sənaye və iqtisadi təreqqisinin əsası	119
Son söz	141
Zakлючение	141

СОДЕРЖАНИЕ

Akademik
T.N.Şahtaxtinskini
rehberliyi altında

Под общей редакцией
академика
Т.Н. Шахтахтинского

Redaktoru
Kimya elmleri doktoru
U.O.Osmanov

Редактор
Доктор химических наук
У.О. Османов

Xüsusi redaktorlar
Texniki elmler doktoru Ə Babayev
İ.Kengorli

Специальные редакторы
Доктор технических наук А.Бабаев
И.Кенгерли

Tərcümə edəni
Ü.Hüseynova

Перевод
У.Гусейнова

Noşriyyat redaktorları
T.Dadaşova
S. Ağababayeva

Издательские редакторы
Т.Дадашева
С.Агабабаева

Bədii tərtibat
Z.Əliyev

Художественное оформление
З.Алиев

Kompüter işləri
İ.Əliyev
N.Rzaquliyev

Компьютерные работы
И.Алиев
Н.Рзагулиев

Y9/2A
S 16

